

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

magyarnaplo.blog.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknel, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

**A Magyar Naplót elektronikus
formában terjeszti
a Digitalstand.hu Kft.
www.digitalstand.hu**

Digitális lapszám vásárlása: 390 Ft

Digitális előfizetés:

12 hónapra: 3960 Ft

(12 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

6 hónapra: 1980 Ft

(6 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

3 hónapra: 990 Ft

(3 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

Áraink az áfát tartalmazzák.

Műveljük lelkünket

A régi latin szerző, Cicero a „kultúra” szót „a lélek művelése” értelemben használta. A kultúra kezdettől szakrális jelenség volt, mert erkölcsi dimenziói révén képes az egyes embereket társadalommá szervezni és összekötni az anyagi valóságot a szellemi valósággal, a Teremtőt teremtményeivel. A XIX. és XX. század fejleménye, hogy a kultúrának ehhez az elsődleges értelméhez új, negatív jelentéstartományok kapcsolódtak. Elég, ha a „tömegkultúra”, az „ellenkultúra” jelenségeire utalok. Mintha azt akarnák elhithetni, hogy a modern korban a kultúra hiánya, sőt a kulturálatlanság is értékke, alkotássá: kultúrává válhatna.

Az ellenkultúra is rendelkezik szellemi háttérrel: forrása a tagadás szelleme. Nem a hétköznapi, egyszeri tagadásé, hanem a mindenre kiterjedő, az élet tagadásáé is. A hagyományos értékek lerombolásán alapuló ellenkultúrák a felvilágosultnak mondott ateista, relativista szemléletnek és a belőle fakadó irányvesztésnek, értékzavarnak az eredményei. A kihívás, amit magukban hordoznak nem kisebb, mint annak a lehetőségnek a világméretű kipróbálása: fennmarad-e az emberi társadalom és benne az emberi élet a lét gyökereiből táplálkozó, a hagyományt megalapozó kultúra és a kezdetektől kinyilatkoztatott erkölcsi értékrend nélkül?

Pedig ez a kísérlet teljesen fölösleges. A távoli és közeli múlt történelme ugyanazt bizonyítja, amit Berzsenyi Dániel kétszáz éve így fogalmazott meg: „... minden ország támasza, talpköve / A tiszta erkölcs, mely ha megvész, / Róma ledűl s rabigába görbed.” (A magyarokhoz, II. 1810)

Ezért sem kellene annak a korszellemnek engednünk, amely egyenlőségjelet tesz a jó és a rossz kultusza, az élet és a halál kultúrája közé. Manapság nyeglén szoktak bánni ezekkel a fogalmakkal: *Mi az, hogy jó? Mi az, hogy rossz? Lehet, hogy ami neked jó, az nekem rossz, és fordítva.* Lehet. De ami csak az egyénnek jó, a közösségnek pedig, amelyben él, rossz, az előbb-utóbb tönkreteszi a kezdetben sikeresnek látszó egyént is. Hosszú távon lehetetlen egymás rovására élnünk.

Ezért se szolgáljuk azt az agresszív szemléletet, amely nem az életet, de az anyagi javakat helyezi mindenek fölé, amely az embert is csak árucikknek tekinti, és amely tömérdek pénzt képes mozgósítani, hogy elsőpró hangerejével, a tömegkommunikációs eszközök, a világháló stb. segítségével egyeduralkodóvá váljék. Legelőbb is a védtelen, fiatal nemzedékeket hódítja meg. Ha más értéket nem ismernek, csak ezt látják-hallják, természetes lesz számukra az, ami természetellenes: a csönd helyett a hangzavar, az öröm helyett a tombolás, a szeretet helyett az önzés, a munka helyett az ügyeskedés, a megélhetés helyett a fényűzés, a részvétel helyett a közöny. Ezért nem szabad keserves adóforintjainkból sem a kultúra helyett az ellenkultúrát propagálni a média, a sajtó univerzumában, filmekben, kiállítótermekben, könyvekben stb.

Magyarország a földgömbnek az a kitüntetett pontja, ahol a magyar kultúra, mint az élet kultúrájának egyik fontos birodalma, megszületett. Ez olyan érték, amelyet egyedül mi őrizhetünk meg, hivatásunk is, hogy megőrizzük. Természetes, hogy kíváncsiak vagyunk minden újdonságra, amiről úgy tartjuk, hogy a jövőnkét meghatározza. De ahhoz, hogy fel tudjuk mérni, mi érték, mi nem, művelnünk kell a lelkünket: ismernünk és használnunk kell a saját kultúránkat. Azt az iránytűt, amit az előtünk élt nemzedékek – sorsuk tanulságaként – ránk hagyományoztak. Ha nem akarunk a jelenben-jövőben újra és újra eltévedni.

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza, Betűvető)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Filip Tamás (vers)
E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)
E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Rosonczy Ildikó (tanulmány)
E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Tornai Szabolcs (Hétmérföld, szerkesztő)
E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Jókai Anna**
(**Szécsi Ilona felvétele**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Fizessen elő Ön is
a Magyar Napló folyóiratra!
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Telefon: 413-6672
Előfizetés egy évre (12 lapszám) 7390 Ft
Előfizetés fél évre (6 lapszám) 3870 Ft

Mezey Katalin: *Műveljük lelkünket* 1

SZEMHATÁR

Illyés Gyula: <i>Megkönnyebülés</i>	3
<i>Nemcsak a vadmacskák...</i>	4
<i>Próza vagy vers</i>	5
<i>A sáros folyam hosszán</i>	7
Salamon Konrád: <i>Illyés Gyula és a közügyek</i>	8
Ferenczi (Fischer) László: <i>Illyés Gyula és a francia irodalom</i>	19
Kovács István: <i>Bánatidő</i>	22
Dobozi Eszter: <i>Tél végi jegyzet</i>	24
<i>Egy zsoldárra</i>	25
Bornemissza Ádám: <i>A bor felé, nagyjából félúton</i>	26
Sigmond István: <i>Szefűszeg, csipicsóka és a többiek</i>	28
Lázár Balázs: <i>fizetési meghagyás; közben</i>	30
Ijjas Tamás: <i>[Újra kamasz vagyok]; [Fanyar és mélykék bogyókkal]</i>	31
Kontra Ferenc: <i>Mint a harmatot</i>	32
Szalay Károly: <i>Művészetünk félrevezető kalauza</i>	35
Hegedűs Imre János: <i>Házsongárd kővirágai (Egy tágasra szakasztott</i> <i>temetőhely)</i>	38
Árkossy István: <i>Könyvbe zárt sírkert</i>	41
Czigány György: <i>Hajnal; Lacrimosa; Áhítat; Rozália relief</i>	43
Debreczeny György: <i>kilép a gyermek a csillagtérbe</i>	44
Szaló Péter: <i>Ébresztés (Gondolatok Miklóssy Endre könyvét olvasva)</i>	45
Dvorszky Hedvig: <i>Emlék-mozaikok (Fekete György kiállítása</i> <i>az Iparművészeti Múzeumban)</i>	49
Schrammel Imre: <i>Naplójegyzetek</i>	51
Jókai Anna: <i>Tormay Cécile mese-novellái</i>	52

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: *Mellékszereplők nélkül*
(*Születésnapi látogatás Jókai Annánál*) 55

LŐTÉR

Bartusz-Dobosi László: *A szavak Noé-bárája*
(*Kodolányi Gyula: Járj, merre tetszik*) 60

ÉRETTSÉGI ELŐKÉSZÍTŐ

Alföldy Jenő: <i>A Magyar Napló új segélyszolgálat a közép és emelt szintű</i> <i>érettségihez magyarból – vizsgázóknak és vizsgáztatóknak</i>	63
Raátz Judit: <i>Néhány tanács az esszéíráshoz</i>	64
Valaczka András: <i>Az érettségi választható esszéfeladatairól</i>	66

SZERZŐINK 70

Számunkat az Örök Házsongárd (Kolozsvár és sírkertje a századok
sodrában) című kötetek képeivel illusztráltuk.

Megkönnyebbülés

Emlékszem, hogyan nyílt föl az a víztiszta téli reggel, az a hatalmas kék szem, hogy megnézzen bennünket a hegyi házban. Kiléptem az erkélyre. A levegő fagyos, de milyen fertőtlenítő s azok a műtétre-éles sugarak! Ahány zuzmara csöpp, annyi fényrobbanás a legkisebb fűszálon, ágon, végig a völgyi lapályon, melynek két oldalán a domborok most bizakodva lépdeltek felénk, a múltból a jövőbe. Minden sikert ígért. Szeretsz! Az emléktelenre táguló égen egyetlen madár, fekete persze. Az utolsó bűn! A büntudat utolsó perce! Magyarul a lélek s a lélekzet egy szó. Milyen igaz. Van lélekzet, mely lelket cseréltet. Fölrepültem, megjöttem, gyógyultan, mint egy operáció után.

Telcsák Gyula

Megkönnyebbülés

Emlékszem, hogyan nyílt föl az a víztiszta téli reggel, az a hatalmas kék szem, hogy megnézzen bennünket a hegyi házban. Kiléptem az erkélyre. A levegő fagyos, de milyen fertőtlenítő, s azok a műtétre-éles sugarak! Ahány zuzmara csöpp, annyi fényrobbanás a legkisebb fűszálon, ágon, végig a völgyi lapályon, melynek két oldalán a domborok most bizakodva lépdeltek felénk, a múltból a jövőbe. Minden sikert ígért. Szeretsz! Az emléktelenre táguló égen egyetlen madár, fekete persze. Az utolsó bűn! A büntudat utolsó perce! Magyarul a lélek s a lélekzet egy szó. Milyen igaz. Van lélekzet, mely lelket cseréltet. Fölrepültem, megjöttem, gyógyultan, mint egy operáció után.

1

+

Nemcsak a vadmacskák a ^{gy}mitokat, a kicsik félalfaják a nagyokat, az órák - a szebórák és a faliórák - világában is. Az ebédlők csőndjében, a délutáni szunyókálás idején - magas testes állóórák dődögtek s motyogtak oly leinthatetlenül s méltóságosan, hogy évről évre kövérebbnek tetszettek. Moha a lassú, holdvörös inga a térdük alatt járt ide-oda a lábuk között, mindnyájunk emlékezetében a fejüket csóválták, helytelenítve. Eltűntek, ezek végestek a maradványaikkal is, ezek a csuklonkon oly tülekyőn buzgalkodó, a perceket oly egérfog-fürgeséggel rágesdülő karórák. A jelenség - hogy az állatfajták egyedeikben megnövekedve haladnak a pusztulás s egyedeikben kicsinyülve a szaporaság felé - közismert: a ló óse patkány terjedelmű, a gyíké templontömegű volt. A küzdelemről nem csak Darwin adott képet, hanem Swift is, költőit, igaz, de annál szívósóritóbbat: amikor a liliputiak megkötözik Gullivert. De a régi jó kövér idő birodalmáról vajon ki beszél s e birodalom szorgos lakóiról? Dehogy is dícsérőleg, dehogy! Korunk egyik méltán félreismerő lírikusa hasonlította csupán a mindnyájunk csüklőjén ott lelhető óra szíját tatar rabasijhoz, szerénységgem. Szárguldanunk kell, gyalog, oly lovakhoz kötve, melyek nagysága már-már apokaliptikus.

Ezzel szemben mint a testben a szív, olyan képpen működött a hásban, illetve családban az a tényező, mely e sorok fölolvásóját megismertetni, majd megbarátkoztatni kezdte földi sorsunk legközelebbi s egyben legtávolibb rejtelmével az időnek. A feladat nem volt könnyű, lévén létünknek egyszerre belseje is, külseje is - tartalma is, formája is - az idő. Szerencsére egyrészt nem kellett a dolog természeténél fogva nem is lehetett szavakhoz folyamodni, másrészt öt éves korig mindeh halandó lángész.

+

Gy. 2. 4. X

1

X

Próza vagy vers.

1.

Élvezni tudom az őst, akkor is amidőn rosszra fordul. Anyánk méhében fajtánk első nagy előretörését csináljuk végig a haltól az orángutáig? ~~A~~. A szeptemberi esők kezdetével én a második nagy előretörést - a civilizálódó emberét - élem, élvezem újra. A hideg lé nem a fejre esél! Egy ötletes szerkezet szépen körém csorogtatja. Fél van találva a hús! Lélekben gratulációra nyujtom a kezem, nem egy távoli ősnak, hanem végül - egy személyben is - saját magunknak! Fél van találva az ajtó! Ujabb kőnyújtás, a lélek mélyén. Nem jön be a hideg. De a fény mégis. Fél van találva az ablak! A köpeny, a kalap, az üveg, az esernyő. Valahányszor a kályha felé közelítem, nem csak a meleg kőjétől dörzsölöm a kezem. A remek ötlettől, hogy ez is fél van találva.

Amilyen mértékben vicsozit, kőp és harap kintől a táj, olyan mértékben élők diadalt ebben a pompás kis fellegvárban, ami ^{az} a kőpadlatú egyablakos szobám s ebben az isteni páncéltatban, amit ilyenkor pullover, nadrág, cipő, illetve csizma alakban magamra öltek. Dideregve, átázva, a szenvedéstől arcom torzítva és könnyezve [és] - mert hisz utálok a rossz időt - mindig marad bennem egy szikra élvezet, egy sugár nem az édenkertből, hanem a győzelem érzéséből, midőn az édenkert lerontóira vissza lehetett venni s abból, hogyan pusztítottak, meg lehetett tanulni az építést.

25.2.10. X

Tünetelen a vers, amiben egy szikra költséget sincs.
Tünetelen a versben kívül fölszikkadó költséget.

Vadmadarat kalitkába csalni: ilyen vállalkozás formá-
ba csalni egy-egy kor igazi - akkor a ott termett - költséi ele-
meit. ~~Épp ettől idengedések leginkább, amivel már megjárták; on-
nan futunk, ahol pórreljártunk.~~

Nem lehet elég háló és csapda és csalétek a megfogá-
sukhoz.

Innen az a rengetegféle vers-vállalkozás, amelynek
süme az ugynevezett szabad-versbe, vagy próza versbe osztályo-
zódik. Készsé fogásuk - észre vehették - hogy észkrevéttlenül,
emésve, mintegy földre lapulva akarják az emberi nyelv hálósá-
tába korítani azt az oly robbanékony költőit-t.

Ésért nincs egyelőre semmi szabály. Látványosan e-
szért oly nagy a máfajok - ugyancsak látványosan - keveredése.

Évesni tudom róla az ént.

akkor is midőn zordra fordul...

As előbbi rövid irás így is indulhatott volna. Kite-
ponott uton! Vagyis milyen kötelező kanyarokon. Nem, lépünk in-
kább érekbe, asadjunk a ruhákra bogáncsat, sőt akár arcunkat is
tépessük meg, de vágjunk át, ahol rövidebbre lehet vágni a lé-
nyeg felé. Kosztolányi csak az érvelésében tévedett, midőn a köl-
tők a Dichter nyomán kívánta sürítettnek. Elvben igaza volt. A
költő minden lehet csak focsegő nes. Holott az ugynevezett köl-
tői fordulatok és szabályok épp a ma tudott dolgok ismétlésére

cs. 2. rd. x

csábitanak, azzal támasztva félreértést, hogy ők - a formák - valóban ismétlődnek.

A horgászatban a művészet: idejében félrótani a meg-megrezgő úszót. A költészetben nem máskép; a különbség csak, hogy ahány sor, annyi rántás. - szákmánnyal vagy úresen. A fenti néhány sor, efféle rezdülés sorozat. Ez érdekelt benne s nem az esetleges szákmány. Ez szórakoztatott szabadon mindenféle máfajtól, még a legszabadabbtól is.

A sáros folyam hosszán.

„Álom volt! Valóságos álom!” - halljuk a messzi utasárból megtérteket. En azóta álmodom valóságosan, mióta megtértem. Mi feküdt meg így a gyomrom a tegnapi vacsorából, hogy elsőül rúgtán ezzel a szárnyú X-essel kell találkoznom ezen a nyomasztó kőbruton, mely évről-évre csúfabb? - nyilat át hátul valahol az agyamban a gondolat, de az ébrenlét világosságával.

Micsoda ifjúkori botlás penitenciája ez - gondoltam még világosabban - hogy ennek a sáros folyamnak a hosszán kell gyalogolnom most már egy életen át Ruszcsukig? A halálig? Mikor ébredek föl? - gondoltam a téli reggelek kristály éles jószanságával, kétségbeesésével.

SALAMON KONRÁD

Illyés Gyula és a közügyek

A politikai tennivalókat „rendes körülmények között, vagy legalábbis a munkamegosztás elvei szerint, melyek a szellemiekre is vonatkoznak, politikusoknak kellett volna” elvégezniük – írta Illyés Gyula 1938-ban, majd így folytatta: „Írók vállalták helyettük ezt a szerepet. Milyen hatalmas, talán végtelen az írók feladatköre – gondoltam –; a társadalom életében minden megbénuló szerv működését nekik kell átvenniük, ezt el is várják tőlük. Bizonyos vagyok benne, ha az orvostudomány valami ok miatt egyszer csődbe jutna, az emberek a gyógyítást is az íróktól követelnék, s árulást kiáltanának, ha azok illetéktelennek mondanák magukat a feladatra.” (S. K. 1. 127.)

A demokráciahiányos, illetve diktatórikus rendszerek ugyanis, amelyekben Illyés – néhány rövid időszakot kivéve – az életét leélte, lehetetlenné teszik a politikai ellenzék érdemi működését. Ezért a fennálló rendszer bírálatát és a tennivalók megfogalmazását a társadalom az íróktól várja el, akiknek a közügyek, a nemzet sorsa iránt elkötelezett tagjai ezt vállalják is, mégpedig – ismét Illyést idézve – „a legnehezebb, a legveszélyesebb módon: hibátlan művekkel. Főlényben vagyunk a politikával szemben: eszközeinket nem a taktika adja, hanem a szellem; mely egyhelyben állva is irányt mutat.” Sőt adott esetben még a politizálást is vállalták, annak ellenére, hogy „a politikusi hivatás nagy szavakat, széles karmozdulatokat”, színpadi kiállást követelő voltát „a lelkével küzdő ember ripacskodásnak érzi.” (S. K. 2. 17.)

Az elmondottakból következett a népi írók, köztük Illyés Gyula azon hitvallása, hogy az íróknak a legsúlyosabb megpróbáltatások idején és ellenére is osztozniuk kell népük sorsában. Azaz itthon kell maradniuk, és menteniük kell a menthetőt. Ha már a politika képtelen volt rá, nekik kellett a Németh László által megfogalmazott feladatot is vállalniuk: „Egészséges kis népek a sors minden változására tartanak egy garnitúrát, amely az elnyomóval a legjobban alkudhat, s honfitársait a legjobban fedezheti.” (S. K. 2. 199.)

Az íróknak és az irodalomnak ez a társadalmi feladatvállalása határozta meg, hogy a népi írók közül csak elvétve éltek az emigrálás lehetőségével. Ráadásul tisztában voltak azzal is, hogy minden emig-

ráció nemzeti szerencsétlenség, s kis nemzet lévén minden emigráns nemzeti veszteség. Illyés a példa, aki eléldéghelhetett volna Párizsban francia-magyar költőként, de visszatért a hazájába. Mert a magyar szellemnek a Kárpát-medencében, az itt élő magyarság érdekében kell munkálkodnia, ami a legtöbb esetben azt jelentette, hogy azzal az itt regnáló hatalommal kellett alkudoznia, melynek szűklátókörű bosszúállása volt az emigráció okozója. Az ilyen alkudozásnál sokkal látványosabb lett volna emigránsként szellemes gúnyiratokban tenni nevetségessé a Magyarországot kormányzó, ostobának tartott hatalmasságokat, sőt részt venni az ő nemzetközi elítéltetésükben. Ennek hátrányos következményei azonban nemcsak a hatalmon lévőket, de az országot és az emigránsok által is segíteni akart magyar népet sújtották. Ezt nem értik meg napjaink szociálliberális ellenzékének azon neves tagjai, akik emigránsokként viselkednek, és nem gondolkodnak el azon, hogy a nekik nem tetsző magyar kormányok állandó gyalázásával az egész országnak okoznak kárt.

1933-ban jelent meg Illyés Gyula *Pusztulás* című útirajza, mely országos visszhangot, sőt megdöbbenést keltett. Ennek oka, hogy a szociális kérdéseket az addig megszokottaktól eltérő módon, nemzeti szempontból vetette fel. Arra figyelmeztetett, hogy a nép kilátástalan helyzete a magyarság megmaradását veszélyezteti.

Illyés politikába avatkozásának első fontos eseménye az 1935 tavaszán Zilahy Lajos által szervezett Új Szellemi Frontban való részvétel, s ennek során a reformokat ígérő Gömbös Gyula miniszterelnökkel történt április 16-i találkozó, amit Zilahy szervezett meg budai villájában. Az összejövetel azonban – amelyen részt vett Féja Géza, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Németh László, Szabó Lőrinc és Tamási Áron – eredménytelenül zárult. A népi írók ugyanis szembesítették a miniszterelnököt az ország valódi állapotával, és reformjavaslatokkal álltak elő. Ugyanakkor nem hagyták szó nélkül a Bajcsy-Zsilinszky Endrével szembeni pár hete tapasztalt választási visszaéléseket sem. A találkozó során néha feszült volt a hangulat, amire jó példa Illyés és Gömbös szóváltása. A miniszterelnök ugyanis azt kérdezte a költőtől, hogy mit tenne az ő helyében. Erre Illyés azt a meghökkentő választ adta, hogy felakasztatná a nagybirtokos grófokat és katolikus püspököket.

A találkozó kölcsönös csalódással ért véget, a radikális baloldal egyes csoportjai azonban máig

harsogják a vádat, hogy a népiek lepaktáltak Gömbössel. Pedig nem tettek mást, mint ami a szellem emberének kötelessége, tájékoztatták a hatalmat az igazságról. Ugyanakkor az írók a találkozó és az Új Szellemi Front kudarca után visszahúzódtak egy kis időre, de – Illyés szavaival – „nem a küzdelemtől, hanem seregért”, tehát a jobb folytatásért, bár tudták: „a sereg gyengesége mellett fog szólni”, ha írók lesznek a vezérei. „Az ő dolguk csak a toborzás.” (S. K. 1. 127–128.)

Illyés tehát továbbra is részt vett a „sereg” szervezésében, amelynek során 1936 végén előadást tartott Petőfiről a budapesti Egyetemi Körben. Ezzel a kör több vezetőjének a figyelmét 1848. március 15-ének öröksége felé fordította, rádöbentve e fiatal, balos kommunistákat, hogy ők is vállalhatják ezt a nemzeti örökséget. E „hibátlan gondolatokkal” való politizálás is hozzájárult ahhoz, hogy 1937. március 15-én zászlót bonthatott a Márciusi Front, amelynek 12 pontja a népi írók politikai követeléseinek első megfogalmazása volt. Ezt ismételte meg és részletezte a Márciusi Front október 3-i makói kiáltványa, amelynek egyik aláírója – Erdei Ferenc, Féja Géza, Kovács Imre és Veres Péter mellett – Illyés Gyula volt.

Illyés és a népiek többsége a Márciusi Frontot olyan szellemi mozgalomnak tekintette, amely a népiek nemzeti demokrata programjának politikai tábor toborozhat. E folyamat el is indult, ugyanakkor a nemzeti demokrata népiek ellenfelei, az urbanusoknak nevezett radikális demokraták e programot árulásnak tekintették. Pedig csak arról volt szó, hogy a népiek újrafogalmazták mind a bal-, mind a jobboldal időtálló értékeit, és egy programba egyesítették.

A Márciusi Front 1938-as felbomlását követően Illyés visszahúzódt a politizálástól, de mint író, majd 1941-től a Nyugat utóadaként megjelenő Magyar Csillag szerkesztője meghatározó szerepet vállalt a magyar szellemi és közéletben. Mindenekelőtt népi írotársait akarta megóvni a tévedésektől, s a magyar irodalom legjobbjait igyekezett folyóirata szerzőiként egy táborba gyűjteni.

A népi mozgalmat azért féltette, mert az első világháború utáni szellemi élet legfontosabb jelenségének tartotta. Ez a magyarázata Veres Péter *Mit ér az ember, ha magyar?* című könyvéről írt kemény bírálatának, mert úgy látta, hogy az író nemes szándéka ellenére tévútra jutott, s a „koreszmékre hajló” utcai politikát választotta. Veres kemény válasza után Illyés a következőket írta neki: meg kellene

nyugtatni a jóhiszemű embereket: „szó sincs itt a ’népi front’ bomlásáról, süss ki valami megoldást. Tán a Szabad Szóban lehetne írni róla, nekem csak ez a tábor a fontos. Írhatnánk együtt valamit... megírhatnád egyedül te a lényegét: a nép ügyében a közös ellenféllel szemben együtt vagyunk.” Nyilvános viszontválaszában pedig a következőket hangsúlyozta: „A népi írók frontja nem cinkos társaság, nem érvényesülési szövetkezés. Inkább előőrs-csapat. Nagy vonalakban, szétszórtan haladunk: kötelességünk, hogy egymást figyelmeztessük.” (S. K. 2. 203. és 205.)

Kemény támadások érték Illyést szerkesztői tevékenysége miatt is, aki az induló Magyar Csillagban a többszólamúság egységét hirdette: „az irodalom nem akkor totális, ha minden író ugyanúgy gondolkozik és ír, hanem ha mind ugyanolyan jól írja meg a maga különös gondolatát.” (S. K. 2. 211.) S a legtermészetesebbnek tartotta, hogy a Magyar Csillag betiltásáig, az 1944. márciusi német megszállásig rendszeresen közölje az érvényben lévő törvények szerint zsidóknak minősülő magyar írók műveit is.

A megosztott magyar szellemi élet egységének megteremtésére törekvő folyóiratot azonban mindkét oldalról fanyalogva fogadták. A radikális demokraták a népi tábor „hibáit” hangsúlyozták, a szélsőjobb pedig az egykori Vörös Csillag újjászületésének vádját vetette fel. „Szinte hallani lehetett felváltva hol az egyik, hol a másik oldalról a szisszenetet aszerint, ahogy Erdélyi, Márai, Szabó Lőrinc vagy Németh neve tűnt föl a címlapon” – emlékezett 1942-ben Illyés. „A folyóirat így lett szinte számonként ’jobb’ vagy ’bal’ oldali, szép példát adva arról, milyen könnyen meg tudná taposni a politika az irodalmat.” (S. K. 2. 212.)

A hadakozó írók közti szótértést segíthette volna az 1942 novemberében rendezett lillafüredi találkozó, amelyen Kállay Miklós miniszterelnök arra hívta fel a figyelmet, hogy „az írók igazi hivatása akkor érkezik el, amikor a politikusnak jobb hallgatnia.” (S. K. 2. 218.) A találkozón Illyés Gyula is részt vett, s Féja Gézával és Kodolányi Jánossal együtt tárgyalt Antal István nemzetvédelmi propagandaminiszterrel egy új néplap indításáról, de eredménytelenül. Mivel a találkozón minden írócsoport képviseltette magát, s alkalom nyílt egymás jobb megismerésére, volt némi remény a megbékélésre, de mindez gyorsan semmivé foszlott. Illyés ennek ellenére kitartott amellett, hogy a Magyar Csillag „a magyar szellem

szabad parlamentje... nincs író, akinek ne volna fel-szólalási joga köztünk, ha az érték s jó szándék man-dátumát bemutatja.” (S. K. 2. 225.)

Bár Illyés nem vett részt az 1943 augusztusában rendezett szárszói tanácskozáson, ez nem jelentette a népi mozgalomtól való eltávolodását. 1944 februárjában a Nemzeti Parasztpárt lapjában, a Szabad Szóban kijelentette: „A hajdani népi mozgalom magva ma is ép, ma is halad. S ahogy valamikor ez indította el az egész, addig oly tétova, ezerfelé húzó táborot egy hatá-rozott irányba, most is ez mutat utat a tétovázóknak és a bizonytalankodóknak.” Ezt azért is hangsúlyozni kellett, mert ha az események valamikor „megzavar-hattak embereket, az elmúlt öt év eseményei ilyenek voltak.” Nem csoda hát, „hogyan a népi írók addig oly egységesnek látszó tábora is megbomlott.” (S. K. 2. 269. és 273.) S bár egyes népiek durva támadásokat intéztek Illyés ellen, ő a világháború utánra gondolva „nyílt szívvel” várta őket.

A második világháborút követően a Szovjetunió által megszállt Magyarországon az addigi ellenzéki pártok alakítottak kormányt. A demokratikus és nemzeti erők e baljós körülmények ellenére is vállalták a kormányzás feladatát, bízva abban, hogy a szovjet megszállás végéig meg tudják őrizni a parla-mentáris demokráciát. Az ország megmentése érde-kében – sokakkal együtt – Illyés is politikai szerepet vállalt, mint a Nemzeti Parasztpárt intéző bizottságá-nak tagja és országgyűlési képviselője.

Íróként elsődleges kötelességének érezte, hogy írotársait megvédje: „Nem gyönyörködött a látvány, ahogy némelyek könnyed testtartással – ahogy teg-nap a zsúr-asztalkának támaszkodva – ma a guillo-tinra támaszkodva járatják tekintetüket az országban olyan fölényel, mintha egy hős forradalom próbáin át jutottak volna oda.” S miután visszautasította a zsúrfiúkból lett forradalmárok által felkínált vezek-lői köntöst, kifejezte reményét, hogy „mindkét tábor – a többi tábor is – okult annyit, hogy ennek a közös magyar útnak az érdekében legalább véle-ményt tudjon váltani. Utunk olyan lesz, amilyené mi tesszük. (...) Egy újabb szellemi hadba szállás első célja csak az lehet, hogy a hiedelmek helyett a valóságra irányítsa a figyelmet. A valóság pedig: egy romok alá temetődött nép, amelynek még hangja sincs.” (S. K. 3. 42–43.)

Hiába volt azonban a pontos látélet és a feladat hibátlan meghatározása, a baloldali elégtételt köve-telők kapásból visszautasították Illyés újabb érveit

is: „Gondunk nem a múlt..., hanem a jövő. (...) Megsérült villamosaink már járnak. Irodalmi életünk még béna... Ha egy nemzetnek egy emberöltő alatt tíz igaz írója van, az már áldhatja sorsát. (...) Egy kis figyelmetlenség tíz emberrel, s a nemzet egy ember-öltőre néma marad. (...) Nem a bűnösök felmentését kérem. De kérem és szükségesnek tartom, hogy ezt a most következő felelősséget és munkát osszuk meg mindazokkal, akiknek a jóhiszeműségében és becsü-letességében a múltban sem volt okunk kételkedni. Nem kívánom, hogy ne beszéljünk arról, hogy ki mikor mekkorát tévedett, de ne ezen legyen a hang-súly, mert ha csak azt csináljuk – visszafelé hala-dunk, s mezsgyéjéig sem érünk el az új teendőknél: a forradalmi átalakulás sikeres megkezdésének.” (S. K. 3. 44–45.)

Ezt a forradalmi átalakulást Illyés természetesen nemzeti keretek közt képzelte el, ezért 1945 augusz-tusában kijelentette: „A magyar demokrácia döntő próbája lesz, hogy mikorra és hogyan tud azonosul-ni a nemzettel.” Szembe kell tehát fordulni azokkal, „akik a maguk kisebbségi érzését bele akarják oltani akár az itthoni, akár a kisebbségi sorban maradt magyarságba! Így akarják talpra állítani ezt a népet? Állandó gánccsal? Csak a bűnök emlegetésé-vel ott is, ahol érdemeket is lehetne emlegetni?” Majd arra figyelmeztetett, hogy „aki nem érzi – főleg nem akarja érezni – a magyar lelki sajátossá-gokat, aki mindenekelőtt nem a közös magyar kul-túrában akar élni, az attól még kitűnő ember lehet. Lehet kitűnő forradalmát, s talán – nem tudom – kitűnő szocialista is. De csalatkozik és szándéktala-nul is csal, ha önvizsgálat nélkül épp ott akar tevé-kenykedni, ahol a nemzet legfélétebb ügye forog kockán, ahol már-már az ösztönnel és az idegzettel kell pillanatonként eldönteni, mi a magyar érdek, a magyar igazság – mi kell a magyarnak.” S felszólí-totta a Nemzeti Parasztpárt tagjait, hogy „amennyire állják a harcot a forradalmi parasztságért..., épp úgy állják a harcot a forradalmi magyarságért is: a meg-újuló nemzetért, az új Magyarorszáért. Mert az már a miénk.” (S. K. 3. 45–46.)

Illyés Gyula az elsők közt érzékelte, és tette szóvá a kommunisták politikájában rejlő veszélyeket: „A parasztpártnak vannak külön útjai, melyek nem egyeznek a kommunista pártéval. Ennek tehát le kell vonni a konzekvenciáit.” (S. K. 3. 48.) 1945 októbe-rében pedig – a parasztpárton belül tapasztalható kommunista tevékenység hatására – azt fejtegette,

hogy a parasztpártnak egyenlő távolságot kellene tartani a kommunistáktól és a kisgazdák jobbszárnyától. 1946 augusztusának végén Illyés Gyula, B. Farkas Ferenc, Kovács Imre és Keresztury Dezső memorandumban szorgalmazták Veres Péter pártelnöknél, hogy a parasztpárt központjában alkalmazott kommunista fiatalokat el kell távolítani, ezzel egy időben lazítani kell a kommunista párthoz fűződő kapcsolatokat és erősíteni a kisgazdapárttal való együttműködést. S a parasztpárt 1946. november elejei nagyválasztmányi ülésén is azok közé tartozott, akik Kovács Imrével együtt az utolsó pillanatig küzdöttek a kommunista befolyás megszüntetéséért.

Miközben Illyés és a népiek egy szociálisan rendkívül érzékeny nemzeti demokrata programot igyekeztek megvalósítani, az urbánusokként emlegetett radikális demokraták képtelennél képtelenebb vádak pergőtüzével támadták őket. Amikor a népi mozgalom legjobb erői 1946 nyarán – Illyés Gyula vezetésével – létrehozták a Népi Művelődési Intézetet, a radikális demokraták válogatott rágalomokkal igyekeztek a benne résztvevőket lejáratni. Becsületük védelmében Illyés válaszolt: a Népi Művelődési Intézet „célja parasztságunk kulturális felemelése, amelynek elnökségét én vállaltam. Évek során megszoktam – megszokva hozzá az alázatos némaságot is –, hogy a legingerültebb arculköpések akkor érnek, amikor a magyar szegénység érdekében fognek eredményesnek ígérkező munkába.” Az intézmény becsületének védelmében kijelentette, hogy a Haladás című lap minden állítása „hitvány hazugság”, s elvárta a cikkírótól, hogy vádjai igazolására állítsa őt bíróság elé. Ha nem, „becsületcsibész”, ezért munkatársai közösítsék őt ki maguk közül.

A rágalmozóknak azonban szemük sem rebbent, sőt Zsolt Béla újabb rágalomokkal válaszolt: „Annak az Illyés Gyulának, aki Gömbös Gyula és Imrédy Béla kultúrctatlósa volt, még akkor sincs erkölcsi joga a Szabad Szóban közzétett válasza felháborodásához, ha valódi perfídiával kerül szembe.” (S. K. 3. 59–60.) A mérsékelt urbánusok kicsit sajnálkoztak, aztán folytatták a népiek gyalázását.

1946 októberében újraindult a Válasz című folyóirat. Illyés Gyula szerkesztői előszavában mindenekelőtt az előző szerkesztő, a vészkorszak idején elpusztított Sárközi György emléke előtt tisztelgett, majd a népi írók jelentőségéről szólt, akiknek tevékenysége „új szakaszt ékelt a magyar irodalomba. Izzóra fújta a magyar agrárszocializmus szétrúgott

parazsát. Kiragadta a magyarság fogalmát az ellenforradalom markából, s öntudatra ébresztve az értelmiség, különösen a vidéki értelmiség nem kis seregeit, a magyar sors gondolatát a társadalmi fejlődés, sőt társadalmi forradalom irányába hajlította.” (S. K. 3. 74.) Ugyanakkor a Válasz nem igényelte, hogy az „egész magyar irodalom szócsöve legyen”, annak ellenére sem, hogy teret adott a korszak legjobb irodalmi és társadalomtudományi törekvéseinek, mindenekelőtt Bibó István korszakos jelentőségű tanulmányainak. Munkatársainak gárdáját tehát – a régi Válasz és a Magyar Csillag hagyományait követve – nem szűkítette a népi-falukutató mozgalom íróira.

Illyés kötelességének tartotta, hogy a Válasz 1947. januári számában szót emeljen a sokak által gyanakvással kezelt régi értelmiség érdekében is: „Hisszük, hogy a parasztsághoz és a munkássághoz való viszonyunk tisztázásával egy időben tisztázni tudjuk viszonyunkat ehhez az értelmiséghez is. Feladatunknak érezzük, hogy levegőhöz juttassuk ezt a tözegtüzet, hogy kibontsuk a vidéki értelmiség eredendő demokratikus hajlamait.” S nem feledkezett meg azokról az írókról sem, „akik a jellegzetes magyar világot próbálták ábrázolni, s akik ezáltal kerültek szoros viszonyba elsősorban a vidéki értelmiséggel.” (S. K. 3. 111–112.) Illyés tehát minden értéket át akart menteni a jövő számára, ami egyre inkább ellentmondott az erősödő szélsőbaloldali szándéknak.

Ennek az átmentésnek az érdekében hozta össze 1947 márciusának végén azt a találkozót, ahol Németh Lászlót igyekezett Lukács Györggyel és Révai Józseffel „elfogadtatni”. Ez azért is fontossá vált, mert a kommunisták által kitalált „köztársaság elleni összeesküvés” kapcsán a megrögzött ellenfelek igyekeztek Németh Lászlót megtenni e politikai „bűnügy” szellemi előkészítőjévé, ami az író eddigi nehéz helyzetét – aki minden eshetőségre készen ruháiban elrejtett morfiomadagokkal élte életét – még elviselhetetlenebbé tette. A találkozó hatására ismét támadások özöne zúdult a népiekre, Németh László helyzete viszont valamit javult.

1947-ben Illyés már nem vett részt az egyre inkább kommunista csatlóssá váló parasztpárt munkájában. A politikából kiszoruló népi gondolat a Válaszba húzódott vissza, s ott folytatta utóvédharcá váló tevékenységét, Sárközi György özvegyének, Molnár Mártának a gyakorlati irányításával. Az egyre inkább kommunista befolyás alá kerülő politika azonban fokozódó türelmetlenséggel figyelte a

Válasz munkáját. Először Darvas József és Erdei Ferenc igyekeztek beavatkozni a folyóirat munkájába. Erdei azt javasolta, hogy a Válasz szerkesztését ki kell venni Sárköziné „reakciós kezeiből”. E beavatkozás ugyan nem járt sikerrel, de állandósultak a folyóirat elleni támadások, s az anyagi helyzete is egyre reménytelenebbé vált. Így érkeztek el az 1949. május–júniusi összevont számhoz, amelyet a szerkesztők búcsúszámnak készítettek. A hatás nem maradt el. A Szabad Nép mindenekelőtt Illyés Gyulát bírálta, mert a Válasz utolsó számából az „ellenforradalom szele” csap ki, s a folyóirat a „dolgozó osztályok ellenségeinek gátlás nélkül engedi át a hasábjait”, s ezek mellett „az árulók mellett ott brekgek az egész burzsoá-kispolgári l’art pour l’art mocsara, Kosztolányi apró utódai...” Majd a hosszú rágalomária végén a szerző kijelentette: „A Válasz nem a mi irodalmunk táborában van.” (S. K. 3. 174.) Valóban nem ott volt, a magyar szellem és a magyar irodalom szerencséjére.

Illyésnek azonban nemcsak a közéleti tevékenységét bírálták, hanem irodalmi munkásságát is annak ellenére, hogy a hatalom 1948-ban és 1953-ban Kossuth-díjjal tüntette ki. 1951-ben a Magyar Írók Szövetségének I. kongresszusán Révai József Déry Tibor mellett Illyés Gyulát és Veres Pétert részesítette kioktató bírálatban. Nagy Imre első miniszterelnöksége jelentős változást hozott, s a miniszterelnök által újjászervezett Népfront az emberségesebb politizálás lehetőségét ígérte, amelynek előkészítésében Illyés is részt vett.

1956 nyarán a népi tábor is szervezkedni kezdett, megpróbálkozva egy saját folyóirat indításával. A tervezett Magyar Írás szerkesztőbizottsága: Féja Géza, Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László, Remenyik Zsigmond, Sinka István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tersánszky J. Jenő és Veres Péter október 3-án benyújtott kérelmére azonban már nem érkezett válasz.

A forradalom kitörésekor Illyés Gyula – Szabó Lőrincsel – Miskolcon tartózkodott, s csak október 26-a után tért vissza a fővárosba. A forradalmi eseményekbe október 30-án kapcsolódott be. Mivel a kommunistákat addig kiszolgáló Erdei Ferencnek a Nemzeti Parasztpárt újjáalakítására szóló felhívása e napon hangzott el és nagy felháborodást keltett, ezért Illyés kezdeményezte, hogy Veres Péter mint a párt le nem váltott elnöke közölje Erdeivel: a tagság nem bízik benne, amit Erdei tudomásul is vett.

Miután a Nemzeti Parasztpárt kommunistabarát politikusai október 30-án egy olyan újralakítást hajtottak végre, amiből kihagyták „Kovács Imre híveit”, a párt meghatározó egyéniségei – Bibó István, B. Farkas Ferenc, Jócsik Lajos, Remenyik Zsigmond, S. Szabó Ferenc, Tamási Áron, Veres Péter és Zsebők Zoltán – október 31-én délelőtt összegyűltek Illyés Gyula lakásán, s előkészítették a Mezőgazdasági Múzeumba összehívott délutáni pártalakulást. Ezen a feszült hangulatú gyűlésen többen is támadták Veres Pétert, akinek a védelmében Illyés Gyula szólalt meg. Erről a parasztpártban 1945 óta tevékenykedő ügynök így számolt be: „Illyés Gyula mint egy második Petőfi mondott lángoló, szárnyaló beszédet, csupa tűz volt, mintha 20 éves lenne és nem 50-en felül.” (S. K. 3. 206–207.) A gyűlés megválasztotta a legismertebb népi írókat, köztük Illyés Gyulát és Veres Pétert a parasztpárt szellemi irányító testülete tagjainak, a párt főtítkára pedig B. Farkas Ferenc lett. November 1-jétől a párt nevét Németh László javaslatára Petőfi Pártra változtatták.

Az Irodalmi Újság november 2-i számában jelent meg Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című, 1950-ben írt verse, amely a forradalom legnagyobb hatású költeménye lett. Ugyancsak november 2-án Illyés – érezve a forradalmat fenyegető szovjet veszélyt – a rádióban szólni szeretett volna a világ íróihoz, de ezt Tildy Zoltán államminiszter a kedvetlen szovjet visszhangtól tartva megakadályozta. Illyés felhívásának főbb gondolatai a következők voltak: „Egy magyar író szól hozzátok a bekerített Budapestről. (...) Egy meggyötört, halálos veszedelemben jutott kis nép igazsága ügyében és mégis a teljes igazság ügyében... Tízmillió magyar néz elszánt nyugalommal a maga halála, de akár nemzete kipusztulása elé, ha elkezdett szabadságharcát nem viheti győzelemre. Európa szelleme eddig segítette harcunkat, részben neki is köszönhetjük, hogy kis nép voltunkban is az egész emberiség igazságáért eredményesen harcoltunk. (...) Minden perc drága. Írók, költők, igazságra érzékeny alkotók és olvasók, ne hagyjatok el bennünket. Ne hagyjátok elpusztulni Magyarországot és saját eszményeiteket.” (S. K. 3. 220–221.)

November 3-án este Illyés lakásán vitatta a várható eseményeket Király Béla és Bibó István, de azoknál a fenyegető árnyagnál többet nem láthattak, amelyek a november 4-i szovjet katonai agresszióval és a Kádár-féle ellenforradalommal váltak valósággá.

November 4-e után a népiek a menteni a menthetőt politikája érdekében folytatták tárgyalásaikat, melynek során gyakran összegyűltek Illyés Gyula lakásán is. E politizálás lényegét Veres Péter december közepén így fogalmazta meg: „Ha egy veszett kutyát ültetnek a nyakunkba, akkor azzal kell tárgyalni.” (S. K. 3. 230.)

Eközben a Kádár-féle ellenforradalom egyre nagyobb nyomás alá helyezte az írókat. 1957. január 18-án a hatalom felfüggesztette a Magyar Írók Szövetségének működését, és létrehozta az Irodalmi Tanácsot, amibe a legelvakultabb kommunista írók mellé be akarta kényszeríteni Illyés Gyulát, Németh Lászlót és Veres Pétert, akik azonban nem vállalták az együttműködést. 1957 tavaszán azzal álltak elő, hogy a magyar írók látogassanak el a szovjet írókhoz, Illyés azonban nem fogadta a Magyarországra küldött szovjet íróügynököt. Déry Tibor áprilisi letartóztatása után azonban hajlandó volt a találkozóra, de a tárgyalás eredménytelenül végződött.

A népiek minden alkalmat felhasználtak arra, hogy fellépjenek Háty Gyula, Zelk Zoltán, Déry Tibor és a többi letartóztatott író érdekében. A Kádárral folytatott eredménytelen tárgyalásokon – Illyés Gyulát idézve – „csúnyán összevesztünk; amiket mondtunk, a becsületsértéssel volt határos.” (S. K. 3. 235.) S miután a hatalom megtorló akciói egyre keményebbekké váltak, úgy tűnik, hogy Illyés és társai 1957 őszén – a letartóztatottak érdekében – aláírták az ENSZ ötös bizottságának a magyar forradalommal foglalkozó jelentése elleni tiltakozást, abban reménykedve, hogy ennek hatására eredményesebben alkudhatnak a rab írók érdekében.

A megtorlás idején reménytelen helyzetbe kerültek a hatalommal alkudozni kényszerülő írók, amelynek során egyeseknél a taktikai engedmények együtt jártak az emberi gyengeség szülte kisebb-nagyobb megalkuvásokkal. Az írói tiltakozás egyetlen fegyvere a hallgatás maradt, s Illyés Gyula még 1958 januárjában is azt hangoztatta, hogy nem szabad írni. Ezzel viszont a hatalommal szemben állók többsége sem értett egyet.

1958 nyarán az MSZMP közzétette a népi írókról szóló állásfoglalását, amelyet nyilvánosságra hozatala előtt elküldtek a legtekintélyesebb népi íróknak. Illyés a „pontatlanságokkal és ferdítésekkel” teli írás kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy a népi mozgalom a magyarság sorskérdéseivel való foglalkozást tűzte napirendre, amihez joggal tette hozzá:

„Nemzedékem tagjai közül, ahogy végignézem őket, most már így visszatekintőben is, talán nekem volt legérzékenyebb idegzetem a magyarság romlásának jeleire, a kinvillámoknak arra a sorozatára, amely egy nemzet testének annyiszor fenyegető szétesését szinte korunk látványául jósolta. (...) Eszem amióta tudom, legalább ötször ment végbe körülöttem s bennem az az istentelen recsegés, amit egy ország összedőlésének mondhatunk.” (S. K. 3. 249–250.) S ha jól számolunk, az ötödik „összedőlés” csak az 1956-os forradalom szovjet eltiprása lehet. Mindezek következtében a költő 1956 novemberét követően élte át élete egyik legválságosabb szakaszát, s 1957-ben altatókúrás kezelésre szorult.

1962-es svájci tartózkodásakor Illyés az 1958-as párt-állásfoglalásra így tekintett vissza: „A népi írók (...) megbocsáthatatlannak tartják az 1958-as nyári dokumentumot, amelyet sztálinista szellem sugallt, és ellenségeink valamennyi régi vádját felmelegítette. Tárgyalási és vitakozási alapnak nem lehetett elfogadni. Ezért is maradt el az érdemi diszkusszió. Amit az érintettek mondhattak volna, annak nem volt és ma sincs megjelenési lehetősége. Amit az írók a forradalom előtt, alatt és után tettek, abból semmit sem vontak vissza. Szerepük ismert és világos.” (S. K. 3. 260.)

Illyés véleményével a hazai kommunista vezetők is tisztában voltak. Kállai Gyula 1958-as megállapítása szerint „Illyés és köre lényegében minden alapvető kérdésben szembenáll velünk. A munkásosztály vezető szerepét tekintve, a proletárdiktatúra kérdésében, a mezőgazdaság szocialista átszervezését illetően stb.” (S. K. 3. 261.) Ugyanakkor Illyés is tisztában volt az őt körülvevő ostobán gyanakvó, ellenséges hangulattal, amint ezt Palotai Erzsébet előadóművésznék küldött 1959. februári levele mutatja: „Azt szeretném, ha semmit sem mondana tőlem. Helyeslem, hogy 'gyakorlati okok' visszatartják a *Szekszárd felé* elmondásától. De olyan Magyarországból, olyan magyarok közül, ahol a magyarokról még annyit is tilos elmondani, amennyit az a vers mond, az ember – Ady tanácsa szerint – még a holttestét is lopassa el.” (S. K. 3. 262.)

1958 novemberében az MSZMP Politikai Bizottsága határozatot hozott az Írószövetség újjászervezéséről. Ennek 1959. júniusi és szeptemberi előkészítő ülésein, valamint a szeptember 25-i alakuló ülésen Illyés Gyula nem vett részt. Az eseményen résztvevő Kállai Gyula államminiszter viszont a távol lévő költő pellengérré állításával igyekezett az írókat

megfélemlíteni. Illyés kiadásra benyújtott verseiről kijelentette: „Ezek a versek arról tanúskodnak, hogy írójuk, aki az ellenforradalom idején letette a maga obulusát – és mint ismeretes, nem mellettünk –, a közben eltelt idő alatt semmit sem tanult... Ma is ott tart, ahol három évvel ezelőtt, és a magáéhoz hasonló magatartásra buzdít másokat is.” Kállai azt is kijelentette, hogy „senki sem nevezheti magát népi írónak, ha a párt nélkül, vagy méginkább a párt ellenére óhajt a nép érdekében vagy a nép nevében fellépni.” Világossá tette azt is, hogy az egyes írócsoportok nem élhetnek önálló szervezeti életet, sőt szeretnék már elfelejteni, „hogyan van népi írócsoport.” (S. K. 3. 264.)

Illyés helyzete tehát a Magyar Írók Szövetségének újjáalakulása után is függőben maradt, annak ellenére, hogy a költő 1958 decemberében közölte Aczél Györggyel a feltételeit. Eszerint a hatalom nem számíthat Illyés önkritikájára és a népi írókról kialakított pártálláspont elfogadására. Ugyanakkor hajlandó a rendszert konzultánsi szerepben támogatni, s „lojalitását a gazdasági és a politikai eredményekre vonatkozó nyilatkozatokkal igazolja.” Nem vonja kétségbe a Kádár-rendszer „munkásmozgalmi jogfolytonosságát”, s „támogatna egy olyan irodalompolitikai fordulatot, amely a megbízható jelentéktelenek helyett a megnyerhető jelentékenyek felé fordul”, és ebben hajlandó latba vetni tekintélyét. (S. K. 3. 267.)

1959–60-ban egyre többen tették szóvá rosszállólag Illyés hallgatását, miközben példátlanul durva támadások érték, mindenekelőtt Kállai Gyula részéről. Ez már az ország sorsáért aggódozó író esetleges tárgyalási helyzetét veszélyeztette, ezért Kádárhoz fordult, aki visszautasította, hogy részt vegyen a helyzet rendezésében. A hallgatás vádjára azonban joggal válaszolta a költő, hogy nem hallgat. *Új versek* című kötetét nem adták ki, *Malom a Sédén* című drámáját pedig nem mutatták be.

Az itt és most parancsa újabb lépésre kényszerítette Illyést, amire 1960 elején a készülő amnesztia híre adott alkalmat. Fogadta tehát az Ország-Világ című hetilap munkatársát, de a március elején megjelent nyilatkozat felemás érzéseket keltett. A bírálatokra egy baráti társaságban válaszolt a költő, amit a kor viszonyaira jellemzően egy ügynöki jelentésből ismerhetünk meg: „Aki erre a nyilatkozatra azt meri mondani, hogy Illyés letette a garast, az becstelen fráter. Állandó harcban álltam, tartottam a frontot. Semmiképpen sem akartam belemenni olyanba, amit

önmagammal és a magyarsággal szemben erkölcsstelennek éreztem volna.” Elmondta azt is, hogy az Ország-Világ munkatársa által hozott nyilatkozattervezetet szétépte. „Harcoltam tovább, késsel a hátamban. Mondatról mondatra, szóról szóra, hangsúlytól szórendig küzdve meg minden talpalatnyi mondatrészig. (...) Tudom jól, a harcnak egyáltalán nincs vége, ezzel a nyilatkozattal a kormány egyáltalán nem elégedett meg.” Végül arról beszélt, hogy őt „az orosz kizsákmányolás, világimperializmus, a magyarság eltörlésének veszélye állítja szembe azzal, ami most itt van” – zárta beszámolóját a baráti körben jelenlévő besúgó. (S. K. 3. 271.)

A megjelent nyilatkozatban Illyés tudomásul vette, hogy „Magyarországot a kommunista párt vezeti a szocializmus felé. Szocialista vagyok – ezt műveim bizonyítják. Mióta tollat vettem a kezembe, gondom s törekvésem, hogy közösségi – népet szolgáló – irodalom munkása legyek. (...) Minden célt, hogy legközelebbi közösségünknek, a magyar népnek emelkedését segítsen...” A dolgok jó irányba haladását pedig a következőkben látta: „A magyar nép, ez hitem, úton van, hogy példamutatóan jó közösség legyen. (...) Az emberek összeforrtak, segítik egymást, önérdükük sérelme árán is. Ezt a közösségi életérzést – ezt a szó szerinti társadalmi tudatot – szolgálom, megvetve a mendemondákat.” (S. K. 3. 272.) Illyés tehát – az 1956-os forradalomnak a nemzet közös akaratát demonstráló erkölcsi erejére utalván – a szovjet hódoltságban is az „emelkedő nemzet” eszményét akarta szolgálni.

A hosszú hallgatás után megjelenő első Illyés-versek azonban gondot okoztak. Ennek adta látványos példáját Marosán György, aki az *Élet és Irodalom* 1960. szeptember 23-i számát a Gólyavárban rendezett nagygyűlésen szétépte. A költő abban megjelent *Sötét* című versében ugyanis a felháborodott politikus ilyen sorokat olvashatott:

„Nem látjuk az utat,
hogy lábunk hova lép.
Szánkig ér a sötét,
csak a fülünk szabad.”

A kommunista rögeszmék rabjait, akik azt hitték, hogy ők a marxizmus-leninizmus tanítása alapján pontosan ismerik az előreívó utat, felháborította a költemény. Marosán is azt üvöltözte: „Mi nem látjuk az utat? Mi igenis látjuk az utat!” A verset valaki

elküldte Kállai Gyulának, aki a levélben Illyés keze írását vélte felismerni, és példátlanul durva hangú választ írt a költőnek. A kedélyek azonban lassan megnyugodtak, ugyanakkor az 1960-as évek elején az irodalmi és a közéletbe visszatérő Illyés a legnagyobb nemzeti gondokkal találta magát szemben.

Első helyen kell említeni a népesedési gondokat. Az 1960-as évtizedben ugyanis a tíz éven aluliak száma 400 ezerrel fogyott. A fenyegető népesedési katasztrófára Illyés az elsők közt figyelmeztetett *Egy körkérdés tanulsága* című prózaversében: „Eljő az idő, hogy épp akkor lesz legkevesebb a munkába álló, amikor a nyugdíjas a legtöbb, mivel épp ők valósították meg a születéscsökkenés rendjét, nyilván nem lesz logikai kifogásuk az életkor csökkenése ellen sem. Fölállítható a magzati lét megszakításának tartozékaképp az aggastyáni lét megszakításának erkölcsi, jogi és gazdasági indokoltsága.” A szigorú ítéletet tartalmazó vers átdolgozott változata a *Poharaim* című kötetben jelent meg 1967-ben. Ebben ilyen sorok olvashatók: „Amelyik ország évenként több embert tesz sírba, mint bölcsőbe, az nem takarít a jövőre: föleszi a készlet. Végül teljes önmagát. (...) Mely társadalom nem nevel gyermeket... az gazdaságilag és erkölcsileg is arra ítélte magát, hogy munkából kiálló korosztályait agyonverjék.” (S. K. 3. 294–295.)

Illyés Gyula élete utolsó évtizedeiben a nemzeti, nemzetiségi kérdés meghatározó szószólójává vált. Ez volt a magyarságot nyomasztó gondok közül a leg súlyosabb és legkényesebb, amihez szinte senki sem mert hozzányúlni. Már az 1950-es és '60-as évek fordulóján egyre aggasztóbb hírek érkeztek a szomszéd országok magyarságának sorsáról. Illyés ennek az ügynek a szolgálatába állította hazai és nemzetközi tekintélyét, s szinte magányos harcának eredményeként elérte, hogy a kérdés az 1970-es évek második felében a magyar köztudat előterébe került.

E küzdelmének első fontos állomása volt a párizsi L'Express-nek 1963-ban adott nyilatkozata, melyben arra hívta fel a figyelmet, hogy „a türelmetlenség, a sovinizmus, a faji gyűlölet, az elkülönülés, a nyelvi viták” ma is folytatják „a világ felkavarását. (...) Romániában van egy provincia, Erdély, amely évszázadokon át a magyar civilizáció és irodalom valódi szülőföldje volt. Ebben a provinciában nemrég zárták be az egyetlen magyar egyetemet, ami egy több mint kétmillió lélekből álló kisebbségnek volt szánva.” A Romániából érkező hírek hatására Illyés 1966-ban

a New-York-i PEN-tanácskozáson kénytelen volt visszautasítani a román íróküldöttség két tagjának meghívását, mert amíg „Erdélyben a magyar kisebbséggel embertelenül bánnak, magyar író román ünnepekre nem teheti be a lábát.” (S. K. 3. 301.)

Ugyancsak 1966-ban arra emlékeztetett, hogy Ady, Bartók, Babits, Kodály, Móricz nemzedékével kezdődött az a folyamat, mely arra készítette fel a magyar nemzedékeket, hogy testvéri kezek fogadják majd kinyújtott kezüket Pozsony, Bukarest és Belgrád irányából. Azonban épp az ellenkezője történt. A második világháború utáni szörnyűségek tehát kompromittálták a szót értésre törekvő magyar szellemet, amely más választ érdemelt volna. „Ez a magyar nemzedék tehát, amelynek a nevében szólni némi illetékességet éreztem magamban, sorozatos kudarc emlékével vonul le a pályáról.” Érthető, hogy az 1968-as prágai tavasz eltiprása után is az a legfontosabb kérdés: milyen „lesz ezek után a magyar kisebbségek helyzete Csehszlovákiában, Erdélyben?” S a történetek eszébe juttatták a szomorú tény: „56-ban a prágai tömegek Nagy Imre ellen tüntettek, négyszer verték le a magyar követség Kossuth-címerét.” (S. K. 3. 302–303.)

Csehszlovákia Moszkva irányította katonai lerohanása után Magyarországon veszélybe került a hatvanas évek második felének viszonylag szabadabb szellemi légköre, amit Aczél György „átmeneti” bukása is jelzett. Illyés azonban 1974 nyarán – sokak megdöbbenésére – kiállt Aczél mellett, mert úgy ítélte meg, hogy az általa irányított kultúrpolitika folytatása – minden súlyos fogyatékosága ellenére is – jobb, mint ami a reformellenzék bármely tagjától várható.

Illyés azért követett el mindent a menteni a menthető lehetőségének megtartása érdekében, hogy maradjon esély a magyarság túlélésének biztosítására. Mert azzal is szembesülnie kellett, hogy a nemzethalál nem megnyílt sírt, hanem „beszszeltek jókedvét” jelenti, s „a vidám lárma csak emelkedik.” Ezt a züllést és züllesztést kell megállítani, amiben sajnos akaratlanul is részt vállaltak azok az urbánusok, akik a múltban és a közelmúltban a népiek „gondjait és gondolatait a magyarságot különösen fenyegető népbajokról – a megoldást kívánó demográfiai és nemzeti-nemzetiségi helyzetről – eleve füttyszóval, majd gúnnyal és gánccsal kísérték. Akik nehezen váltják át ajkuk állását akkor is, amikor ezeket a gondolatokat már a nemzeti tudat is magáévá teszi. Türelemmel kell tudatos honpolgárrá nevelni őket. Erre van remény.” (S. K. 3. 301. és 304.)

E záró gondolattal összhangban Illyés felvetette a nemzeti gondolat megújításának szükségességét is: „Az emberiség nagy eszményeinek megvalósítása nemzeti keretekben folyik. (...) Sajnos, igen sok nemzet keretében áldatlan nemzeti elfogultság tombol a vallási, a faji, az anyanyelvi türelmetlenség középkori tüneteivel. S a veszedelem, megfigyelésem szerint, nem csitul, hanem éppenséggel növekszik, s föl-föllobban még közelünkben is. A világban viharok dúlnak, mi – oly ritkán történelmünk folyamán – szelárnyékban vagyunk, használjuk ki a múlt rossz emlékeinek fölszámolására, a teljes összefordásra. Az újkori nemzet ismérvei közt első helyen áll: tartós lelki közösség. Ennek kimunkálását, illetve megerősítését a szellemi élettől várja – várhatja el – az ország.” (S. K. 3. 304–305.) E sajnós még mindig időszerű gondolatok felvetik napjaink véleményformáló értelmiségének a felelősségét is.

1974 karácsonyán jelent meg a Magyar Nemzetben Illyés *Sebtisztítás* című írása, mely a magyar gondolkodást eltorzító bajok eredetét 1919–1920-ban jelölte meg, azaz a vörös-, illetve a fehérterrorban. Az 1919 utáni baloldali emigrációnak az akkori Magyarországgal szembeni kártékony tevékenysége kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy „ennek a lelkületnek a gyökércsökévényei szívósak... Iszonyú sebeink vannak. Vannak alig gyógyíthatók is. (...) Föladatunk világos... Voltaképpen újjá kell teremtenünk a nemzetet. A haza és haladás egységében (...) A történelem okozta sebek adják szerintem a legtöbb gondot, nem kis mértékben azért, mert olyanok, mintha begyógyultak volna. Szemmel alig láthatók; annál súlyosabban mérgeznek.” Ezeket kell tehát kitisztítanunk. (S. K. 3. 306.) E feladatot sem tudta elvégezni máig sem a magyar szellemi élet.

1975 karácsonyán Illyés újabb nagy jelentőségű tanulmányt tett közzé, *Mire kell a nemzet?* címmel. Ebben arra figyelmeztetett, hogy a magyarul beszélő emberek, éljenek a világ bármely pontján, egy nyelvi, szellemi, azaz nemzeti közösséget alkotnak és kell, hogy alkossanak. Mindezt sokkal bonyolultabban fogalmazva és még bonyolultabb okfejtés után mondta ki, de mint a *Beatrice apródjai* című könyve kapcsán megjegyezte: „Bonyolult, csavaros mondatok Magyarországon 1919-es ábrázolásában. Néha magam is csak erős odafigyeléssel értem. De ha világosabbá teszem – nem jelenhet meg.” (S. K. 3. 307.) A cikk mondandóját azonban a nemzeti ügy elkötelezettjei megértették, s mindezt megerősítette, hogy

a tévé december 27-én és 28-án kétrészes beszélgetést sugárzott a költővel, aki itt is arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemzeti kérdés körüli zűrzavart tisztázni kell. Azaz: „Nacionalista az, aki jogokat sért, patrióta, aki jogokat véd.”

A történetek és az idézett meghatározás azonban arra készítette az Élet és Irodalmat, hogy kioktassa Illyést, miszerint van „haladó nacionalizmus” is, és a hazafiság sem mindig jogvédelem. Illyés a Népszabadságban akart válaszolni, cikkét azonban nem közölték, ezért elhatározta, hogy kilép az Írószövetségből. 1976. január 20-án megfogalmazott levelében arról írt, hogy az ÉS-ben megjelent „téves tanok; népünk rosszakaróinak fegyvert nyújtanak, s ezzel az itthoni magyar tömegekben zavart, a határon túliakban... pedig csüggedést keltenek.” (S. K. 3. 309.) A levelet egyelőre nem küldte el, de január 31-én megjelent az ÉS második támadása is, amely Illyés írásait – a nemzettudatról folyó „vértódulás” vita részeként – zavarosaknak minősítette. Erre Illyés elhatározta, hogy elküldi kilépő levelét, amiről Aczelt is értesítette. Miután szándéka kitudódott, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, valamint Flóra asszony közvetítésével Aczél lebeszélte a kilépésről, s lehetőséget kapott, hogy március 20-án az ÉS főszerkesztőjéhez írt levélben válaszoljon. Ebben többek közt a következőket írta: „Az Élet és Irodalom a magyar nép sorskérdéseiről esztendő óta használt olyan hangot, amely megítélésem szerint népünk tudatát zavarta, nemzeti érzését pedig sérthette. (...) Van módod a helyzet tisztázásához”, hogy a „magyar népre – hagyományaira és létérdekeire vonatkozó minden kérdés szellemi életünkben kellő megbecsülést kapjon.” (S. K. 3. 310.)

Illyés levelére az ÉS főszerkesztője adott semmitmondó választ, mire a költő megjegyezte: „A helyzet ugyanis azáltal erkölcstelen, hogy ők szabadon köphetik le az erdélyi magyar kisebbséget is – én viszont meg sem említhetem, hogy... védtelen magyar nyelvű ember(ek)ről beszélek, mert akkor majd igazán sovínisztát – irredentát, revansistát – fognak kiáltani.” (S. K. 3. 311.)

Illyés mindezek ellenére folytatta megkezdett témáját, s 1976 húsvétjára megírta *Mire jó egy nemzet?* című tanulmányát. Gondolatmenetének kiinduló pontja, hogy ha egy nemzet tagjai vagyunk, nem működhetünk a nemzet érdekei ellen. Ezt követően a magyar nemzethez való tartozás ismérvét tisztázta, amelynek „alapja és kerete a magyar anyanyelvűség... bármiféle eredet

tekintetbe vétele nélkül. (...) A bentlétnek ez a meg-ingathatatlan egyenjogúsága arra természetesen nem ad jogot senkinek, hogy a közösség érdekeit sértse, mert ezzel ő is jogot sértene.” (S. K. 3. 311–312.) Illyés ezzel megalapozta azt a később általánossá váló megfogalmazást, hogy magyar az, aki magyarnak vallja magát, amiben nem lehet korlátozó az állampolgárság. Ezt követően Leninre hivatkozva megfogalmazta az „országfölöttiség” elvét, mintegy segíteni akarván a korszak magyar politikusainak, ők azonban erre nem tartottak igényt.

1976 karácsonyán jelent meg a *Szellem és erőszak* című írás, amelynek kiinduló kérdése: „Miképpen kell úgy viselkednünk nekünk, a humanistáknak, a tömegelnyomás olyan barbár erőivel szemben, mint a származási és nemzeti, az anyanyelvi és nemzeti-ségi jogfosztás, hogy személyes magatartásunk közhasznú legyen?” Válaszában elutasította az üldözöttek érdekében javasolt hallgatást, sőt szerinte a „dörömbölést kell (...) felelősen közcselekvéssé tenni, oly fegyelmezett együttes mozgalommá, hogy végül ne csak döngjön, de törjön be az ajtó.” Ezt követően a baszkok példáján bizonyította, hogy a hallgatás egyre nagyobb elnyomáshoz vezet. A csendben tűrőket pedig kitiltják nemcsak a városaikból, de „az emberi élet minden területéről; végül magából az életből.” (S. K. 3. 313–314.)

1977 tavaszán – az eddigi írásainak hasznossága miatti kétségek közt – írta *Komfortos haza* című cikket, amit azzal kezdett, hogy közérzetünk rosszabb, mint körülményeink indokolnák. Ennek oka pedig a rossz közösségi, azaz nemzeti tudat, amiről nem lehet eleget beszélni. „Az után a vágyunk után, hogy a bőrünkben jól érezzük magunkat, az következik... hogy országunkban is jól érezzük magunkat.” Erre annál is inkább szükségünk van, mert a XX. században „a világ, ahelyett hogy egyesült volna, az eddiginél is jobban, veszedelmesebben szétdarabolódott. (...) Reményem – hitem – szerint a XXI. század végeznivalója a közösségi ellentétek immár alapos tisztázása lesz, s ennek folytatásaként az egységesítés szolgálása...” Erre kell felkészülnie a magyarságnak, s ennek érdekében kell minél „kívánatosabb, biztosabb otthonná tenni ezt a libegő-határú közösséget. Testileg is, lelkileg is; nyomatókusan lelkileg.” (S. K. 3. 316.)

Sokakat meglepett, hogy Illyés az ügy érdekében a szovjet rendszer hatvanadik születésnapján cikket írt az MSZMP elméleti folyóiratába, a Társadalmi

Szemlébe, de ebben is a nemzeti kérdés megoldásának fontosságára figyelmeztetett.

1977 karácsonyára készül el – idézett húsvéti és karácsonyi cikkei betetőzéseként – a *Válasz Herdernek és Adynak* című tanulmánnyal, amely a Magyar Nemzet december 25-i és január 1-jei számaiban jelent meg. Illyés az 1919 utáni tragédiát abban látta, hogy a hivatalos Magyarország nem Ady szellemiségét folytatta, az Ady-követők pedig a Horthy-rendszerrel szemben inkább a szomszéd országok szellemével éreztek közösséget. Ez azért tragédia, mert szellemi összetartó erő nélkül nincs nemzet. Ezt követően áttekintette a magyar kisebbségeket ért sérelmeket, hogy rámutathasson a megoldás irányára, a sugárzott sajtó jelentőségére: „Nemzeti jogaik érvényesítését, elsősorban népi nyelvük ápolását a katalánok például a rádió révén vívták ki, s most a televízió át tökéletesítik.” Korszakos jelentőségű írását a legfontosabb hangsúlyozásával zárta: „Egy-egy nemzeti kisebbség – ahogy a nemzet is – azzal veszhet napjainkban versenyt, ha népszaporulatával végzetesen lemarad. Vagyis ha népe közösségétől az egyén nem kap olyan tudatot, hogy utódai számára védelmet is kap: olyan közösséget, melyért egyenként is áldozatot hoz, aggodás nélkül, hittel a jövőben.” (S. K. 3. 318.)

A tanulmány elsőként mondta ki nyilvánosan, hogy a szomszéd országokban élő magyar kisebbségek méltatlan helyzetben élnek, ami meglepetésként érte azok vezető köreit, s a románok azonnal támadásba lendültek az „újraéledő magyar sovinizmus” ellen. Illyés ugyan válaszolni akart, de erre a magyar vezetők a Történettudományi Intézet igazgatóját jelölték ki.

Illyés – a történetek kapcsán – a tisztázó vita elmaradását sajnálta, amit önálló füzetben is meg kellett volna jelentetni. Ezzel szemben a magyar vezetés betiltotta a költő *Szellem és erőszak* című kötetének a terjesztését.

1977 novemberében Illyés megkapta Janics Kálmán *A hontalanság évei* című könyvének kéziratát. Ennek kapcsán kénytelen volt megállapítani, hogy „a szlovákiai magyarság helyzete nem egy tekintetben aggasztóbb a romániaiánál”. A könyvhöz írt előszavában azt tekintette a legfontosabb feladatnak, hogy a világ elé kell tárnai a helyzetet, a magyarságot pedig arra kell nevelni, „hogy európaiságával legyen példakép és szétsugárzó remény”, mert „a barbárság ragálytünetei sehol nem ütköznek ki riasz-

többan, mint a gyengébbek – a védtelenebbek – iránti viselkedésben.” (S. K. 3. 320.)

Illyés az 1970-es évek végére a magyar politikai élet előterébe állította a szomszéd országok magyarságának addig tudatosan elhallgatott szenvedéseit. 1978 májusában Kádár úgy foglalt állást, hogy a magyar politikai vezetés a kisebbségi ügyekben semmit sem tehet, de azt nem tilthatja meg, hogy a kérdésben a hazai tekintélyek véleményt mondjanak. Ugyanakkor felfigyeltek írásaira a nyugati diplomaták és újságírók is. 1978. január 25-én az Egyesült Államok kulturális attaséját fogadta lakásán, február 9-én pedig magával a nagykövettel tárgyalt a követségen. Közben a brit Economist és Financial Times, valamint a párizsi Le Monde ismertette Válasz Herdernek és Adynak című cikkét. Áprilisban a New York Times Erdélyben járt újságírója, majd a Le Monde, illetve a svéd Svenska Dagbladet bécsi tudósítói keresték fel, továbbá a BBC adásaiban is foglalkoztak az erdélyi magyarság helyzetével. Ezt követően a magyar kisebbségek kérdése nyugati politikusi körökben is témává vált, s 1982 nyarán erről váltott szót Illyés a Budapestre látogató Francois Mitterand francia köztársasági elnökkel.

1979. május 18–19-én tartották a fiatal írók lakiteleki találkozáját, ahová meghívták Illyés Gyulát is. A költő a találkozó második napjára érkezett meg, és az írásban hozzá intézett kérdésekre válaszolva fejtette ki véleményét. Elsőként a nemzeti kérdéssel foglalkozott: „A huszadik századnak a legnagyobb, legfontosabb kérdése valóban a nemzetiségi és a nemzeti kérdés. A tizenkilencedik század azzal a gondolattal indult (nagyon helyesen, tele idealizmussal), hogy az anyagi kérdéseknek a megoldása automatikusan meg fogja oldani az úgynevezett felüléptítményeknek a kérdését is. Beleértve ebbe minden nemzeti torzsalkodást, és így végül a nemzetiségi kérdéseket is. (...) Az volt a hit még a

huszadik század elején nálunk is, hogy a nemzetiségi kérdések merőben a józan ész és a gazdasági kérdések függvényei. Ma, századunk végére viszont kiderült már világszerte, hogy ez a legégetőbb kérdés, ugyancsak meghökkentő tünetekkel.”

Mindezek után a „materialista nemzetszemlélet elhomályosult. (...) Bizonyos eszmei frontok tehát megmozdultak, úgy, hogy a ti nemzedékek sok tekintetben csaknem üres terepen mehet előre... Itt áll egy új irodalmi nemzedék; szerintem igen szerencsés helyzetben, és igen súlyos feladattal.” Szerencsére „nem említhetünk a nemrég annyi gyanúval fogadott magyar sorskérdések közül tán már egyetlen sem, amit ne fogadnának ma minden fórumon azzal: lássuk, mi is az tulajdonképpen.” Az irodalom és politika viszonyáról megismételte ismert hasonlatát: „Egy-egy országnak a jó haladása olyan, mint a római szekéré. Két kereke van, az egyik a közéleti, politikai, a másik a szellemi élet. Akkor jó, ha a kettő együtt működik. Ha kihagy valamelyik, az rögtön bajt jelez. Az szokott történni, az egyik átveszi a másik dolgát.” Illyés tehát megfogalmazta egy egészséges nemzet működési feltételét, hamarosan kiderült azonban, hogy az önnön hibájával küszködő „politikai kerék” nem tud e feladatnak megfelelni. (S. K. 3. 325–326.)

A lakiteleki találkozó után két nappal, Bibó István temetésén mondott búcsúztatójában arról szólt, hogy a népiek „örömmel és hálással üdvözölték benne azt az embert..., aki világos gazdasági, jogi és bölcséleti eszmerendszert kívánt adni egy eredeti szellemi, művészi mozgalomnak. Amelynek írói jobbára ösztönösen egy-egy katasztrófába sodort népréteg és egy katasztrófa előtt álló ország ügye mellé álltak. Fölismerve és vállalva, hogy van hely és kor, amidőn a nép és az igaz elválaszthatatlan szolgálata cselekvést parancsol.” (S. K. 3. 326.)

Ezt a parancsot teljesítette Illyés Gyula 1983-ban bekövetkezett haláláig.

Apáczai Csere János síremléke

FERENCZI (FISCHER) LÁSZLÓ
Illyés Gyula
és a francia irodalom

A *Francia Irodalom Kincsházát*, ezt a tisztelgés-gyűjteményt – „a francia népnek sorsa nehéz pillanataiban” – Illyés Gyula 1942-ben jelentette meg. Egyaránt hűség a francia kultúrához és a magyarral. „Az antológia amennyire francia, majdnem annyira magyar is.” Napi politikai aktualitását – Franciaország német megszállása idején jelent meg – már rég elvesztette, de hetven év távlatából is megmaradt kitűnő, pártját ritkító alkotásnak, természetesen, ki-ki tetszése szerint, elhagyhat belőle, és hozzátehet. (Más kérdés, hogy harmadszázaddal később Jean-Luc Moreau, a magyar nyelv és irodalom avatott ismerője, egy kötetnyi Illyés-vers fordítója a költő szinte egész életművének ismeretében tartott ünnepi köszöntőjében nem feledkezett meg a *Francia Irodalom Kincsházáról*.)

Az első francia nyelvű verses szövegtől, *Szent Eulália Kantilénájától* (881) Pégyuy-ig és Apollinaire-ig, Proust-ig, lényegileg az első világháború végéig mutatja be a francia irodalmat, költőket, prózaírókat, moralistákat egyaránt. Már ebből az antológiából is kiderül, hogy a szerkesztő és fordító Illyés a francia irodalom egészére figyelt műfaji megkülönböztetés nélkül, és nem egy századra, irányzatra, iskolára. (Csak néhány név illusztrációként az Illyés fordította írók és művek közül: Roland-ének, Joinville, Rutebeuf, Du Bellay, La Rochefoucauld, Racine, Mme de Sévigné, Voltaire (a *Candide* két részlete és epigrammák), André Chénier, Mme de Staël, Nerval, Nouveau, Apollinaire, Pégyuy.

Azt hiszem, Illyés legtöbb írásának volt valami politikai aktualitása. Kamaszkoromból két emléket őrzök. Racine-ról írt esszéje 1949-ben, a klasszicizmus és általában a műgond magyarázata és dicsérete micsoda kihívása volt az akkori irodalompolitikának. És nem sokkal később a *Bartók* című vers. Többek közt Bartók és Picasso visszaperelése is volt. Mára ez a vers a klasszikus alkotások egyikévé vált, és csak a hozzám hasonlóan öreg emberek emlékezhetnek arra, hogy micsoda ujjongást váltott ki a fiatalok, és ellenkezést a hivatalosok körében. Sorolhatnám még a példákat. Az illyési csoda – és minden nagy író csodája –, hogy a napi aktualitását elvesz-

tett mű időtlenné válik, azaz a változó időben is korszerű marad, és újra meg újra aktuálissá lesz.

Illyés a *Francia Irodalom Kincsházával* lényegében egy időben kezdi közölni a Magyar Csillagban a *Hunok Párizsban* című korrajzát. Beszámol benne a fiatal francia írókkal való találkozásairól (Sauvage, Max Jacob, Cocteau, Tzara, Aragon, Eluard, Breton, Crevel) – akik közül nem egyet már Párizsban fordított. Tanúja az *Egy dög* című pamflet megfogalmazásának is, amit az ifjú szürrealisták Anatole France halála alkalmából írtak.

Illyés már 1942-ben sem volt ismeretlen Franciaországban, még nem művei, hanem személyisége révén. Azok az írók, akiket a húszas évek elején Párizsban megismert, nem felejtették el. Erre számomra perdöntő bizonyíték az *Oroszország* című útirajza. (Évtizedekkel később írja: nem tudja, hogy a szovjet írók kongresszusára a párizsi barátai vagy magyar emigránsok hívták-e meg.) Moszkvába érkezésének estéjén André Malraux – a Goncourt-díjas világhírű fiatal író, két regénye is megjelent már magyarul – felhívta telefonon, és másnap délben találkozott a Vörös téren. „Örülök és megköszönöm neki, hogy nem csupán a városba, hanem a szovjet életbe is ő az első vezetőm” – írja 1934-ben megjelent könyvében. Miért hívta fel őt Malraux, aki már harmadszor járt Moszkvában, hiszen legfőbb néhány versét olvashatta? Mert jó benyomásai voltak a húszas évek eleji találkozásukról, amikor még mindketten kezdők voltak, bár Illyés mindig csak futólag említi akkori találkozásukat? Vagy örült, hogy valakivel franciául beszélhet? Vagy közös – akkor még közös – francia barátai ösztönzésére? Vagy kollégialis szívességből, hogy ő vezesse be Moszkvába, és ne a hivatalosságok? Tudatosan vagy ösztönösen óvni akarta? Talán megérezte Illyésben az univerzális érdeklődésű és érzékenységű író? Felesleges és haszontalan minden találgatás. Az *Oroszországból* tudjuk, hogy Malraux fontos információkat közölt vele, például, hogy a Szovjetunióban újra hadikommunizmus van, és nyilván többet is mondott, mint amit Illyés leírt. A találkozásra Malraux is emlékezett, amikor három évtizeddel később, mint De Gaulle kulturális minisztere, hivatalosan fogadta a magyar íródelegációt. Nem protokolláris fogadás volt, mint amire számítottak, derül ki Illyés leírásából: minisztériumában nem a miniszter, hanem az író találkozott írókkal, ahol az évődő hangnem és a magyar sorskérdésekről való tárgyalás

váltogatják egymást. Illyésnek különösen jólesik, hogy Malraux tanúk előtt jelentette ki: Magyarország soha nem volt csatlós állam.

Sorolhatnám még a példákat, hogy Illyést nem felejtették el húszas évek eleji barátai, ismerősei. Crevel a harmincas évek elején meglátogatja Budapesten. Párizsban 1938-ban, mint a *Magyarok*-ban megörökíti, Tzarával hosszas baráti, érdemi beszélgetést folytat. Illyés egyébként a párizsiak közül Tzaráról írt a legtöbbször, a *Magyarok*-ban (1938), *Hunok Párizsban* (1946), a *Franciaországi változatokban* (1947) és a *Fini* (1963) című esszéjében, amelyben beszámol a halálosan beteg költőnél tett látogatásáról, majd a költő temetéséről, és máshol is említi, így a *Beatrice apródjaiban*. Tzara „rég barátjának” nevezi Illyést 1956-os magyarországi látogatásáról szóló írásában, melyet Aragon nem közölt a *Les Lettres Françaises*-ben.

Illyés a *Franciaországi változatokban* csalódottan írja, hogy a Gallimardnál megjelent *Puszták népe* sikere a barátok összeesküvésének köszönhető, mint a kiadó által összegyűjtött kritikák ezt bizonyítják. Illyés valószínűleg téved. Mert ezek a barátok (nem nevezi meg őket, és a *Puszták népe* francia kritikáit nem olvashattam) vezethettek a mű ismételt kiadásához, új fordításához is, majd nemzetközi sikeréhez, Illyés és a magyar irodalom alaposabb megismeréséhez. A *Ceux des Pusztas* első francia kiadása 1943-ban jelent meg. Én – lehet, hogy tévesen – innen számítom a magyar irodalom első tényleges betörését francia nyelvtérre. Mert művének világa teljesen ismeretlen volt számukra, de esszészzerűsége, szenvedélyes tárgyilagossága, racionalizmusa, világossága miatt mégis csak érzékelhetővé, ismerőssé vált.

Nem lexikoncikket írok, és az időrendet sem követem. Csupán megemlítem, hogy 1956-ban Seghers kiadott egy kis kötetet Illyés verseiből, 1962-ben Rousselot fordításában és előszavával a Gallimard közzétette a *Petőfit* lényegesen bővített változatban, hogy a nem magyar olvasó is megérthesse, és 1963-ban Gara László szerkesztésében megjelent egy *Hommage à Gyula Illyés* Brüsszelben a *Maison du Poète* és Washingtonban az *Occidental Press* közös kiadásában. A *Maison du Poète*-ben szervezte félévszázadon keresztül változatlan lelkesedéssel Arthur Haulot a nemzetközi költői biennálékat, melynek nagydíját 1965-ben Illyésnek ítéltek. Ő volt az ötödik kitüntetett. Az elismerés súlyát mutatja, hogy Illyés elődei Ungharetti, Saint-John

Perse, Jorge Guillén és Octavio Paz voltak, utódaik pedig többek közt Senghor, Ritszosz és Holan.

Nem tudom, hogy a mai negyvenéveseknek mit mond, és mond-e egyáltalán valamit Pierre Seghers *Poètes d'aujourd'hui*-je. A II. világháborút követő évtizedek valószínűleg egyik legfontosabb sorozata volt, nemcsak francia, hanem világviszonylatban is. Aki ott megjelenhetett, annak nemzetközi elterjedése és rangja biztosított volt. A külföldieké is, ha jó francia költők fordították. Találomra csak néhány név a nagyszámú frankofón mellett a külföldiek közül: Lorca, Hölderlin, Neruda, Nietzsche, Paszternak, Dylan Thomas, Pessoa, Kavafisz, Benn, Alberti.

Az Illyés-kötet 1966-ban a sorozat 145. darabja volt, a köszöntőt André Frénaud, az életművet bemutató tanulmányt Illyés és Flóra tevékeny segítségével Gara László írta. A kötetnek kitűnő fordítói voltak: sztárok és kevésbé ismertek is. Bosquet, Rousselot, Guillevic, Frénaud, Follain, Emmanuel, maguk is megjelentek a *Poètes d'aujourd'hui* sorozatában, egy vagy több könyvet magyarul is kiadták, és számos más nyelven is, továbbá Arthur Haulot, Lucien Feuillade, Seghers, Clancier, Charaire, Chaulot, Luc Estang, Fernard Verhesen. Másfél évtizeddel később Illyésnek újabb kitűnő fordítói akadtak, David Scheinert és Suzanne Scheinert-Servais személyében. A *Sentinelle dans la nuit*, Dobzynski bevezetőjével 1984-ben már a költő halála után jelent meg, de ha jól emlékszem, a két belga költő felkereste Illyést. (Scheinert mesélte nekem, hogy kellemes beszélgetésük volt, és azt is, hogy a *Poètes d'aujourd'hui* kötet és Robert Goffin meleg szavai hívták fel a figyelmüket Illyésre. Goffin, akit a francia kritika a hetvenes években a három legnagyobb élő francia költő egyikének nevezett, szóban és írásban haláláig hálás volt Illyésnek, hogy magyar nyelvű verseskötetének utószavát megírta. Túl a hatvanon, a világutazó Goffin költői megújulását részben magyarországi látogatásainak és találkozásainak, így Illyésnek is köszönhette. Számos francia és még több belga költő Goffin ösztönzésére fedezte fel Magyarországot, így Marc Alyn, akit egy időben a Nobel-díj várományosának tartottak.)

A kevésbé ismertek közül megemlítem Anne-Marie de Backert, aki évtizedekig a párizsi irodalmi élettől távol Magyarországon (a Corvinánál) és Bulgáriában dolgozott. Sokat és jól fordított. A *Poètes d'aujourd'hui* Illyés-kötet szerkesztői külön megköszönték segítségét. Anne-Marie de Backer jó költő

volt, és nemcsak azért érdemelne meg figyelmünket, mert számos magyar vonatkozású verset írt.

A teljesség igénye nélkül említem meg, hogy az *Ebéd a kastélyban* és a *Kháron ladikján* is megjelent franciául, és drámáira is felfigyeltek.

A magyar költészet nagy áttörését 1962-ben Gara László az *Anthologie de la Poésie Hongroise* című monumentális antológiája jelentette.

Illyés 1964-ben egy öninterjúban értékelte az antológiát:

„Képet kaptak végre rejtett kincsünkről, a magyar költészetről.

És mi is.

Az övékéiről?

A magunkéról. Először történt meg, hogy kiváló idegen költők a tárgy ismeretében – személyes élmény alapján mondtak véleményt, őszintét mégpedig, a magyar líráról.”

Illyés mindig fontosnak tartotta, hogy a világ megismerje a magyar irodalmat. (A rátukmálás ellen viszont folyamatosan tiltakozott, és a jó költő-fordítókat alapvető követelménynek tartotta.) De ennél is fontosabbnak ítélte a nemzeti önismeretet.

A Jules Renard-t fordító és szerető Kosztolányi kérdezte meg egyszer Illyéstől: ki tanította meg ilyen jól magyarul? És a válasz: Renard. Udvariaskodás? Bon mot? Sokkal több és mélyebb annál. Az idegen nyelv ismerete és különösképpen a fordítás az anyanyelv megtanulásának igen fontos iskolája.

Illyés a *Magyarokban* írta: „Még mindig keveslem pályám cikkcakkjait...” Szakadatlanul megújult, soha nem ismételte meg magát, soha nem vált önmaga epigonjává, és műfajokra való tekintet nélkül alkotta meg remekműveit. Minden új műve újra-kezdés. Posztumusz naplóiból értesülhetünk súlyos betegségeiről, visszatérő kórházi kezeléseiről, kínos depresszióiról, öregedésének kínjairól – és a változékony erősségű, de mindig kiszámíthatatlan politikai nyomásról. És mégis, vagy éppen ennek ellenére dolgozott. Nemcsak azért, mert a munka a legjobb terápia, hanem erkölcsi kötelességből is olvasói és nemzete iránt.

A *Francia Irodalom Kincsháza* után is fejedelmi bőséggel és gazdagsággal ontja fordításait és esszéit. Már 1944-ben jelentkezett Molière *Don Juanjának* mesteri fordításával kétnyelvű kiadásban. Ezt követte a háború után nagyszámú Eluard-vers átültetése, majd Rousselot, Supervielle, Guillevic, Aragon, Michaux, Follain, Seghers,

Frénaud, Chaulot, Charaire. Hányféle szín, hányféle hang! És versenyműként egy Baudelaire-vers is. És kitűnő esszék sora, a már említett Racine és Tzara mellett Molière, Eluard, Follain, Frénaud, Breton portréi... És a mai is rendkívül érdekes esszé a *Franciaországi változatok*, nem szólva egyéb úti-jegyzeteiről. És posztumusz naplóiban hány és hány fontos megjegyzés, megfigyelés szerepel! Önálló kötetbe gyűjtésük valószínűleg rendkívül érdekes lenne, nemcsak mi, hanem a franciák számára is.

Mert a francia visszhang sem maradt el. Méltatói, legtöbbször a magyar nyelv kellő ismerete híján, jóval kevésbé ismerhették Illyés életművét, mint ő az övéket. De érzékeny, jó költők voltak, akik a lényegre tapintottak. Csak két véleményt idézek. Alain Bosquet (akinél kevesen ismerték jobban a XX. század költészetét): „Csak három-négy élő költő tud azonosulni a század lelkével, a szó legtágasabb értelmében... Ilyen génusz a magyar Illyés Gyula.” Jean Follain: „Tudja, hogyan kell nyitva tartani az Ismeretlen nagy határait.”

A költői sikerek és a különböző jelentős díjak, kitüntetések komoly társadalmi visszhangot keltettek. Az irodalmi kultúra Franciaországban mindig jelentős volt. Pompidou elnök fontos francia költészeti antológiát adott ki. Nem meglepő tehát, hogy Giscard d'Estaing francia elnök miniszterelnöke, Barre személyesen is találkozott Illyéssel, és dedikált könyvet kért tőle, majd az új szocialista elnöke, Mitterand budapesti hivatalos látogatása alkalmából első reggelijét Illyés társaságában fogyasztotta el.

Illyés nem volt képmutató, sem álszent. Naplóiból kiderül, hogy örült ezeknek a sikereknek, főként a tartós, évtizedekig tartó, olykor nemzedékeken átnyúló barátságoknak (mint például Eluard lányával és unokáival), de ismerte a siker, sőt a barátság korlátait is.

Befejezésül: szimbolikusnak vélem a *Magyarok* két, egymással összefüggő bejegyzését, mindkettőt 1938-ból. „...az aratókkal beszélgetve egyszerre megéreztem, hogy mondanivalómat Pascal szelleme hatja át...” Nem sokkal utóbb Franciaországban Zrínyi az útítársa, hogy ne tévedjen el.

És még egy idézet négy és fél évtizeddel későbből. 1982. november 4-én jegyezte fel naplójába: „A két szürrealizmus: a nyugati (éluard-i) és a keleti (a népdalban továbbélő) összeszikkasztására mégis én tettem kísérletet. És a Petőfi mondatformálásának hitelesítésére!” Külföldi, elsősorban francia olvasói valószínűleg ezt érezték meg: a sikerrel járt kísérletet.

KOVÁCS ISTVÁN

Bánatidő

Csak a hátat látom
 a végtelen udvar mélyén is közlőrl,
 s az ülőtökét sejtető viharkabátot –
 lélekre-zsugorítottan
 csaknem a földig ér.
 Balra disznóól,
 felhangosított sivítózás,
 hogy elnyomja az ember néma sírását,
 amelynél nincsen dobhártya-szagatóbb.
 Jobbra parasztos labirintusvégpont:
 bakterbejáratú budija
 a krampácsolóként
 hányódó gazdának,
 iparosnak,
 ha havonta egyszer otthon hál,
 mint a lélek.
 Álmodni se álmodja,
 hogy magvető,
 cséplőgépszerelő,
 hentes és mézsáros...
 Trágyadombra vetve a cégér,
 s ahogy mondják,
 azok is,
 akik fölött eljárt a történelem...
 Legyenek bármennyien!

A kerítés vízszintes palánksora
 mintha lassított nyaktilóbardként
 zuhanna arra,
 ki ott az összezárt tenyérhez
 forradt fénykép fölé hajol
 és lányát siratja...
 A szalagavatás
 örökre elmarad.
 A tételhúzás is.
 Matrózblúzos csodálkozás
 az el nem ballagott élet.
 Vigyázállásban a megfenyített őrangyal.
 Figyelmetlen volt.
 Vagy fegyelmetlen.
 Egyre megy
 ezerkilencszázötvenkilencben is.

Ezerkilencszázötvenkilenc.
 Évfordulók – minden ürüggyel.
 És futószalagon gyártott bűnösök,
 lóversenypályányi
 száguldó-szalagon gyártott
 és futtatott hősök.
 Felelni kell belőlük.

A nagy francia forradalom
 – magasztalt terrorjával együtt –
 érettségi tétel,
 akár a még nagyobb...,
 a novemberben is októberi...
 és szocialista.
 A falu szocialista átszervezése is
 az lesz egykoron.
 És bár tilos a jövőmondás,
 ezerkilencszázötvenkilencben
 bejelentve
 a gépesített földi mennyország eljövetele.
 Akkortól kezdődik majd az új időszámítás.
 Zúgjon a dózer-induló!
 Dömperegjenek a dobok!
 És az Operaházban,
 ha kell, ha nem kell,
 bőgjenek el magukat a bőgők
 örömeikben!

Dzsipekre fel,
 vastagbőrű bőrkabátosok,
 boldogság-agitátorok
 a „Büszkeségeink”-tablón!
 S ti, mindenkinél okosabb
 társadalmi munkásai
 és bátrabb munkásőrei
 az eszmének, új világnak,
 fel teherkocsikra,
 autóbuszokra,
 vonatokra,
 motorkerékpárookra,
 be az oldalkocsikba is,
 fel a biciklikre,

s ha kell,
 női lovaglőülésben a vázra –
 igazi férfiként...
 Fel-fel a felre!
 Fel a fel-felre!
 A vonakodókat
 vontatókra,
 a közhírré tett
 parttalan boldogságunkban
 úszni nem tudókat
 kilyukadó úszógumikba,
 ahogy ez
 a csendben ellenünk kapálózók
 végleges meggyőzésére
 jól bevált eszköz,
 haladó hagyomány.
 A hálóban,
 hálózatban vergődőket
 vonjuk uszályainkba,
 hogy szabadszájúbban tátozzák
 amit
 (és akiről) tudni kell.
 Fel-fel mindenre, ami mozog...
 (Csak a vágóhidra szánt
 maradi lovakra ne!)
 Járjátok be az országot!
 (Kivéve a határsávokat...)
 Szigorú éberséget
 az álomszuszék falvakban,
 pernyelebennyel szimulálva
 pihegő kemencebűbben,

jégfogsorral
 ránk vicsorgó vermekben,
 készakarva kiszáradt
 itatókútban,
 ateista balhorgainktól
 megroggyant templomokban,
 a túlélők miatt
 tetszhalott temetőkből,
 jeltelen sírokban,
 melyekről mi tudjuk csak,
 hogy hátradrótozott kézzel
 arccal lefelé
 kiket takarnak...
 Rátok kacsint a Párt.
 Mert győz,
 aki bármi áron és eszközzel
 meggyőző
 ezerkilencszázötvenkilencben!

Ősz van.
 Kinek gyász-, kinek dologidő.
 Csak a hátakat látom
 a végtelen udvar mélyén is közlelő,
 s a kerítés szögesdrójtját beolvasztó
 hóhérskarlátos szemhatárt.
 A lecsukló fejek árnyait vonszolva
 nyikorgó lassúsággal belealvad
 a megátalkodottakat szállító
 trágyáskordé,
 a kifosztott Illések szekere.

Tóthfalusi Kis Miklós koporsókövének részlete

DOBOZI ESZTER
Tél végi jegyzet

Jön Behemót

Itt lesz majd Behemót. Jön. Suttogták, sziszegték innen is, onnan is. A hangok között volt fenyegető, volt várakozó is. S volt olyan, mint a szorongóé. Mint aki retteg, azé.

Mario, az olasz jövetele okozott ehhez fogható felfordulást a lelkekben Jákóbfalván.

Megveszi az egész határt, és mi újra rabszolgák leszünk – mondták rezgő fejjel. Mondták ökölbe szorított kézzel. Mondták feldúltan. Mondták két-ségbeesetten.

Itt megint minden idegen kézre jut. S mi fizethetünk a levegőért is.

Erről beszéltek ott Jákóbfalván nem is oly rég mindenütt. Ez volt a téma a borkóstolóban, az újabban drinkbárnak nevezett sörözőben, a shoppá vagy marketté keresztelt vegyesboltban, Mary fodrászszalonjában, de talán még Kitty bronzáriumában is. No meg az adóhivatalban várakozók között. Az állomás, a buszmegállóban.

Mario érkezésének híre volt ilyen jóslatszerű – emlékezett a szomszédvárbeli históriára. Mario ott a ki tudja hányadik betolakodó volt már tatár, török óta. Bár tatár, török, s más efféle helyfoglalók sereggel jelentek meg. Haddal! Mario azonban egyedül jelezte magát – néhány fizetett amazont tolmácsként/hírnökként előre küldve. Mariónak nem volt szüksége hadakra, fegyverre. Mariónak pénze volt. A bennszülötteknek meg hirtelen rájuk szakadt szabadságuk. Napokra, hetekre. Egy hónapra? Évre? Olyan rövid időre, hogy még érezni lehetett zavartságukat, megilletődöttségüket. Aztán elillant a szabadság, a zavartság, a megilletődöttség, miként elillant Mario is. Alkalmazottai felügyelték a munkát Jákóbfalva szerte, Mario a távolból vezényelt, vezérelt.

A félelem ugyanaz volt hát itt most, mint a szomszédban Mario közeledtének hallatán. Pedig Behemótról alig lehetett tudni, kiféle, miféle. Volt, aki úgy vélte, ugyanaz a Behemót ő, mint annak a Margarita-regénynek a Behemótja. Ugyanazt a macskafejet, ugyanazt az óriás kandúrszerű lényt látták irodalmi műveltséggel bíró megfigyelők a város több pontján is. A látnoki képességgel megáldottak/meg-

verték vízilóforma szörnyről számoltak be. Testének masszív, érckeménységű irdatlan halmazát úgy írták le, mintha nem is hús-vér elevenségű volna, hanem robotszerű másvilági szerkezet. Más bolygó, más rendszerek idegen követe, aki/ami vasrúd lábakon jár, „csontjai, mint az érc-csövek”. A városszéli tóban horgászók egyike-másika mint végeérhetetlen krokodilt fedezte fel. Fejét hajnalonta és szürkületkor vetette föl a vízből. Van már nekünk is lochnessi szörnyünk, nevetgéltek egyesek kajánkodva. A szorongani készek borzadva mesélték, micsoda füstoszlopok emelkednek fel orrából, „lehelete lángra lobbantja a parazsat, szája lángot lövell”.

Pedig Behemót nemcsak akkor volt ott, ahol éppen volt, amikor testet öltött. Jelenléte éppen láthatatlanságában rejlett – s hányszor! Olyankor bizonyult legmeglepőbbnek és erejében a legteljesebbnek, amikor természetével pont ellentétes formát vett fel.

Olykor a legszebb női testekben bújt meg. A tisztes családjában szerepében rejtőzködő bigámista hervadó szépség személyében például pusztító volt és fölényes. Ármánykodásával felperzselt maga körül az ártatlanságot, a jóságot és szelidséget. Pletykáival, nagyotmondásaival beférkőzött a legcsendesebb otthonokba. A legszabályozottabb tárgyalótermekbe! Uralkodni próbált a főméltóságok agyában. Boszorkányos-bűvös csapongásaival zavart keltett mindenütt, ahol előtte nyugalom és tisztaság honolt. Rafináltan szétválasztott fivért a fivértől, szerelmezt a szerelmes felétől, de még anyát a gyermekétől is. Észrevétlen nyirbálta fel a baráti szálakat.

Behemót máskor a jelentéktelenség meg a fél-szegség képében hódított. Az aktahegyek közé tévedt Mesebeli János neki-nekigyürkőzéseiben hatalmi tébollyá változott. De tombolt ő erőt butasággal társítva: kockafejűék rendcsináló akcióiban éppúgy, mint oroszlánsörényű Mici irigységében és akarnokságában. Csak megrázintotta tépett-festett fürtjeit, nemet intett, igent bólintott: hullottak kicsik és nagyok. Ahol meghintáztatta lesüllyedt királyi méltóságában testének halmait, futottak szét és bújtak üregekbe mind, akiknek csak volt félni, féltetni valójuk.

A legveszélyesebb és legféltelenebb mégis akkor volt Behemót, amikor a bölcsesség álarcában jelentette magát. S a nagyeszűség és a rosszindulat egyetlen alakban egyesült. Összefogott jófejuság és gyűlölködés. A gyengék és gyámolításra szorulók meghajoltak előtte. Sőt hódoltak neki. Szemfényvesztéseivel megté-

vesztette a gyanútlanokat. Hiszékenyék bedőltek ravaszágának. Kevélysége láttán visszavonult a józan-ság. Becsukta szemét, letapasztotta fülét és bezárta száját az érzékenység. Volt hát fennhéjázás és handabandázás. Törvényen kívülien, gátlástalanul és merészen.

Valaki mondja, nagyon halkán: Behemótról mindent, mikor megmutatkozott, föl- és megjegyztünk,

sokat, nagyon sokat tudunk róla már. Ha figyelünk és őrizkedünk, felismerjük újabb trükkjeit. Előre küldött titkos ügynökeit. Olvasni tudunk rejtjeleiből. Emlékezünk mindenre, ami történt. Ami megtörténhetett. Így készülünk arra, ha majd itt lesz. Ha megint itt lesz. Itt lesz teljes valójában. Ha megjelenik közöttünk – Behemót.

Egy zsoltárra

„Tehozzád teljes szívből

kiáltok szüntelen:

E siralmas mélységből

Hallgass meg, Úristen!”

(130. zsoltár, Szenci Molnár Albert fordítása)

*Hozsanna nem volt elég
sosem, nem volt elég
a dicséret: kicsalni
fényes hajlékodból,
hogy megláthasson Téged,
tudja lélegzésed,
ki gyönyörteljes, ékes,
várton várakozó.*

*Szólítottalak én is
pedig, és hívtalak,
méretlen s gépiesen
folyt a fohászkodás
bűnösért, elesettért,
magamért oly ritkán:
öntelt lettem, mondván,
kéretlen segíts meg.*

*De csak innen hallatszik
föl, e tengermélyi
árkokból hat magasba,
a föld alá törött
kiáltása kell ahhoz,
hogy rám is figyelmezz,
hogy rám is tekints alá,
és hallgass meg engem.*

BORNEMISSZA ÁDÁM
A bor felé, nagyjából félúton

Mínt hogy a nyár lassacskán elmúlik, ideje a soron következő ősre, azon belül is a szüretre készülőd-nünk – ha szőlőnk nincs, hát lelkiekben. Hiszen a szüret misztériumát nemcsak úgy élhetjük meg, ha gömöri úrként belekontárkodunk a szőlőművelésbe, hanem a mértékletes boriváson és a közben minket meglepő gondolatok ízlelgetésén keresztül is. Ahogy egy népdal képes számos generáció emlékezetét magába sűríteni, egy szem szőlő is magában rejt a táj egész életét és a maga jövőbeli kilátásait is, hogy miféle bor válhat belőle, ha értő kezek közé kerül. (Talán ezért jár gyakran együtt a borozgatás és a népdalok közös éneklése, magunkban dünyögése, mormolása. Ha mégsem, akkor valaminek híján vagyunk.) Mi, akik a borkészítés nemes műveletében nem veszünk részt, csak a poharak ürítésében vállalunk feladatot, elmélkedjünk egyet a bor topozsa körül, hogy felkészülten fogadjuk a következő évjáratot. Időnk van még, a szüret a bor felé vezető út nagyjából felén található.

Az örökkévalóságba mindannyian belekapaszkodnánk, legyen az akár egy vékony pókfonál. Bámulunk hátra az időben, hátha megpillantunk valami ismerőset, miközben az orrunk előtt hever a sokezer éves tradíció: leszed, présel, vár. A bor. És a kulcsszó a *vár*: Persze csak mi, borivók várunk, a gazda, a borász nem henyél, de a várakozás az ő munkájának is fontos része. Várni, reménykedni, kérni. De tenni is érte.

Persze mindez időt és türelmet igényel, s e kettőnek manapság erősen híján vagyunk, egyénileg, társadalmilag, üzletileg egyaránt. Így nem lehet meglepő, hogy a szőlőtermesztés és borkészítés klasszikusan időigényes metódusait kiváltandó megjelentek új eljárások is, élve a vegyipar kínálta lehetőségekkel. A csinált borok – létük kissé a gölemkészítés kérdéseit idézi – vétke nem az, hogy rosszak és ártnak, hanem hogy kikerülnek a kockázatot, hogy sikerül-e jó bort készíteni egyáltalán. A siker esetlegességével szemben e szittyók kizárólag az alacsony árra és a hatásra koncentrálnak, csak a szesz és az ember frigyévé teszik az ivást, és kizárják a folyamatból Istent és a természetet, akik így nem tudnak cenzúrázni. A bor az isteni szándék médiuma, a csinált folyadék

csak előállítója profitszándékának szolgája. Érdemes kissé elmerengni – mondjuk, egy pohár bor mellett – a *teremt, alkot, készít, csinál* igék jelentéstartalmán. A héberben külön ige használatos, ha Isten teremt, más alanya ezen igének nem lehet. Mit is teszünk a borral? És ki is teszi?

A gépzene ugyanúgy zárja ki a folyamatból az embert, mint a csinált bor a természetet és Istent is. A kompjútermuzsika a pillanat ihlettségét teszi semmissé, hiszen kiiktatja magát a pillanat fogalmát. Ahogyan a vegyipari borászat, emez is megszünteti a megismételhetetlenséget, gépiessé, automatikussá, előre tudhatóvá teszi az eredményt. Kizárja a küzdelmet, prolongálja a győzelmet. A biztos eredmény érdekében kivonja az embert – és vele az ihlető Istent is – a technológiából, de az eredményt mégis az embernek kínálja. És ha az ember ezt elfogadja, azzal a saját elgépiesedését írja alá. És ez kivezeti az életből, kivezeti a teremtés misztériumából. Így végül nem ketten maradnak – Isten és a bor –, csak egyedül a lőre ára, a pénz. Az ember sem maradhat meg mellette másodikként.

Hogy a természet és a gondviselés kizáratott a technológiából, üzletileg nyilván megokolható. De éppen azt a szakralitást vonja ki a borból, amitől az több mint egy üveg alkohol. Amitől a bor pusztá léte is magasztossá válik, amitől győzelem minden pohár. Győzni, de nem legyőzni. Ugyanis nincs vesztes, és ez nem akar mi!

Igyunk bort a halételek után, hogy a hal megnyugodjon, nem a kutya ette meg – kedves adoma. De hogy a bor honnan tudja meg, hogy nem a homok szívta fel? Onnan, hogy az emberben gondolatokat ébreszt, a homokban meg csak elpárolog. Ez a hivatása, ezért nem csak porból lett és porrá lesz. Marad valami utána, gondolatként, szellemként éli túl fizikai-anyagi ön magát. Ezért nem kell a jó bornak cégér. Mit is kezdene vele? Betenné egy hirdetési újságba?

A jó bor elemel a földtől – hogy fel vagy le, embere válogatja. Jó esetben egy apró lépéssel közelebb kerülünk Istenhez, de ehhez nem elég a jó bor, ehhez mi magunknak is felkészültnek kell lennünk. És a felfelé vezető út zenével van kiköveztve – „fuszson, akinek nincs bora”.

A zene nem a nyelvi fogalmakat használja, ahogyan a boros elme is elszakad a nyelvi gondolkodás törvényeitől. Átlép az érzelmek, az ösztönök világába, ahol a nyelv eszközei szűkösen bizonyulnak, ahol egy sóhajtással kifejezhető egy több oldalas

betűfolyam. Ahol újra járható a híd a modern ember és az ősi, állati felmenők között (ha Darwinnak van igaza). Ahol egy lassú szemlesütéssel elmesélhetjük az egész genezist (ha Mózesnek van igaza).

A jó bornak nem kell cégér – a marketingesek két lábbal, tíz lábujjal tépnék a hajam, és az ő pragmatikus szempontjukból igazuk is van. Ez egy anyagi világ, ahol az anyagiak vezérlik minden alkotórészét. Csakhogy a részek nem alkotnak, csak mozgatják a nagy gépezetet, aminek az alapanyaga is pénz, meg a végterméke is. Akkor meg mi értelme mozgásban tartani?

A jó bornak nem cégér kell, hanem fogyasztó – bocsánat, borívó. Amit a mai kor reklámnak, cégérnek, hírverésnek nevez, az nem más, mint tukmálás. És a jó borívó nem a traktára vágyik, hanem a saját felfedezésre, az intim élményre a bor és közte, és a boron át Isten és a gondolatai között. Az ilyen viszonyban nincs helye harmadiknak, legyen az cégér, reklám vagy akár az egész pragmatikus világ.

Ez egy örök szerelem, és nem plátói. Isten viszontszeret, ennek zálogaként adja azokat a gondolatokat, amelyek borívás közben születnek. Ha tetszik, az ember a nő e szerelemben. A bor pedig az esküvőt celebrálja. Tehát végül hárman maradnak: Isten, a bor és az ember. Hárman, mint a gyermeknemzésnél a férfi, a nő és Isten, nélküle csak a szex kivitelezhető, a gyermekáldás csak a jelenlétében adatik meg. És nem is maga az aktus – a bor lenyelése, a nő testi birtokbavétele – az igazán lényeges, hanem a vágyakozás és a tett eredménye. A sugallt gondolat, a megszülető utód. (Ezért nem érzem feltétlenül indokoltnak a mai szövegekben egyre gyakoribb túlzottan szaftos szerelmi jeleneteket.)

A jó bor cégére, ha mégis megfestik, legfeljebb a borász neve, az évjárat, a táj – mind csak kiragadott szavak, és nem is a legfontosabbak. Csak szavak. Az igazi cégér az a gondolat, amit a boron keresztül Isten súg, halkán, titokban, ahogyan egy sárból mintázott alakba lelket lehelni lehet. (Mózesnek van igaza.)

A Kolozsvári Honvéd Egylet tagjai Bethlen Gergely újratemetésén (1903)

SIGMOND ISTVÁN
**Szegfűszeg, csipicsóka
 és a többiek**

Az apróhirdetők egyre szélesedő táborában mind gyakrabban fedezem fel a tanítani akaró egyedeket, akik a felső matematikától a hálóval, csákánnyal vagy szugesztióval lebonyolítható lepkefogásig bármire megtanítanák a tudatlanság lelki posványában szomjúhozó emberiséget. Tanulmányozásom tárgyául kiválasztottam azt az apróhirdetőt, aki a megszállott pedagógus nemes egyszerűségével ajánlotta fel szolgálatait, ekképpen: „Megtanítom tippelni befutóra! Keresse Bónibát az ügetőpálya vaskorlátjánál! Bónibát keresse! Bónibát!”

Annál a bizonyos vaskorlátnál öt-hatszáz ember tolongott. Az első futamot még nem indították el, Bónibát megtalálni viszont lehetetlenségnek látszott. A báméskodók lázasan csillogó szemmel, kisebb csoportokba tömörülve hallgatták a középben állókat. Könnyű volt megállapítani, hogy az embergyűrűk közepén az ügetősport minden idők legképzettebb szaktekintélyei tartják rögtönzött előadásukat. Az egyik tekintélyhez, akinek csak mindössze olyan harminc hallgatója volt, közelebb furakodtam.

– Bocsánat... kérem szépen... bocsánat...

– Bocsánat? Hol van Bocsánat? Futtatják Bocsánatot is? Ki mondta? – szólt egy idős, izgatott férfi.

– Nem tudom – mondtam –, én csak illendőségből...

– Illendőség? Hallják, kérem? Illendőség Közép-Európa legszebb kancája volt, ott voltam az utolsó versenyén, 1938-ban, amikor a Kancadíj óriási meglepetéssel végződött. Képzeljék el, uraim, egy kitűnő származású kanca, akit Nyúlzapuka néven jegyez az ügetősport történelme, néhány hossz előnnyel vezette a mögötte elég tömören haladó mezőnyt, aztán Illendőség balul utat kapott, megrohamozta Nyúlzapukát, a második körben már sok hosszal megszaladt a mezőnytől, már-már úgy nézett ki, hogy legalább húsz méteres lyukat szakít, de aztán durván hibázott, nem akartunk hinni a szemünknek, amikor Pettyes Lajos kihajtotta. Aztán felzokogtam, kérem, mert az istállótól nem messze Illendőség összeesett és kimúlt. A világ legjobb kancája lehetett volna, ha a szívszélhűdés nem teperi le.

– Kérem szépen, én csak Bónibát keresem, nem tetszik tudni...? – kérdeztem udvariasan.

– Bónibát? Maga Bónibát keresi, amikor én a világ legjobb kancájáról mesélek?... De azért jól mondta. Csak Bónibát. Csak... De miért keresi? Engem hallgat, s Bónibát keresi? Ilyet még nem láttam. Tippet akar?

– Dehogyan. Tetszik tudni, családi ügy.

– Hazudjon mást, fiatalember. Bónibát itt született a vaskorlátnál, s itt is fog kimúlni. Nincs annak családja.

– Most is itt van?

– Itt, persze, hol lenne máshol? Egy kicsi, jelentéktelen pasas. Ha megkezdődik az első futam, felismerheti. Aki a legjobban üvölt, az Bónibát.

Megvártam, amíg az óriási hangzavarban elindították az első futamot, s a hang után menve, valóban felfedeztem Bónibát. A vaskorlátba kapaszkodva üvöltött be a pályára vékony, sipító hangon.

– Tróger! Bitang! Szétverem a pofádat!... Temetőbogár, te! Korbácsot neki!... Ugratja, látják, ugratja! Le van fizetve!... Kiveszem a beledet, te! Kiveszem!

– Kérem szépen... halló, Bónibát?... Kérem szépen...

– Hé, nem mászna le a kezemről? Tönkre nyomorítja az ujjaimat. Passzírozza, kérem, a saját végtagjait, ez a korlát nem arra való, hogy egymás kezét fogdossuk, nem tudott róla?

– Elnézést kérek, én igazán nem akartam... tetszik tudni... – dadogtam.

– Maga még zöldfülű, amint látom, nem tudhatja, milyen drámák játszódtak le ennél a korlátnál!... Na, hallgasson ide! Ezelőtt hetvenhárom évvel az egyik haverom rettenetes erővel markolászta a korlátot, az első kört már lefutották, Buddha jó harminc méterre járt a mezőny előtt, a második körben Mozárt gyors egyenessel felzárkózott, majd elhúzott mellette, és a cél egyenesben már biztos nyerőnek látszott. Ez volt a nagy pillanat, uram, a haverom befutót játszott, az egész vagyontát feltette Mozártra, ujjai úgy csavarodtak a korlátra, hogy a vasról lepattogzott a rozsdá, még vagy ötven méter lehetett, uram, amikor a föld alól, érti, a föld alól valahogyan szabad utat kapott Beethoven, a zsákutcában ügető dán importkanca, megrohamozta Mozártot, és egy egész lóhosszal győzött... Utolsó előtti futam volt ez, uram, az első kör kanyarjában lehettek az ügetők, amikor jött a hír, hogy kitört a háború, de ezt sem a hajtók, sem senki nem tudta, én magam is csak fél füllel figyeltem oda, tíz százalékot kaptam volna a nyereségből, nem érdekelt más semmi. A haveromat ájultan vettük le a vaskorlátról, később vettem észre, hogy az egyik ujjá odaragadt a vasra, s ott fitye-

gett, mint főtt nudli a fazék oldalán, sokan mondták, hogy kitaláltam ezt az egész mesét, pedig én láttam, amikor eltemettük, hogy a jobb kezén csak négy ujj maradt, uram, ugye, elhiszi?

– Hogyne... hogyne hinném, de... tulajdonképpen én az apróhirdetésre jöttem...

– Ember, miért nem mondta?... Óriási szerencséje van, maga az első! Na, ragozni tud?

– Hát, rettentően sajnálom, de... úgyszólván... nem tudom követni a gondolatmenetét...

– Maga ne fáradozzék ezen. Maga csak kövesse a ragozás menetét kijelentő mód jelen időben: én ügetek, te ügetsz, ő üget, mi ügetünk, ti ügettek, ők ügetnek, érti, uram? Minél többször kell leदारálni, ez a lényeg! Nekem már olyan gyakorlatom van, hogy holtbiztosan megnyerném a Közép-Európa legjobb ragozója kupáért kiírt versenyeket. De milyen az élet, uram? Senkinek sem jut eszébe, hogy megszervezzék egy ilyen versenyt. Na, adjon ide egy ötvenest, a második futamban játszani fog... Na, adjá már!

Egy kicsit soknak találtam az ötvenest, de azért odaadtam. Bónibá elbicegett vele, s néhány perc múlva a szelvényeket a kezében lobogtatva sántikált vissza.

– Az istállóban voltam, Rekeszizom óriási formában van, egy vagyont fogunk nyerni vele, uram!

– Melyik Rekeszizom? Melyik az? – kérdeztem.

– Az a fehér, folttal a nyakán. Ruca Géza hajtja, vele beszéltem... Na, na! Na, na, na! Gyorsan, gyorsan, térdeljen le! Nem hallja? – parancsolta.

És elindították a futamot.

– Pofát be!... Megindultak! Bitang!... Térdre, ember! Térdre! Tróger! Térdeljen már le! Nem hallja? – Hol a zsokéra ordított, hol réam.

– Igenis... igenis – hebegtem-habogtam.

– Ragozzon már! Ragozzon gyorsan!

– Én ügetek, te ügetsz, ő üget, mi ügetünk, ti ügettek, ők ügetnek – ismételttem egyfolytában.

– Mi van?... Jézusom, mi van?... Rekeszizom, hát ez mi? Hát ez mi? Te, te suszter, te!... Sintér az anyád, Ruca! Kiveszem a beledet! Leállt, látja, leállt! Ragozzon, az anyja istenit magának, s ne nézzen oda! Imára a kezét! Imára, s nézzen az égre, maga barom!... Na még, na még, na még!... Vége! Elúszott, uram!

– Én ügetek, te ügetsz, ő üget... – már nem tudtam abbahagyni.

– Elég volt, uram! Maga úgy ragoz, mint nagyapám, aki süketnéma volt és nyelvtanban antizseni, de azt legalább megtette, hogy a vakbelét itt vétette ki a vaskorlát mellett!

– Borzasztóan sajnálom... – szabadkoztam.

– Na, hallgasson ide! A harmadik futamra biztos tippem van, hajoljon közelebb. Csapicsóka és Pucér Lenke között fog eldőlni a küzdelem. Ötvenest! Aztán imára! Na, mi lesz?

– Hát... tulajdonképpen... csak harminc van – mondtam.

– Nem baj. Az is jó. Adjá ide! Adjá már ide! – sürgött Bónibá. Odaadtam, mit tehettem volna?! Bónibá ment, jött, a szelvényeket a zsebébe gyűrte. Aztán izgatottan megmarkolta a vaskorlátot. – Uram, becsület-úristenemre nyerni fogunk, úgy éljen az anyám és három apró gyermekem, egy vagyonnal fog elmenni innen. Nem hiszi? Pucér Lenkére tettem, maga ne nézzen oda, álljon háttal, s ordítsa, hogy Mozárt, gyere Mozárt, segíts Mozárt! Érti?

– Miért? Mozárt is fut? – kérdeztem.

– Mozárt a mennyben van, uram, Pucér Lenke dédapja volt... Kezdődik! Kezdődik!... Gyorsan, kiáltssa már!

– Mozárt! Gyere, Mozárt! Segíts, Mozárt! – ordítottam.

– Na, nézzen oda, mit csinál!... Bitang! Eltaposlak, mint egy férget!

– Gyere, Mozárt! Segíts, Mozárt!

– Kancsi volt az anyád is!... Felgyújtom az istállót!... Na! Na!... Te, Isten heréltje! Előre! Előre!

– Mozárt! Gyere, Mozárt! Segíts, Mozárt!

– Pucér Lenke!... Pucér Lenke!... Pucér Lenke! – ordította ujjongva.

Aztán hirtelen csend lett, vagyis az előbbi hangorkánhoz képest csendnek éreztem a megszokott hangzavart. A győztes Pucér Lenke nevét kiáltotta mindenki. A lábamba beállt a remegés, a nyereség tudata elgyengített. Megfordultam, hogy a drága, kedves Bónibát magamhoz öleljem, de... Bónibá nem volt sehol. Sem a korlátnál, sem hátrább. Lement a negyedik futam, az ötödik, s még mindig Bónibát kerestem. Kószálás közben felfedeztem azt a „tekintélyt”, aki idejövetelemkor útbaigazított. Félrelökdöstem a körülötte állókat.

– Csak nem nyert, uram?

– Nyertem! Pucér Lenkével. Ez aztán a ló, mi?!... Mondja, nem látta Bónibát?

– Kicsodát? – kérdezte bizonytalanul.

– Bónibát – ismételttem meg.

– Ki az? Sosem hallottam ezt a nevet. De... ha tippet akar, hallgasson ide! A hatodik futamban indítják Szegfűszeget, becsületszavamat adom magának, úgy éljen az anyám, uram, hogy...

LÁZÁR BALÁZS

fizetési meghagyás

ahogy a fizetési meghagyást
olvasod elszürkülnek
a karikák szemed körül
érezem tekinteted kiürül
míg a szórt lámpafény kihül
s az októberi utca kintről beásít
ekkor riadtan nézel fel rám
még két hét a kikapcsolásig
én ügyetlenül nyugtatgatlak
előre lehet menekülni csak
mondom meggyőződés nélkül
és indulok a fiúkért az oviba
a részeg hajléktalanok megint a
Szondi-Szinyei sarkán tanyáznak
mehetünk majd megint át az utca
túloldalára persze erről nem lesz
riportfilm mi több jogvédőhöz
sem fordulhatok a rendőrség
meg egyenesen kiröhög
nem mintha ez lenne a megoldás
én is jól tudom s végülis az örök
nézőpontból tekintve az egészet
jut eszembe autósváros és birkózás között
este megoldásban reménykedve
ezekben a hétköznapi nehézségekben
tapasztalható meg mélyen s igazán
rosszul használt szabad akaratunkon túl
az öntörvényű s végtelen szeretet

közben

nincs idő befejezni ezt sem
elkezdeni mást túl sok maradt
kőbepülném háromszor a földet
lecsukódó lágy szemhéjad alatt

IJJAS TAMÁS

[Újra kamasz vagyok]

Újra kamasz vagyok, mert annak kell lennem.
 A betonfözelék alatt fuszlizok azzal,
 aki rozsdaticncét ujjam köré fonta.
 Korrodált gyűrű, de gyűrűnek gyűrű,
 és még napokig sampontól illatos.
 Külső lábfejem a vádliján lassan
 vándorol felnőttébb ölelések felé,
 mégsem tőle nyerem el majd
 vesztenivalóm.

Piszkos dolgokról gyónok,
 főleg a képzelet műveiről.
 Gyóntatom csuhája
 beleremeg, így leszek falra
 festett ördög, lángvörös,
 mint egy pofon nyoma.

Aztán gyónok neki is, vörös
 haja alatt piros fülébe súgva,
 mint plüssfüggöny mögött
 mormoló színészek.
 Szavaim túlcsondulnak.
 Verejtékként a nyakán,
 hegyi pataként a hátgerincén,
 hogy belezuhanjon minden
 a félelmébe, az elutasításomba.

Csak nézem az eget hanyatt dőlve.
 Alattam gyóntatom habitusa,
 hátamat darócként dörzsölő föld.
 Bámulok a végtelenbe, mint egy
 sokkal szűkebb kékes-szürke szembe.
 Alagútba, mely alatt, akár a napszitta
 ruha, kifakul a bőr, és ahol a recehártya
 elfelejt látni.

[Fanyar és mélykék bogyókkal]

Fanyar és mélykék bogyókkal bűvölsz.
 Óvatosan. Fel ne törjön a sötét.
 Vízrel körbevett víz, táguló pupilla.
 A nyugalom lassú zörgése, ahogy
 követnem kell hátamon a rajzod,
 a szellő piszmogása egyetlen gyengén
 kapaszkodó levéllel, és a tükörben
 azok a bogyók, és azok a nagyobb,
 ringó gyümölcsök. A szemhéjam
 elnehezedik, mint egy megtermékenyített
 virág feje. Mint egy végtelenül álmos
 fej. Valami hangversenyen. Zuhanjon,
 és vágja félbe a dallamot. Így nehezédjek el.

Belül a zongora nem bír harapni,
 egyensúlyoz valami mélykék, fanyar
 golyóbissal. A fogak élein az a gömbölyű
 kérdés, ahogy le se zuhan, félbe se harapják,
 és a hátamra rajzolt madár begyében
 az a gömbölyű hang, és a hang szívében
 üres, szárnyalás nélküli mélykék.

Tengernyi víz és tengernyi ég,
 középütt vöröslő forrasztópáka.
 Ahogy magamra hagysz a padlóra
 dobott sólepte blúzzal. Beleúszhatok
 a pupillatág éjszakába, zongoraharapta
 bőrrel, mélykéekkel teli, fanyar tüdővel.

KONTRA FERENC Mint a harmatot

A gesztenyesoron kiütkezött lassan a tavasz. Hirtelen növekvő, nedves rügyek rózsaszínjéből nehéz cseppek hulltak csirizesen az útra. Megjelentek az első iskolakerülők.

Milyen esetlen név, képzeld, Leontinának hívják, mondta Ciga.

A megszerzett tudás éppen ellentétes hatással volt rám, mint amit vártam. Ahelyett, hogy kellemesen felajzott volna, kielégítette volna a kíváncsiságomat, és ötleteket adott volna a verbális ostrommal kapcsolatos terveimhez, összezavart és lehangolt. Minél többet tudtam meg róla, annál megközelíthetlenebbnek tűnt. Állt egy bárdal a hentespult előtt.

Mégsem adtam fel. Otthon furcsállták is, hogy minden apróságért a boltba rohantam. No persze, mivel az új üzlethelyiségben sokkal több hely volt, gyakran érkezett új áru, és amikor tavasszal megnyílt, akkor három elárusító lány állt munkába, akiket azelőtt sosem láttunk.

De persze mi csak miatta jártunk a boltba, és inkább magunk elé engedtünk másokat, csak hogy ő szolgáljon ki bennünket. És mi odahozattuk mindenkől a teljes választékot, és hosszan töprengtünk mindenben, melyik zoknit vegyük meg, melyik mennyibe kerül, egészen addig folyt ez a játék, amíg el nem mosolyodott, pedig mi igazán nem akartuk ugratni ezzel, csak bámultuk, és azon voltunk, hogy a beszélgetés minél tovább tartson. Nemcsak nekünk tűnt fel Leontina, hanem másoknak is. Érdekes, hogy a másik két lány kevésbé volt érdekes. Kétségtelenül sokkal jelentéktelenebbeknek, szürkébbeknek tüntek, a nevüket sem jegyeztük meg.

Hasonlóképpen látták ezt mások is. Leontináról folyt a pletyka. A nők mintha egyre féltékenyebbek lettek volna, a férfiak pedig megfordultak utána. Csak a szomszéd faluból jött, mégis mintha egy távoli országból érkezett volna. Egzotikusan metszett szeme, érzéki szája volt, aztán amikor az ember tekintete a dekoltázsra felé vándorolt, csalódással kellett konstatálnia, hogy ezek a kék köpenyek milyen csukottak, szinte megfojtják szegényt, és még ki sem gombolhatja. Az embernek levegőre volt szüksége, ha csak ránézett.

Eleinte megközelíthetetlen, rideg szépségnek tűnt, talán maga sem találta fel magát új környezeté-

ben, semmi okot nem adott rá, hogy elégedetlenek legyenek vele, mert ügyesen dolgozott, nem lakkozta a körmét, nem flörtölt senkivel.

Meg akartam győződni róla, hogy vannak-e új arcai, és ha vannak, milyenek. Viszont abban a pillanatban, amikor élete fordulójáról, alkoholista apáról suttoztak, letaszították azokból a magasságokból, ahol az elérhetetlenek és megközelíthetetlenek lakoztak, ráadásul nem mindennapi, keserű sorsot jelölt ki neki, az általa kiváltott érzelmek természete megváltozott. Elfogódottság és együttérzéssel vegyes néma imádat váltotta föl a ködös, vad és heves vágyakat, ez pedig maga volt a pokol, mert kiölte belőlem a reményt. Amikor csak a fullasztó izgalom, a sértett önérzet és kisebbségi érzés hajtott előre, akkor még mindez így vagy úgy lehetett enyhíteni, legalább volt némi esély valamiféle kielégülésre – ilyesmiket kínált a tervem, hogy minél többet tudjak meg róla, aztán furcsa játékba kezdjek vele, főlhívjam magamra a figyelmet, kedveseket mondjak neki, miközben kiszolgál, hiszen az utcán nem mertem volna megszólítani. Nyugtalanítsam, adja újra össze a számokat, mert nem stimmel a végösszeg, vagy zavarba hozhatnám, de ehelyett tisztelettel és együttérzéssel vegyes játékba kezdtem vele: először egy almát tettem az ablakpárkányára, ahol a mészároséknál albérletben lakott. Leszállítottam a földre a paradicsomi magasságokból.

Azután még árnyaltabb lett az arcképe. Sokan voltak aznap a boltban, engem küldtek, mert az a hír járta, hogy felmegy a cukor ára, sorba álltam egy hatalmas cekkerrel. Mögöttem két nő éppen Leontinát méregette, egyikük egy egész történetet sutyorgott el a lány múltjából: folyton kékre-zöldre verte az apja, tornaórán sem mert levetkőzni, reszketett a félelemtől, amikor az a disznó hazament, tudom, mert anyósom is látta, akkor is be volt rúgva az apja, egyedül voltak otthon, mindenki látta, aki csak elment arra, az udvar közepére hordatta a lányával a befőtteket, kihordta a karjában egymás után a télire eltett cseresznyét, szilvát, barackot. És az apja ráordított, hogy most pedig öntsd ki mind! Mit szól majd anya? De hiába kérlelte. Azt mondtam, mind! Miért ide, az udvar közepére? Azt mondtam, ide! A járókelők pedig csak nézték döbbenetben, hogyan ömlik ki a körte, gurulnak szét a meggyek, hogyan hagy vértócsát a kövön cékla. A lány pedig csak azt ismételte egyre, hogy ezért az anyja nagyon megharagszik. Azt is mind, mert én nem haragszom meg, hanem agyoncsaplak! A paradicsomlét is? Tudod te mennyi munka ez? De az apja csak ismételte, hogy öntse, csak öntse.

És a lány nem akarta, hogy az apja agyoncsapja. Végül, amikor már nem volt mit kiönteni, a lány már nem sírt, csak szembefordult vele, és annyit kérdezett, hogy miért, mondd meg, miért.

De hiszen ez több éve történt, tavaly az apja is meghalt... Akkor miért mesélik róla ezt a megalázó történetet? Mert ez a lány talán többet akar, talán túl sokat akar, és ez meglátszik rajta. Szinte semmije sincs, csak éppen iskolába járt, már munkahelye van, független. Ráadásul szemtelenül fiatal.

De ez még semmi, toldotta meg a nő suttogást: az anyja újra férjhez ment.

Eltöprengtem, miért adta ivásra a fejét az a szegény ember. Talán utálta a dunsztot. De a sornak vége lett a pult előtt, és cipelhettem haza a cukrot.

Célozgatassak, áskálódjam vagy kétértelműségekkel botránkoztassam meg. Adjam értésére, hogy mindent tudok róla? De mi is az a minden? Talán az, hogy van egy öccse is, aki gyakran meglátogatja, és biztosan pénzt kér tőle. Hogyan evickéljek ki ebből a helyzetből, méghozzá úgy, hogy méltó legyek a bizalmára, másrészt azért nyerjek is rajta valamit, legalább enyhítsem ezeket a gyötrelmeket. Komoly erőfeszítések árán tudtam csak visszatérni az ébrenlét világába.

Elkéssel az iskolából, ébresztett mély álmomból apám.

Ilyen rövidre sikerült éjszakákkal haladtunk a tanév vége felé.

Vegyünk neki fagyaltot, mondta Ciga.

Kiröhögne bennünket, fél fejjel magasabb és két évvel idősebb nálunk.

Leontina sosem nevet ki senkit.

Ez a név is borzalmas, hogy Leontina, nevezzük inkább Malackának.

Olyan, mint egy gúnynév.

Á, ezt csak azért mondta ilyen önérzetesen, mert magára gondolt: azért ragadt rá a Ciga név, mert sokáig pösze volt, és a csigát cigának mondta.

Éppen azért. Senki se fogja sejteni, kiről beszélünk.

A titok igazi rejtéllyé fejlődött a képzeletünkben. Egyszerűen látnunk kellett. Kapcsolatba kerülni vele mindenáron, csak azt nem tudtuk, hogyan.

A falu mindenkori sétánya a főutcáról a cukrász bódéjától indult, kissé lefelé lejtve, a tűzoltóotthon előtt elhaladva a fócipálya felé kanyarodott, aztán elhaladt a temető mellett, és az iskola előtt végződött. Sosem volt kérdéses, merrefelé lehetne valakit megtalálni, ezen a szakaszon biztosan találkozni lehetett mindenkivel, hétköznap is, vasárnap délután

pedig, különösen szép időben bizonyult nyüzsgő korzónak. Voltak persze kitérők is, titkos búvóhelyek minden korosztálynak. Az első cigaretták elszívásának helyei a ciprusok alatt. A temető furcsa módon nem a félelmek lakóhelye volt, hiszen már az óvodások is arra jártak naponta, meg a kisiskolások is, akiknek arra volt rövidebb a távolság, toronyiránt mentek haza a temető kiépített sétaújtjain keresztül. Úgy nőtünk fel, hogy nem féltünk a temetéstől, az időnként beszakadó kriptáktól.

Ültünk a kovácsoltvas padon a kapu mögött, és vártunk. De nemcsak mi leskelődtünk utána.

Lehúzott ablakokkal, tövig tekert magnóval bőmből el másodikban mellettünk az úton egy szétnyűtt, felturbózott kipufogós Merdzsó. Négy fölzeléztet fej bukkant elő az ablakból, amikor Malacka előtűnt a kanyarban, farmerban, pólóban, napszemüvegben, tornacipőben. Nem, ő sosem barátnői karéjában sétált. Ő mindig ment valahova. A négy fickó kiszállt, és szinte már erőszakkal akarták betuszkolni a hátsó ülésre, hogy menjen már velük repezteni egy nagyot a városba.

Most nem érek rá, mondta egyszerűen Malacka.

Végre szünidő lett, végre nyár, és elbringáztunk minden délután Cigával a Holt-Dunára. Beúsztuk a szigetre.

Kijöttünk a vízből, a töltés oldalának dőltünk, behunytuk a szemünket, és Malackára gondoltunk.

Vasárnap odamegyünk hozzá, és megkérdezzük tőle.

Azt úgyse mered megkérdezni tőle, mondtam.

Követni fogjuk.

Vasárnap nem a szokott útvonalon indultunk el, hanem egy párhuzamos ösvényen, egy mogyoróbokor mögött húztuk meg magunkat, mint az ovisok, amikor bújócskáznak, éppen úgy, mint az oroszlánok, amikor jövődöbeli karmaikat méregetik. Ekkor pillantottuk meg Malackát kivágott, bő nyári ruhában, magas sarkú szandálban, vállra akasztós táskával, amiben éppen a pénztárcáját keresgéli.

Most vegyünk neki fagyaltot, mielőtt ő maga venné meg.

Más a terv.

Akkor változik a terv, most szóba állhatnánk vele.

Közben csattogott a kanál, a tölcserbe nyomta a két csokis gombócot a kis cukrász, és olyan hamiskásan hunyorított a lányra, hogy az gondolkodott rajta, egyáltalán elvegye-e tőle a fagyaltot. Merthogy a kis cukrász nem nyújtotta kifelé, hanem maga előtt tartot-

ta, hogy a lány kénytelen legyen felé nyúlni érte. Bevált csapdahelyzet. De könnyű átlátni. A legolcsóbb trükk, hogy megragadja, hozzáérjen.

Nem fizetem ki, ha te akard elnyalogatni, mosolyodott el Malacka.

Megmaradt a szája sarkában a mosoly, mint aki avatott ismerője minden cselnek és szándéknak, magabiztosan ment tovább, mint akinek tetszik, hogy tetszik másoknak, és mi követtük az orgonabokrok mögött. Csakhogy a sövény hirtelen véget ért a focipálya előtt, így kis híján szembetaláltuk magunkat a lánnyal.

Meglátott bennünket, hőkölt vissza Ciga.

Nem, még takarásban voltunk, amikor megláttam a fenekét, tehát akkor már elhaladt előttünk. Nem is nézett hátra!

Biztos, ami biztos, kivártuk, amíg elhagyja a temető bejáratát, csak aztán kezdtünk el trappolni a pálya szélén, mintha stopperolták volna a tájfutás idejét, olyan rekorddal szaladtunk be a kukoricásba. Ott átszakadt a képzelt célszalag, és térdre rogytunk, hogy kifűjjük magunkat.

Lerohad a pofám. Mit gondolk, akik látták ezt a futást?

Hogy elszállt az agyunk, mondtam.

De legalább elértük a célunkat, elébe kerültünk, és még lépéselőnyben is vagyunk. Itt nyugodtan kivárjuk, amíg ideér.

Csakhogy nem arra folytatta útját, amerre számítottuk. Váratlanul befordult a temetőkapun. Egy bukszus mögül néztük, hogy nagy léptekkel felénk tart. Hátravetettük magunkat, lehemperedtünk az árokba, ilyenkor teljesen száraz volt, csak nagyobb esőzésekkor vezette el a vizet. Magas fű nőtte be. Egyébként is, eltakart bennünket egy kriptá.

Léptek közeledtek, reccsentek a földre hullt gesztenyegallyak, hallottuk, ahogy mély levegőt vesz.

Mi már nem lélegeztünk. Csak vártuk, hogy történjen valami. Szandálja megkoppant a márványon. Egyik lépés a másik mellé. Felnéztünk a napsugaras égre. Bő ruhája meglebbent a fejünk felett, olyan fehér váratlansággal, mint amikor az ember álmai megvalósulnak, mintha egy felhő lebegett volna egy darabig a kék égbolton. Kezei gyors mozdulatot tettek lefelé. Más nem is láttunk belőle: két térde leeszkedett felénk és lassan szétnyílt. A kövön hirtelen, mint egy csapból, szétspricceltek a cseppek, szivárványnyalábba rendeződött a fény, csak néhány szikrája maradt a hirtelen aláhulló zápornak, amitől a szemünk önkéntelenül becsukódott, nem tudtuk kinyitni, amikor éppen kellett volna, pedig tiszta erőből próbáltuk, de a látvány előtt becsukódott a kapu, továbbra is csak elképzeltük, milyen lehet ilyen közelről a forrás, amire annyiszor gondoltunk.

Örökre így maradt meg a képzeletünkben, csak az emléket vittük haza a homlokunkon, mint a harmatot.

Vatai Lászlóné tulipánmotívumos kövének részlete (1659)

SZALAY KÁROLY
**Művészetünk félrevezető
 kalauza**

Hangosan dicsérendő szándék: a Napút Kiadó *Magyar Kulturális Kalauz* címmel 351 oldalon 16 esszét adott ki külföldiek tájékoztatására történelmünkről, kultúránkról. A nemes vállalkozás rejtett taposóaknája a szűkre szabott terjedelem. Egy-egy témakört 20-25 oldalon fejthet ki a szerző. Vasy Géza például 25 oldalon írta meg a magyar irodalom történetét, amely jó, ha 15 oldal, mert 49 teljesen fölösleges portréfotó zsugorítja a szöveget. Amit továbbcsökkentett a szerző azzal, hogy a külföldiek számára is indifferens életrajzi adatokat közölt a művek lényegi jellemzése helyett. Mi több, a régi-rossz kommunizmus kánont suvickolta és kutyulta össze a tegnapelőtti, hasonlóképp elavult posztmodern értékrenddel. Az egész kiadvány alapproblémája a kényszerű aránytalanság és emiatt az értékrend torzulása. Példa. Irodalmunk ismertetésére 49 reprodukció pazaroltatik, a vizuális jellegű képzőművészetre viszont csak 29!

Kínzó dilemma: mi a fontos és a nem fontos közlendő a szigorúan szabott terjedelemben? Vegyük például Csorba László írását. *A Magyarok krónikája* 35 oldal. 31 illusztráció és nyolc teljes lapot fedő térkép. 1100–1300 esztendő ismertetésére alig marad 10-12 oldal. És ennek ellenére mit tart égetően hangsúlyozandó közlendőnek a múzeumi főigazgató? Azt, hogy Hunyadi János román volt. Amit csak súlyosbít, hogy nem is igaz. Fügedy Erik, a kommunista által negligált kiváló történész logikus tényekkel cáfolta meg ezt a makacs téveszmét.

A magyar képzőművészetet 1945 (a szovjet megszállás) óta kétszer alázták a sárga agyag alá. Először 1949-ben, a Nemzeti Szalonban kiállított szovjet szocialista-realista festészet újult ajánrozása alkalmából. Aradi Nóra alezredesi rendfokozatú művészetkritikus és Németh Lajos pártember. Szétenciklikázták, hogy magyar művészet 1949-ig egyáltalán nem létezett. (E korszakhoz adalék, hogy a hivatalosság szerint Egry József „finggal festett”, a sajtó pedig alázattal helyeselte, hogy a „szovjet kultuszminiszternő jó ízléssel sietett át a Greco-képek termén”.)

Másodjára már a nyolcvanas évek végétől kezdve folyamatosan a hasmenésesre fölpuhult kádári dikta-

túrában teret nyerő posztmodernnek, amerikai és európai pop-artosok, installációzók, kinetikusok, konceptek, performance-ok, térorganizmusok és egyéb, mára becsődölt kísérletezők megkésített istenítői semmizik le, akik részben a múltból mentették át magukat a jelenbe. Sajnos Marosvölgyi Gábor is azt írja, hogy 1989-től, vagyis a rendszerváltozás évétől „számíthatjuk a magyar művészet újraeszmélésének korát, amikor gyors ütemben felzárkózott a nemzetközi művészeti élethez”. Fel kéne hagyni végre ezzel a kishitű, mindig máshoz méreedszakedéssel. Illő tudomásul venni, hogy az emberiség művészete a késő reneszánszban fölért meg nem haladható csúcscsaira, azóta nem fejlődik, legföljebb változik.

A *Képzőművészeti tabló* a honfoglalás előtti és a kora Árpád-kori időkkel nem foglalkozik, alighanem azért, mert értékeik, jellemzőik iparművészeti leltározásra tartoznak. Bár! Bizonyos szasszanida díszítőelemek alighanem a honfoglalók által kerültek be az európai művészetbe. Marosvölgyi Gábor azonban kiemeli helyesen a feldebrői altemplom freskóját az 1100-as évekből és a kakaslomnici Szent László festményt. Súlyos hiba, hogy nem taglalja azt a tényt: a középkori magyar festészet hordozói az erődtemplomok. Csak Erdélyben több mint kétszáz van belőlük. Ez önmagában „vaut une messe”, hogy IV. Henrik francia királyt idézzem, vagyis megért volna egy szagos misét. Kivált, hogy Szent László képekbe foglalt sorozatainak templomai félkörben karolják a Kárpát-medencét. Az őskor óta a mágikus mitológia szerint védelmezik a hazát. A bögözi templomban pedig az 1930-ban föltárt falképen Krisztus mandorlájára az „Atyai Están” név karcoltatott rá rovásírással. Örületes magyar kuriózumok.

Kiemelkedő értéke régi művészetünknek a szárnyasoltárkép-festészet. Hajdan 187 művet számoltam össze csak Észak-Magyarországon, jobbára az elszakított területeken. Összehasonlítva a francia, német, olasz művekkel, megállapíthattam, a magyar és a szász (cipszer) emléanyag nem provinciális minőség. Sőt, ámulatba ejt ma is. S ha már itt tartunk: az 1200-as évek óta velünk élő németység a Szent Korona védelmében megőrizhette identitását és kultúráját 700 esztendeig, ám a cseh és a román megszállásnak 70 év elegendő volt arra, hogy az egész német náció megsemmisüljön! Téboly. Hát hol, ha nem itt kell közölni ezt a külföldiekkel?

A harmadik hungarikum művészetünk történetében a XVII–XVIII. századi, az egész Kárpát-medencét

behálózó festett-figurális kazettás mennyezetek. Ezt a témakört is hiányolom Marosvölgyi Gábor esszéjéből, még ha Gerle János szól is róla esszéjében.

A lehetőségekhez képest jónak érzem a XVI–XVII–XVIII. század összefoglalását. De talán utalhatott volna a másfél évszázados hadiállapotokra, amelyek determinálták a magyar(országi) művészek alakulását. Gondoljanak bele! Shakespeare drámákat szerezhettek, amelyeket állandó színházban mutathatott be, amikor Balassi a szakállszárítón ülve, térdén írt verseket két bajvívás között.

A XVIII. század a csodával határos nemzeti újjászületés kora volt szinte a semmiből, és a XIX. század első felére már kibontakozik a reformkor képzőművészete is nemzeti forrásból, a magyarságtudat jegyében. Csoda csoda hátán.

Megjegyzendő zárójelben, hogy a román, a gót, a barokk, a rokokó vagy a klasszicizmus a keresztény európai kultúra mindenütt egységes stílusirányzatai, de lokálisan spanyol, olasz, francia vagy német arcvonásokat kaptak. Hihetetlen, de a magyar változatok is léteznek nem elhanyagolható méretekben. Ezért fontos lett volna erre is utalni mértékletesen. Marosvölgyi érzékeli a magyar művészet bimbózó vagy már karakteres jellegzetességeit, de nem merészel szókimondóan fogalmazni.

A XIX. századi akadémikus-historizáló piktúrát szinte mindmáig alábecsüli a szakma hangadó része ökor-úzból. Holott művészi színvonaluk és nemzettudatuk páratlan volt. Néhány évtizede Bécsben volt egy nemzetközi kiállítás e körből. Benczúr Gyula művészetétől egyszerűen elájult az európai hozzáértők színe-java. Madarász, Székely, Lotz és a többi művészete is elérte a nemzetközi főső szintet.

Képzeljék el: kibontakozik egy magas színvonalú akadémikus-historizáló festészet az 1860-as évektől. És vele párhuzamban megszületik a magyar impresszionizmus is. Leroy 1874-fen írja le az „impresszionizmus” szót Monet festményére, Szinyei Merse Pál pedig a hatvanas évek végén már az impresszionista látásmóddal kísérletezik. 1872-ben festi meg a *Majális!* És 1873-ban bukik meg az éppen olyan műtésztek által, mint amilyenek ma is irányítják a közízlést. És az akadémizmus, valamint az impresszionizmus közti senki földjén olyan örületesen nagy zseni, mint Munkácsy Mihály és Paál László uralg, akik nincsenek is reprodukálva a kiadványban.

A XIX. század második felének magyar művészete – a dualizmus korában – szakmailag hihetetlenül

magas színvonalú. Sokarcú, mindenre nyitott a „korszerűtlen” historizáló festészetől az impresszionizmusig és a posztimpresszionizmusig. A jó szándékú külföldiek figyelmét erre kellett volna felhívni. Marosvölgyi felismeri: ahogyan az európai művészet az „iskolák”-ból virágzik ki Münchentől Barbizonig és Párizsig, úgy a magyar festészet is iskolákban nyeri el gazdag sokarcúságát. Nagybánya a kulcsszó, az alföldiek, Szolnok, Vásárhely, Kecskemét. És Gödöllő, majd Szentendre. Mindegyik műhely más és más társadalmi, kulturális réteg képi önkifejezése. Ám súlyos értéktévesztése a Prokrusztesz-ágyba kényszerített esszének, hogy Ferenczy Károly nagyságára és jelentőségére nincs érkezése.

Hihetetlenül izgalmas, összetett a szecesszió direkt és indirekt hatása művészeti életünkre. Részben kialakult egyfajta magyar karakterű szecesszió (ellenvéleményezem azt a szakmai csoportosulást, amelyik kétségbe vonja ezt), és egy füsttel fölszabadítólag hat az egész művészi életre. Marosvölgyi jól érzi: a két óriásra, az örülten eredeti Csontváryra és Gulácsyra is. Valahogyan úgy, ahogyan fényévnyi távolságból Gauguin és talán Puvis de Chavanne hatott megtermékenyítően a Nabis-n át Rippl-Rónai Józsefen keresztül művészetünkre. Kár, hogy a szerző Rippl-Rónai jelentőségével sem tud mit kezdeni, akárcsak Ferenczyével. És korholom Mednyánszky elsikkasztásáért. De értékelendő, hogy a Római iskola nem esik ki látóköréből, ám fejbe kólint, hogy Aba-Novákot talán meg sem említi. Jól látja, hogy a magyar piktúrában az alföldi és a paraszti témakör determináns nemzeti karakterű. De Nagy István a futottak még kategóriában sem fordul elő. És ha már az Alföld! A Balaton, a víz éppen olyan jellegzetes témája festészetünknek. Nemcsak Egry. A „koloristák” közé sorolt Bartha László, Szentiványi, Vass Elemér, sőt Bernáth és tanítványai, Bér Rudolf is például.

Az esszé pozitívuma a Nyolcak és a Szentendrei iskola értékelése. Rikoltó értéktévesztésekkel. Bálint Endrét még reprodukció is túlfontosítja, holott Vajda Lajostól Országh Liliig, Illés Árpádig, Kornissig, Gadányiig, Martynig eredetibb mind, mint ő, a megkésett kollázs-montázs technikájával és ragasztódi-jaival. (Mondom ezt annak ellenére, hogy több művet is őrzök tőle gyűjteményemben.)

Elképesztő hiányosság, hogy a modern magyar grafika említést sem érdemel. Holott Vajda Lajos, Szalay Lajos picassói csúcok, de Szabó Vladimír, Würtz Ádám, Reich Károly vagy az élők közül

Gross Arnold markáns karakterű mesterek. Minőségbeli aránytévesztés kihangsúlyozni Román György barátomat (képem van tőle), s megfedkezni Berki Violáról, Galambos Tamásról.

Ugyancsak értéktévesztés az elavult koncept hazai képviselője, Erdély Miklós alig létező művészetének kiemelése, kivált az abszurd tárgyakat gyártó Szenes Zsuzsáé, akinek legfőbb művészi jelentősége nem több, mint hogy Erdély hitvese volt. Nem a személyekkel van bajom, hanem az aránytalanságokkal. Kánonok árnyékában a kötelező leckefölmondással.

Külön bűnlajstrom a jobbnál jobb szobrászok hiánya. Ha a tündérien kedves Bokros Birman bácsi,

akivel napról napra egy asztalnál ülhettem a Luxorban, még külön képillusztrációt is kap, hol van akkor talán e dolgozat szerint nevesincs Medgyessy, Borsos Miklós, Kerényi Jenő? Ha Schaár Erzsébet kiemeltetik, hová tűnt Vilt Tibor, Vígh Tamás, Varga Imre, Marton László, Melocco Miklós, Kő Pál vagy Samu Géza?

El kellene feledni a Nyugaton már rég kimúlt izmusok képviselőit. Szabadulni kéne már végre a tévesen értelmezett modernség ficamainak kánonjaitól. A szakmai minőség egyedül a mérvadó. Marosvölgyi Gáborban megvan eziránt a fogékony-ság, de béklyózza őt az uralkodó konvenció.

A hősök temetőjének emlékkövei

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Házsongárd kővirágai**Egy tágasra szakasztott temetőhely**

Lehet szép egy sírkert? Andalitók, nosztalgiát ringatók Krúdy temetői? Igazolják Kant tételét? „Szép az, ami érdek nélkül tetszik.” Nem csupa érdek köt ahhoz a megszentelt földhöz, ahol „apáink hűlő, drága arcán járunk”? (Farkas Árpád) Nem lázad az idők kezdetétől a lélek az elmúlás ellen? Vagy ellenkezőleg: nem jövőnk záloga, biztosítéka a sírkövek és keresztetek erdeje, a kripták csöndje, homálya? Nem mond ellent a földi halandó racionális alaptermészetének Paul Valéry hatalmas ódája, amelyben – mint gúla, mint szó-piramis – halmozódik egymásra tér, idő, Fény, Igazság, jelen, jövő, béke, nihil, kacaj, könny, álom, szeretet, gyűlölet, vagyis a lét? (*Tengerparti temető*)

Kérdések, amelyekre nincsenek válaszok, s ha vannak, annyira egyértelműek, hogy okafogyottá teszik azokat.

Impozáns, kétkötetes albumot adott ki a Pharma Press Házsongárdról és a kincses városról, Kolozsvárról. Olyan pompás kiadvány ez, amely felkavar, s további kérdés-zuhatagba sodor: nem riadozik bennünk a lélek, hogy az elköltözöttek és az élők világát így egybekapcsolták a szerzők, Gaal György történész és Gránitz Miklós budapesti fotóművész? Nem sikolt belül, a mélyben Dsida Jenő (ő is itt nyugszik) *Psalmus hungaricus*a, ha arra gondolunk, hogy Erdély újkori fővárosa, Kolozsvár ma már nagy magyar temető? Igazolják Reményik Sándort, akit Jókai Anna az előszóban, az *Ajánló*-ban idéz: „A temető, az igaz élet / virraszt a halott városon”?

Az ilyen kérdéshalmaz a metafizikai világ felé mutat, amelynek nincsenek határai. Vagy a líra felé hajt, a költészet vízeséseibe sodor, annak túlsó tartópillére rendszerint a transzcendens mező.

Házsongárd titkát mostanig csak a költők tudták igazán fölfejtetni. Tudta ezt a szerző-szerkesztő, Gaal György, Kolozsvár legjobb ismerője, ezért a könyvben, mint gyöngyszemek a pártán, versek sorakoznak: Áprily Lajos, Reményik Sándor, Wass Albert, Kányádi Sándor versei, és a beköszöntőt is költő írta,

Gaal György – Gránitz Miklós: Örök Házsongárd, Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában, I–II. (Pharma Press, Bp., 2010.)

egyik legnagyobb kortársunk, Lászlóffy Aladár, aki már innen, a Házsongárdból üzen nekünk, élőknek a 2004-ben keletkezett és a Helikonban megjelent írásával. Nem akármilyen eseményt ünnepelt akkor művés esszéjével: abban az évben a Magyar Örökség-díjat Kolozsvár temetőjének ítélte a kuratórium. Az első, igazán modern Házsongárd-könyvet is Lászlóffy szerkesztette: *Házsongárd – A temető neve és története*, Helikon Kiadó, 1989.

Ez hát az egyik szféra, amelyben szavakká, trópusokká, nyelvi, költői alakzatokká lényegül a híres sírkert.

Múltunkat viszont a történelemtudomány vizsgálja, s Gaal György nagyszerű historikus. Közli a száztagú városi tanács 1585. május 11-én hozott döntését, amellyel az új temetőkert létesítését elhatározták. Mintha a korabeli prédikátorokat olvasnók, olyan ízes, olyan méltóságos lejtésű ez a XVI. századi magyar nyelv a jegyzőkönyvi szövegben:

„Gondolván azért ökegyelmek városul, az felső tanácsbeli uraim is fenn lévén, együtt végeztek egyenlő vokssal, hogy a Torda utcai kisajton kívül való földben, ahol mostan a dinnyét vetették, egy jó és tágas darab helyt szakasszanak temetőhelynek, ahova mind szegény és gazdag személy válogatás nélkül temetkezzék, mely helyt jó örökös sövényvel befogjanak. Ez munkának penig és építésnek hamar-sággal való végbe vitelére választották Szabó Lénártot és Bálint deákot. Mely két uraim mellett szüntelen az két espánok mindenben ott legyenek, főképpen az karóknak és fonóvevesszőknek meghozatásában, szerzésében.”

A reneszánsz kora ez, és a reformációé, a prédikátorok dörgő hangját halljuk: Isten előtt minden ember egyenlő. És visszhangzik a bő másfél évtizeddel korábbi, 1568-as tordai országgyűlés határozata is, amely értelmében a szabadság nemcsak a halandó emberek találmánya, hanem az istenigazából a szellem, a lélek, a lelkiismeret szabadsága: „Nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításért bárkit is fogsággal vagy helyétől való megfosztással fenyegetsen, mert a hit Isten ajándéka, az hallásból lesz, mely hallás Isten igéje által van.”

Ez Házsongárd egyedülálló titka. Misztériuma. Egyenlőség, testvériség, szabadság. Ezt a kédót világ egyoldalúan a francia forradalmárok szájából ismeri, de itt az évszázadok zivataros kavargásában megvalósult. Ebben a temetőkertben a legutóbbi ordas időkig „szegény és gazdag személy válogatás nélkül” temet-

kezhették, és az élők, akik elhantolták halottaikat, törvény által védve gyakorolhatták vallásukat, hitüket.

Igen, ez volt Erdély. Ennek a szellemét őrzi Házsongárd. Identitásunk része, alapeleme. Zárán-dokhely. És nem csak a kegyelet kötelez. Szakrális okai vannak a Házsongárd-kultusznak. A magyarságtól soha nem állt távol a szakralitás, első vezéreink szakrális fejedelmek voltak. Akik itt pihennek a régi nagy szellemek közül, azokat magunkkal, magunkban hordozzuk, mindegy, hogy Dunántúlon, Csallóközben, Kárpátalján, Bécsben vagy Torontóban élünk: Szenczi Molnár Albert (+1634) költő, tudós, zsoltafordító, Apáczai Csere János (+1659) enciklopédikus, Tótfalusi Kis Miklós (+1702) betűmetsző művész, Gyarmathi Sámuel (+1830) nyelvész, Kótsi Patkó János (+1842), a színjátszás nagymestere, Bölöni Farkas Sándor (+1842) utazó és emlékiratíró, Kriza János (+1875) unitárius püspök, költő, néprajzkutató, gróf Mikó Imre (+1876), Erdély Széchenyije, Brassai Sámuel (+1897), az utolsó erdélyi polihisztor. Csonka és egyoldalú a névsor, önző módon csak a művészetek és a tudományok képviselőit emeltük ki.

S csak megemlíteni lehet a főnemesi családokat: itt pihennek a Bethlenek, Bánffyok, Kemények, akik nélkül nincs magyar történelem.

Párhuzamosan fut ebben a remek kiadványban a Házsongárd és Kolozsvár története. A korszakváltások, a nagyhatalmi tülekedések, Habsburg, oszmán ambíciók, kapzsi zsarolások, zabrálasok, harácsok pusztították a várost, de mindig volt elég türelme, diplomáciája, pénze, katonája, hogy megvédje magát, hogy kibújjon a hurokból, volt kompromisszumkésztsége, hogy a zsarnokot megpuhítsa.

Szász és magyar civisek települése egykoron, neve is német eredetű, aztán 1790-ben Nagyszébenből Kolozsvárra költözött a Gubernium, a Főkörmányszék, így lett Erdély fővárosa és a Kárpát-medence egyik legfontosabb magyar központja a XIX. században. Csak Trianon tudta megrendíteni, de még az is csak lassan, fél évszázad alatt húzta vissza a Balkánra.

Mindezt dióhéjban, szakszerűen, elfogulatlan tudományossággal meséli el a szerző, s kiváló illusztrációkkal látja el a fotóművész. (A képi anyag külön tanulmány tárgya.)

Nem lehet becsukni és letenni addig a két hatalmas kötetet, amíg nem lapozzuk fel, nem keressük ki a *Névmutatóból* kedvenceinket, azokat, akik „európai tetőt” alkottak az irodalomból, kultúrából; sokan

megélték közülük a legsötétebb korszakot, a bolsevizmust is.

Kik azok az arcok, akikről már fényképek készültek, akik a szellem birodalmában barátaink voltak? Szakmai elfogultságból, de térszűke miatt is maradjunk a szépliteratúra mezején.

A marosvécsi találkozók résztvevői, az Erdélyi Helikon szerkesztői, prózamesterei, költői közül többen itt alusszák örök álmukat a Házsongárdban. Most valóban csak a legismertebbeket: Dsida Jenő (+1938), az angyal, Reményik Sándor (+1941), a legerdeyibb költő, Berde Mária (+1949), a prózaírás nagyasszonya, Bánffy Kisbán Miklós (+1950), irodalomszervező, prózaíró, Lám Béla (+1973), Csinszka első vőlegénye, regényíró, Szilágyi Domokos (+1976), költőzseni, Kós Károly (+1977), a reneszánsz-ember, Hervay Gizella (+1982) költőnő, Kacsó Sándor (+1984), a nagy publicista, Bajor Andor (+1991) világirodalmi mércével mérhető humorista és friss, nagy veszteségünk, Lászlóffy Aladár (+2009), világgal- és kultúra-felelős.

Gaal György nem élhetett az olvasó előjogával, kiváltságával, nem válogathatott ki csak kedvenceket: szakmáról szakmára, felekezetről felekezetre haladva, rövid életrajzot is közölve sorolja fel a levéltárosokat, szerkesztőket, színészeket, rendezőket, muzsikusokat, képzőművészeket, sportolókat, sőt a román kultúra és tudományos élet képviselőit. Nagy szolgálatot tettek a nemzetiségi küzdelmek mai vezetőinek azzal, hogy a teljes anyagot Jónás Éva és Tóth Gábor angolra is lefordította, tulajdonképpen kétnyelvű kiadvány a nagy könyv.

De minden ügybuzgalom ellenére csak megszámlálhatatlanul sok intézmény, szervezet és magánszemély támogatásával jöhetett létre, ezeket a *Köszönetnyilvánításban* sorolja fel Gaal.

Végezetül a legfájdalmasabb, legkínzóbb kérdésre kell válaszolnia írónak, kiadónak, szerkesztőnek, recenzensnek: mi a sorsa, mi a jövője a magyarság panteonjának, a Házsongárdnak?

Az közismert, hogy a románság pseudo-történelmét írja. Nemcsak a dákoromán elmélet tartja magát makacsul, hanem a közelmúlt magyar emlékeit is pusztítják, rombolják gonosz kezek irtalmatlanul. Az erdélyi magyarság élethalálharcának egyik színtere most Házsongárd. Kolozsvár elrománosítása a szívós, kitartó betelepítésekkel nagymértékben sikerült, de sírkertet is akarják. Megtiltottak magyar temetkezéseket, s Ó-Romániából behozott egyéne-

ket hantoltak el itt, akiknek semmi közük nem volt sem Erdélyhez, sem Kolozsvárhoz.

Szervezetek, intézmények nélkül védtelen egy nemzetiség, ezért 1999-ben, tizenegy kuratóriumi taggal, létrejött a Házsongárd Alapítvány, amelynek fáradhatatlan igazgatónöje Gergely Istvánné Tőkés Erzsébet tanárnő. (Ügyvezető elnök: Gaal György).

Talán sikerül megmenteni nagy kincsünket, több mint négy évszázados kegyhelyünket. Legutóbb 2011. július 4-én volt tiltakozó körmenet a rongálások ellen, a sírkert jogi, intézményes védelme érdekében.

„Kiált a halál némasága” – írta Reményik Sándor *Íme, bizonyosság* című versében, 1920-ban.

Szólaljon meg, kiáltson szerte a nagyvilágban az élő magyarság is! Különben emberiség elleni bűnöket követnek el romboló, barbár kezek Házsongárdban.

*

Kolozsvár nem az elmúlás, hanem a fiatalok városa. Erdélyben ott tanul a legtöbb egyetemista, otthonaik, az Egyetemi Könyvtár, az Egyetemisták Háza, a központi épület karnyújtásnyira van a sírkerttől, ezért hagyományosan oda járnak tanulni, és ott találkoznak a szerelmespárok.

Szép ellentét: jelképes egységben munkálkodnak az elköltözöttek szellemei a tudásra, szerelemre, életre éhes ifjú nemzedékekkel.

Az 1918-ban elhunyt Pista emlékszobra

ÁRKOSSY ISTVÁN
Könyvbe zárt sírkert

Novembert írunk. Csendeset.

Az ősztű hűvöskék lehelete meglebbenti az *Örök Házsongárd* című díszkiadvány kitarulkózó lapjait, elringatja a papírra feszülő ódon tumbák képét, valamint a fotográfia hatalmával mozdulatlanságra kényszerített, mohába dermedt Időt. Erdély legnagyobb sírkertjének, nyugalmas panteonjának suhanó évszázadai egyféle „révbe” jutottak itt, hiszen egy nyomtatványon valóban megállni látszik az illékony pillanat, ezért nem süpped tovább a kő, nem araszol a rozsdá, nem pusztít, nem emészt feltartóztatlanul az emberi érzéketlenség és a gonosz szándék. Íme, a könyv, amelyben csak béke honol. És e béke megörökített pillanatai közepette megmutatkozik a rendeltetés tünékeny arca is, amely tán épp az efféle helyeken vehető ki legtisztábban: a porladó kövek domborzatának megpattanó erezetén, vagy a borostyán indák ölelésében félrebillent, korhadó fakereszten. Ez az örök Házsongárd – a távolba vesző Kolozsvár kihűlt szíve.

Sugallatos helynek tekinthető az ilyen. Úgy hiszem, egy művészlélek számára fokozottan is az. Ennek bizonyágaként perog le szemem előtt a témához kapcsolható nevezetes műalkotások egész sora, így Arnold Böcklin fűtött szimbolizmussal telített komor vászna, *A holtak szigete*, Szőnyi Istvántól a *Zebegényi temetés*, vagy Bosch, Bruegel, Dürer, éppenséggel Mathias Grünewald és Martin Schongauer apokaliptikus látomásainak katartikus hatású forgataga, ahogyan az élet–halál pillanatait fogalmazzák meg színeik, vonalaik szuggesztív erejével, fejet hajtva a végzet megmáshíthatatlan hatalma előtt.

Viszont a Házsongárdhoz kapcsolhatón hasonló ihletésű művek látványát nemigen tudnám felidézni. Bár ez nem jelenti föltétlenül azt, hogy valahol mégis ne léteznének ilyenek. Ámde, épp eme bizonytalanság függvényében válik különösen jelentőségteljessé és már-már nélkülözhetetlenné egy megszállott fotográfus esztendőkön átívelő, akkurátus munkálkodása, hogy végül a vegyszerek erejével, netán digitális instrumentumokkal halhatatlanná tegye azt az

emberi jelzésvilágot, amelyről meggyőződhattünk, hogy maga sem lehet halhatatlan. Itt, háromszázötven méterrel a tengerszint fölött, a földtől a lomb csúcsáig minden a zivataros történelem töményen fűszerezett levegőjével van mélyen átítatva, amihez olykor – magam is annyi éven át tapasztalhattam – az elmúlás fanyar, ösvégi aromája társul a hamvadó levelek szertefoszló füstjével és a pislákoló léleklámpások parányi gyertyafényeivel.

A fenti, személyes érzésekkel és a tárgyias világ egymásba fonódó különös elegyével forgatom Gaal György professzor és Gránitz Miklós neves fotográfus mindmáig példa nélkülinek tekinthető, tudós hozzáértéssel napvilágra hozott kettős kötetét, amelyben szöveg és kép rezgéshullámain az évszázadok árnyalatai gazdagságával bontakozik ki e messze földön legendássá vált kegyhely története. S miután a belbecs göröcső alá vétele másik recenzió tartalmát hivatott képviselni, hadd ejtsünk néhány szót a kötetpár arculata kapcsán külsínről is, mivelhogy bizton kijelenthetjük: nem mindennapi kiadvánnyal állunk szemben.

Egy könyv megjelenése már első pillantásra igen sokat sejtető lehet; ez alól az *Örök Házsongárd* című díszkiadvány sem kivétel. A kettős kötet mindkét címlapja már önmagában sugallatos jellegű: egy-egy remekbe szabott rokon-akkord a porladó kő, az enyészet tompa koloritjának színhangjaival elbeszélve, amit díszesen koszorúz a címbetűk óarany nyomása; mindez harmonikusan olvad a borostyánzöldet felidéző tónusok lágy háttérébe. A kötet illusztrációs anyaga és a szövegrészek arányosan egyenlítik ki egymást, eszerint látványsorral gazdagon díszített képes albummal szembesülünk. És itt szólnunk kell arról, milyen kiválóan szolgálják a felvételek a művészfotó és a dokumentumfotó páros jellegét, hiszen kellő céltudatosság hiányában könnyen el lehet csúszni egyik vagy másik irányba, ami bizonyára a végső, nemes szándék kárára lett volna. A képek nagy erénye is ebben észlelhető, merthogy világosan egyesíti a kettősség jellemzőit, lemondva mindenfajta öncélúság nemkívánatos buktatójáról.

Egy sírkert képsorozaton történő megörökítése nem egyszerű feladat, hiszen a sokszínűség és a monotonia egymásnak ellentmondó kísértése azonos időben leselkedik a fotográfusra a zárszerkezet minden alkalommal történő elkattintásakor. Persze az avatott művészszem nem esik csapdába, merthogy tudja, minő értéket képviselnek a szerényen meg-

Gaal György – Gránitz Miklós: *Örök Házsongárd*, Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában, I–II. (Pharma Press, Bp., 2010.)

húzódó részletek is a „történelmies” díszlettér faragványokkal meghintett tárházában.

A némaság birodalmát megörökítő képek közt elmerülve, szemünk előtt egyedinek és korszakosnak nevezhető formajegyek váltogatják egymást; így üzen múlt a mának gránitban, mészkőben, homokkőben és kovácsoltvasban elbeszélve. S ahogy pörögnek a lapok, átérezzük: igencsak dicséretes a két kötet művészi összképének látványa. Hiszen aki járt az említett kegyhelyen, az tanúsíthatja, mennyire hitelesen adja vissza fotóművésznünk az ősfák alatt meghúzódó világ sajátos hangulatú szellemiségét. És eme hatást még erősíti a téma szolgálatába állított felvételek színezettségének mértékletessége is. Merthogy, jó érzékkel, szerzőnk itt sem lő túl a célon, következetesen alkalmazza a környezetre oly jellemző bágyadt kolorit spektrumát, majd ezt is tovább finomítja a fekete-fehér expozíciók váratlanul fel-felbukkanó hatásaival. Így formálódik az összkép, tárulkozik fel századok meggyötört hagyatéka, a számtalan pusztuló közt is a még épen fellelhető. Külön említésre méltók a sírkert jellemző látványelemei közül a csapott tetejű „ereszes” kövek mohától fátyolozottan, vagy a méretes tumbák monolitjai, amelyeken a feliratok már-már felismerhetetlenségbe vesző betűi vívják talán utolsó csörtéjüket az enyészettel.

Noha a dombot betakaró sírkertet még a XVI. század vége táján alapították, kultuszának nagy korszaka voltaképpen a reformkor idejére tehető. E korból datálódnak többnyire az emlékoszlopok, kripták és mauzóleumok, amelyek közt helyet követel magának stílusában az empire, a neoromán, a klasszicizáló és természetesen az eklektika is. Jelentős szerephez jutott minden kiválasztott fotó, minden ötletes montázs, kompozíció, nemkülönben az oldalpárok visszafogott dialógusa, de a jól alkalmazott grafikai megoldások hangulatteremtő szerepe is tetten érhető. Ilyen eljárás az ábrák „áttűnetése”, amely visszatérő sikeres eszközévé válik a tervezésnek, hiszen szimbolikusan is sugallja a földi létből történő „átderengés” halkuló folyamatát. Mindez különféle tetszetős háttérvariációk kialakítására is fölöttébb alkalmas.

Azonban a két kötet, minden dicséret ellenére is felszínre hoz egypár olyan kérdést, amelyek nemcsak reájuk vonatkoznak, hanem tágabb értelemben is érintik a jelenkor formálódó könyvtípusának sajátos vonatkozásait. Elsőként említhetnénk a nagy múltú gyakorlatra, a klasszikus hagyományokra

épülő „higgadt kiegyensúlyozottság” kiváltását a „mindent megmutatni akarás” elsöprő jelenségével. Ez a módszer a képi túlhalmozottság érzetéhez vezet, miközben a szem befogadóképességét is rendre próbára teszi. Voltaképpen ebben áll a számítógépes szövegszerkesztés felvirágzásának legsajnálatosabb velejárója. Csaknem minden négyzetcentimétert kitölt a tartalom és forma, nincs lélegzetvételnyi szabad hely, nemigen kínálkozik lehetőség olvasás során a megpihenésre. Mintha egy olyan zeneművel vagy drámával szembesülnénk, amelyből hiányzana a szerkesztés egyik leghatásosabb kulcseleme: a szünet. De egyre gyakoribb szokás – miként az a szóban forgó kötetek esetében is fennáll – a margók jelentéktelenné szűkítése a túl széles hasábok által, ami a sorközök indokolatlan ritkításával párosulva a szövegtest lazaságát vonja maga után. Pedig a betűtér határozott, tömör foltjainak és az azt arányosan körbe ölelő fehér széleknek az oldal elsőrendű meghatározó formaelemévé kellene válniuk, pontosan amiatt, mert *könyvről* beszélünk. Ennek mellőzése reklámlapokra emlékeztető hatást képes kelteni, ami általában gyöngíti a kiadvány harmonikus egyensúlyát.

De tegyünk említést arról is, hogy az oldalak aljára mélyen lecsúszott képaláírások szövege gyakran olvashatatlan (I. köt. 196, II. köt. 139. old.), ez a mozgalmassággal háttérre nyomtatott versek esetében is többször előfordul (I. köt. 176. old.), és a hajtásba komponált kép is csorbát szenved (II. köt. 211. old.). Azok után pedig, hogy a szerkesztők idegen nyelvű „ismertető szöveggel” is meglepték az olvasót, indokolt lett volna az ilyen oldalakat következetesen színezett tónusú alapra nyomtatni a könnyebb tájékozódás kedvéért. Ez esetlegesen történik meg, bizonytalanságot teremtve.

Befejezésül megemlíteném: a második kötet 293. oldalán, a szövegjelzés fölött, tévesen, nem id. Cseh Gusztáv arcképe látható. Guszti bácsi szeretetreméltó, visszafogott személyére tisztán emlékszem, hiszen éveken át megbecsült tanárom volt a Kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán, ahol könyvtervezést (!) és betűművészetet oktatott. A szép kiadványok iránti igényem és szeretetem megnyilatkozásai is voltaképpen az Ő szellemi testamentumából hagyományozódtak rám. Igyekeztem a tőle tanultakat kegyelettel megőrizni. Arcképének emlékével együtt.

Árkossy István

CZIGÁNY GYÖRGY

Hajnal

Gyűrött ágból maga kel ki.
Föl-alá jár, megy mezőn át.
Nincs pásztor, csak holdfény, akol
és dicsőségbe fölnyúló fák.
Elácsorog álmaimban.
Ásít néha, almát hámoz.
Lét és nemlét összehajol.
Közeledem már apámhoz.

Lacrimosa

Csak lenni elég, más fölösleges.
Emlék: a halál mosolya, szemközt
az enyészet hű fegyvereivel.
Megttagdom fölfalt jelen időm
nappalát, éjszakáját. Nyár van
és holdvilág. Ragyog
felettem a teremtés
halottas-háza! Szelíd
mezítelenség gyúlna ott
a fekete-rigók dáridójában.

Áhítat

Elfülő lélegzet is szavatolja:
már megkerült, mi veszni fog.
Valaki elmegy. Miért másik
a fénykép-merev táj utána?
Vackaink melegsége hit-titok.
Beköltözünk a pusztulásba.
A sivatag virágzik.

Rozália relief

Alszik Rozália. Rózsái közt hever.
Száz évig még? – a szív nem mérlegel,
kit verejtékes örömmel aláznál,
csak mosolyog, nagyobb ő a halálnál:
pestist elűző Csipkerózsika...
Itt mézporral kell takaróznia.
Liliom-illat van a mellkasában:
őt karoltad kamaszként bárki másban.
Megrezenő szírom: egy szürke faldarab.
Lehull keze, csattan a vakolat.

Reményik Sándor sírköve

DEBRECZENY GYÖRGY
kilép a gyermek a csillagtérbe

Karátson Gábor *Miért fest az ember* című könyve alapján

*csikorgott a ceruza az érdes palán
 finom vonalakat láttam
 síkokat repedéseket foltokat olykor
 s a méz színét
 egyszer kék követ találtam
 hullámsík zúg a víz
 elnéznénk akármeddig
 a pára kikristályosodik és
 kihajt a jégvirág
 megőrzi lényegét
 de új formába öltözik*

*elég egy jégdarabbal
 zöld levéllel piros bogyóval
 megdörzsölni a papírt
 és máris különös fátalak
 és szárnyak suhognak
 az elkülönített fehér képsík
 üressége lassan megtelik*

Szerváciusz Károlyné síremléke

*levelek erezete csillagképek
 vizek fodrozódása emberi arcok
 felragyognak a színek
 mély hallgatag sötétben vagy fénylőn
 megjelennek a kövekben
 vagy egy virág szíromlevelén
 láthatóvá lesz a szúirta kép
 a haldokló fa kéreg nélküli törzsén*

*jó lenne belefesteni a térbe
 mint a nap az ég a felhő a vihar
 színeket teregetni a táj szárítókötelére
 dombos tájban szentendrei házak
 feszülettel tűzvörösek
 a rozetta-kocsit röpítő lovak
 bőrén áthat a világ szava
 a festőt nem hagyja nyugodni az emlék
 felébred nappal s éjszaka
 nézegeti a fákat
 a hegyek formáit tapogatja
 ó a gondolatok az emlékek a festékek
 a mélység a kép síkján alkot teret
 a színek szabadon lebegnek
 a vastag fekete vonalak között
 a mélység lerombolódik
 s megépül a kép mezején a kivégzés
 és a feltámadó emberi alak*

*szétszakadt a létezés selyemszövege
 a végtelen mozdulatot nem lehet többé
 egyetlen karácsonyfára kötözni
 a grafitpálca fekete vonala
 a tábla csöndjét fölkavarja
 kilépnek a színek a képek
 a múzeumi unalomból
 mert a mindenségnek
 ugyanolyan fontos egy lepkeszárny
 mint a tejútrendszer csigavonala*

*ülünk le egy fásorban a padra
 lepkék cserebogarak és galaxisok
 röpködnek körülöttünk
 egész lényével lép ki a gyermek
 a csillagtérbe*

SZALÓ PÉTER
Ébresztés

Gondolatok Miklóssy Endre könyvét olvasva

„Boldog a bajnok, ó Pártha,
kit igaz küzdelem hevít,
annak mintha kitárulna
kapujával a Menny hona.”¹

Két arc. Az „Aranykorban”, az egység korszakában, az értékekkel telítettség magától értetődő világában, a minket körbevevő üresség közepette két képet nézegetünk. Fekete-fehér fotókat. A szürkeségben emblematikus a fekete és a fehér megjelenése, az igen és a nem testet öltése. A dolgok látszólag egyszerűek: fent és lent, mi és ők. Két arc. Az egyik Szent László királyé, az Árpád-házi szenté. Lovagkirályunk hermája profilból. A másikon Bandi, Miklóssy Endre portréja, ugyancsak profilból. A hasonlóság döbbenetes. Mintha reinkarnációja lenne a kihalt Árpád-háznak. Az évtizedekkel ezelőtt elraktározott képeket Bandi hívta elő a tudat mélyrétegeiből, amikor könyvet írt a magyarokról. Magyar gondolkodókról: Fülep Lajosról, Hamvas Béláról, Karácsony Sándorról, Kerényi Károlyról, Szabó Lajosról, Várkonyi Nándorról. Róluk? Nem igazán. Inkább megérinti őket. Hogy elmondhasson valamit a magyarokról.

Megismerni és megérteni a magyarokat – ezt a címet adta Jacques de Chalendar, a volt francia pénzügyminiszter ragyogó tanulmányának.² Megismertetni és szolgálni a magyarokat – írhatná Bandi könyve alcímének. Nem írta, nem is írhatta. Nem politikus, mint Chalendar, legalább is látszólag nem az. Bandi a szellem embere.

A könyv szenvedésből született. A kínzó érzésből, amit a magyarnak lenni jelent. „Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél”³ – Arany János e sorát választotta a Toldiból könyve címéül. A magyar lélek metafizikáját a kopár szikkel, a földdel indítja, amit perzsel a tűz. A kútágas csak kémeleli a vizet, „az emberek alszanak, álmodván Hérakleitosz szerint a saját álmukat, és nem ismerve az ébereknek a közös egy-világát. Ez a világ teljesen horizontális, nincsen hova felnézni belőle. A fél-éber Toldi ezért „vágyik más mezőkre a határról” – vagyis a valóságos világba. És ettől a sóvárgástól támad fel a

negyedik elem, a formaadó *levegő* – mint sorshordozó”⁴, a pusztai forgószél. Ekkor tudjuk meg, mi van túlnan:

„Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.”

És itt megakad a négy elem szerinti építkezés, a *levegő* megjelenése ugyanis nem a szellemit hívja elő. A torony nem katedrális tornya, nem is kolostortemplomé, még csak nem is a falusi templomé. A formátlan sóvárgás porból rakott tornya mögül a *ksatrija* kaszt, a katonák serege tűnik elő. A magyar ksatrija nép – állítja ezzel is Bandi. A ksatrija lételeme a harc, így a magyarság is. A fiatal Toldi kihívása a tavaszi hadjárat dicsősége, egyszer adott lehetőség, rövid felvillanása a történelemnek, és „mire Arany folytatni képes hőse történetét, az már csak egy szélfúttá katona, értelmetlen dinasztikus kalandok vitéz, ámde lényegében kiszolgáltatott szereplője, aki elveszíti ezenközben a saját életét. A ksatrija-sors egy bensőleg megoldhatatlan feladat elé kerül, ami összeomlásba vezet.”⁵

Szent László az európai szent, a magyar lovagkirály, ksatrija. Akárcsak hasonmása, Bandi. Szent László királyunk nem véletlenül foglalhatott el kiemelkedő pozíciót a magyar nemzettudatban. A ksatrija nép legnagyobb emelkedési lehetősége a király, személye a történelmi lehetőségek megvalósítása. Bandi tudja ezt, de tudja azt is, hogy a helyes uralom nem a ksatrijáé, hanem a brahmané. A szellem uralma. Ami nálunk nem valósult meg. Ezért is éli meg elvesztett lehetőségként Hamvas Bélával, hogy nem Szabó Lajos adja a nép életrendjét, és ezért tartja számon Fülep Lajost mint elűzött királyt. A szellem uralma nem valósult meg; nem valósult meg a nép, a népi értelmiség felemelésének programja, Fülep tervbe vett nagy művét, az opus magnumot nem írta meg, és „meghiúsult Európa szellemi megújulásának programja is.”⁶ – írja.

A könyv nagy vívódás: szolgálni azokat, akiket szeret, átkozni az elszalasztott lehetőségekért, fölemelni, elől menni, hátranezni: „itt vagyok-e?”, elfogadni olyannak, amilyen, mégse megalkudni, üzni előre. A ksatrija nép a történelemben él, a szellem időfeletti. Egyszerre kell tehát elfogadni és szeretni a végességet, és nem kisebbet akarni a végtelennél. Lehetséges ez?

1 Bhagavad-gítá. Európa Könyvkiadó, Bp. 1987. 22. o.

2 Jacques de Chalendar: Megismerni és megérteni a magyarokat. Kézirat, 2000. április.

3 Miklóssy Endre: Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél. Széphalom Könyvműhely. 2001. (Továbbiakban: ME)

4 ME 16. o.

5 ME 16. o.

6 ME 327. o.

Panteon és panoptikum

Fülep Lajos, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Kerényi Károly, Szabó Lajos és Várkonyi Nándor kiválasztása opció a szellem mellett. Panteonjukban ott van mellettük Komjáthy Jenő és Pilinszky János, Schmitt Jenő Henrik és Tábor Béla, Prohászka Lajos és Isztray Botond. És jelen vannak mindazok, akik szellemi megoldást kerestek.

Panteon egy van. A jelen-létben, az „*élők helykeresésében*”⁷ társak Jakob Böhme, Ferdinand Ebner, Martin Buber, Ludvig Wittgenstein, Martin Heidegger, Mircea Eliade, Simone Weil, Meister Eckhart, Bergyajev és sorolhatnánk. A kérdezők, a keresők, akikről alig lehet tudni. Tábor Béla szavával: az alkotók időfeletti szövetsége. „Amiről ma senki sem tud semmit. Nemcsak Nyugaton, ahol Márai Sándor szerint amilyen felületesen bántak el a magyarsággal, épp oly közönnyel a civilizációjával is.”⁸

Bandi szerint „mióta Schopenhauer megismerte az Upanishadokat, nyilvánvalóvá lett számunkra, hogy nemcsak az az egy filozófia van, ami a világról való hiteles gondolkodás egyedüli eszközeként valamikor milétozi Thalész körül keletkezett, Arisztotelész által kanonizáltatott, keresztény szellemet magába szívott, fizikai kísérletek igénybevételével kibővült, Descartes-tól módszeressé vált és Kant által megtisztítottatott, hanem valami egészen más is.”⁹ Ez a más a hagyomány vonala. Az élő hagyomány, akár csak a helykereső élők merőlegek erre a filozófiai vonalra, a „fejlődés” tengelyére. Jóllehet az élők vonalában nem jelentenek ki érvényeset, ennek a vonalnak a legyőzésére Bandi óriási energiát és apparátust vonultat fel. Arisztotelész, Kant, Hegel, Marx, sőt Lukács és Lenin kivételes mennyiségű citátumban jelenik meg a könyvben. Hogy legyőzze, fejét levágja, lábát rátegye, kardját megpihentesse. Mint valami levágott Gorgó-fej jelenik meg újra és újra, aminek megpillantása még mindig halálos veszedelem. Ez csak egy panoptikum, amibe belefér Machiavelli és Richelieu, Révai József és Pavlov, Tisza István és Kádár, Sztálin és Hitler. Hogyan fér össze a panteon és a panoptikum? Miféle keresztútja ez a történelemnek és az időfelettinek?

7 ME 58. o.

8 ME 58. o.

9 ME 93. o.

Harc a létnélkülivel

Van ebben valami érdelemes. Érvénytelen vagy korlátozott érvényességű igazságokkal nem harcol az ember érvényes igazság birtokában. A hit hitelesít és érvénytelenít. A Kant által megtisztított filozófia megalapozta a „gazdaságkor” felé vezető utat, a jelen társadalmi és gazdasági állapotokat, de nincs relevanciája az élő személy személyként való realizálása, a brahmani út szempontjából, „csak” a következmények szempontjából. A hazugság, a kizsákmányolás, az erőszak szempontjából. A brahman számára ezek nem esszenciális kérdések, legalább is önmaga szempontjából. Ezek felett áll; ha vértanú lesz, akkor is; ha megalázzák, akkor is. De a Másik szempontjából, a nép szempontjából, így az erőszak és kizsákmányolás áldozatai oldaláról mégis érintett. Mint ahogy Simone Weil is kísérletet tett arra, hogy Isten-élményében megtalált szabadságát megossza a gyári munkásokkal. Személyes megigazulását és a közösség sorsát, mindennapjait elválaszthatatlannak tartotta egymástól. Így érthetővé válik a sok látszólagos rövidzárlat, a tiszta filozófiából a piszkos valóságba hirtelen átmenet.

„A politika abszolút prioritássá emelése valóságos morbus hungaricusnak tekinthető, mert a politikai élet pervertálódásával együtt elmosza az annak függvényévé vált szellemi életet”¹⁰ – küzd Bandi a politika mindenhatósága ellen. A totalitarizmus legfőbb veszélye is éppen az volt, hogy még ellenzékét is közvetve foglyul ejtette, meghatározva az ellen folyó harc nyelvét és terrénumát.

Kevesen tudták kivonni magukat az uralkodó filozófia és a politika direkt és indirekt hatása alól. Kevesekről írhatta volna Kunszt György, hogy „amit eddig olvastam Szolzszenyicből, abban a marxizmustól való érintettség nyomát sem tudtam felfedezni, sem pozitív, sem negatív értelemben, érvelésében nem támaszkodik marxista axiómákra, de nem is hadakozik ellenük, a marxizmus egyszerűen nem létezik a számára.”¹¹ Bandi is, miközben küzd a politika ellen, legfeljebb csak egy villanásra tud megszabadulni tőle.

„A szellemi hagyomány a ksatrija létbe költözött harcra látott, ahol építeni kellene”¹² – mondja, tehát tudja, hogy a keresztút elágazása két irányba visz. „A harc és tevékenysége az időbe van merítve és az idő törvénye érvényes rá. Jézus szavával: aki fegyvert

10 ME 12. o.

11 Kunszt György: Feljegyzések a hagyomány jövőjéhez. 68 o.

12 ME 129. o.

fog, az fegyver által vész el.”¹³ Az időbe merítkezéssel járó pusztulás tudata tehát ott munkál, de úgy érzi, nincs más választás. Miközben a játszma, az időbe merített játszma esélytelen, hiszen „a szabadságot semmilyen külső feltételtől önmagában nem lehet nyerni”.¹⁴ Ezt látja a gulyáskommunizmus elmúlása utáni helyzetben is, de mégis hazugságot és áruást lát a harc feladásában.

Üdv és sors

Az út csak a legbelső, a legszemélyesebb lehet. De egyedül sem megy, a Másik nélkül. Az Én és a Te relációja vezet az egyetlen létező valósághoz. Az Én legszemélyesebb viszonya Istennel, az Egyetlennel. Minden más reláció viszonylagos. Az Én és a Te relációjában a Másik az élő, a kereső, a gondolkodó, és kitágítva a közösség. A közösség a hagyomány helyes társadalmi rendje. Bandi szerint viszont „a társadalom felbomlásának az eredménye az, hogy csupán egyetlen érvényes reláció marad”,¹⁵ de ez szerinte a Nagy Testvér teljes rabsága, azáltal, hogy sikerült az ember ontológiai lényegét teljesen figyelmen kívül hagyni. *A pneumatológia: a szabadság álma* című fejezetben is csak egyetlen mondatot szentel a panteon szabadságfogalmának: „A szabadság szellemi természetű, ’az egyén folyamatos túgulása a végtelen felé’ – Prohászka Lajos szavával, tehát a lényegénél fogva nem külső meghatározottságú, bár a magyar lélekben mindig azzá változik.”¹⁶ Prohászka kijelentésének érvényességét Bandi tehát azonnal vissza is vonja a magyarság vonatkozásában. Igaz lehetett ez másutt – véli –, nálunk a szabadság azonban csak álom, csak külső megnyilvánulásával, a függetlenséggel találkozunk, megvalósulása ismert esélyeivel. Akik kitartottak, bele is pusztultak a közösség morális szolidaritásának hiányába.

Nem hisz abban, amit idéz, amit állít? Hiszen a magyar panteon bemutatásával ennek ellenkezőjét tételezi.

Könyve legelején Petőfi programját idézi: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” Érzi ennek ellentmondásait, de nem viszi tovább teremtő feszültségként: „Van ennek a mondatnak egy pozitív és egy negatív oldala is. Pozitívum, hogy lehetetlenné teszi a szellem és valóság elválasztását, aminek terméket-

len idealizmusába végül is beleroppant az európai kultúra. A negatívum, hogy lehetőséget rejt magában a ’szent rend’ (hierarchia) összekeverésére és megbontására.”¹⁷ Két indulat munkál benne: az egyik a szegénylegényé, a ksatrija betyáré, a szabadságot keleti értelemben képviselőé, akivel feltétlen érzelmi azonosulást vállal; a másik az Aranykor teljessége utáni vágy. Vágy a békére, a lét harmóniájára, az értékek világosságára, a világ helyes rendjére. A ksatrija jogos harca és a hierarchia állandósága ki nem békíthető ellentétek a szellemi hierarchia felbomlása után. A sors a karma fogságában az időbe zárva, szemben az üdv időtlensége.

Eredendően ez nem kettő (Advaita). A keresztút elágazása előtt. „A világ alapvető rendjében az ember teljes létező – egymagában pap és harcos, kereskedő és munkás”¹⁸ – mondja. „Ha a közösségben a vezető a szellemi ember, az megfelelő annak, hogy az egyes ember életében és sorsában az irányító hatalom a világos értelem”¹⁹ – idézi Hamvas Bélát. Ez a hierarchia lehetővé teszi minden egyes ember számára a teljes élet lehetőségét, a szellemi értékek teljes áthatását. Legfeljebb kis kocsi vagy nagy kocsi (Mahayana) visz az Örök felé. És ebből fakad a program, a feladat, amit a panteon tagjaitól, magától és mindenkitől vár. Létrehozni az áthatást az időfeletti és az időbe merített között, a találkozás kitüntetett pillanatát.

A feladat

A feladat csak szellemi lehet. A szellemi azonban nem jelent absztrakt valóságot, sem legmagasabb, sem alacsonyabb megnyilvánulásában. Az egyetlen valóság az élő Isten, az élő személy, a létező és konkrét közösségek. A Simone Weil számára létező realitások, az Eckehart mester számára létező realitások, a Tábor Béla számára létező realitások, az élők panteonját alkotók számára létező realitások. Így ír erről Szabó Lajos: „Amíg a szellemi realitások legbelsőbb köreiből helyre nem áll a rend, addig minden élő szellem és szükséges munka tekintélye a társadalomban a legalacsonyabb fog maradni. (...) A szellem nem tehet mást, csak adhat, de ha ad, attól megnövekszik, és a szeretet nem választható el a szellemtől. A szellem személy és szó. Ha szellemről beszélünk, akkor min-

13 ME 130. o.

14 ME 358. o.

15 ME 392. o.

16 ME 357. o.

17 ME 11. o.

18 ME 90. o.

19 ME 52. o.

dig ezekről a szellemi realitásokról és a belőlük származó konkrét realitásokról szóltunk.”²⁰

A személy, a szó, az Én és Te, a viszonyukban megteremtett közösség. Az alkotók időfeletti szövetsége. És kitágulásuk a nép, a nemzet. „A nemzet átmenet az absztrakt szellemből a meghatározottba”²¹ – mondja Fülep Lajos. A nemzet sajátosságosan hordozza egyidejűleg viszonyát a szellemhez és az időbe merítettségét. A történelemben vetve, ha nem is egy a napi történetekkel, de korrelációban van azokkal. A történelem szenvedő és kibomló közössége, a legyőzött, a győztes, a megalázott, a dicsőséges, a kizsákmányolt, a kalandozó. Nemcsak áldozata, hanem alakítója is a sorsnak. A nemzet korrelációban van osztályaival és egyéneivel, nem azok összessége. De minden egyén minden gondolata és tette alakítja. Mindenki felelős. Hogy milyen értékek jegyében teszi helyére a korszót („csak az ügyes asszonyokért”) és írja meg könyvét.

A személyesen vállalt értékek történetformálók. A személyes sorsból a megismerés minden mozzanataig. Thomas Kuhn és Feyerabend tudományelméletre vonatkozó megállapításait Bandi csak abban a vonatkozásban említi, hogy a tudományos igazság az, amit a mértékadó tudósok annak tekintenek. Az, hogy nincs a tudományból levezethető igazságfogalom, hogy a tudomány konszenzuson nyugszik, cáfolata egyben a tudományvallásnak, és azt is jelenti, hogy óriási a személyes értékválasztás jelentősége, még a kutatásban is. Az érték nem derivátum, hanem a személy mindent megelőző választása. Ahogy Szabó Lajos mondja: „Az értékelvről való lemondás logikailag együtt jár a megismerésről való lemondással a szellemi-erkölcsi szférában. Tettek és művek között értékelés nélkül nincs megismerés.”²²

Az érték a Személy legvalóságosabb dimenziója. Az egyetlen valóságos relációban – az Én és a Te kapcsolatában – fogalmazódnak meg az értékek: a szeretet, az igazság, az igen és a nem. Mert „Mi a Mammon uralkodó tanítása? A semlegesség. Mi van a semlegesség mögött? A hazugság, a kizsákmányolás és erőszak hármasszövetsége. Futás Isten elől a semmiből a semmin át a semmibe.”²³

A csapda – időfeletti és a történelmi ellentmondásában – így oldódik fel: lehetséges az átjárás a szellemi

és a konkrét közösségi cselekvés között. És konkrét tárgyától illetve eredményétől függetlenül. Az így feloldódó ellentmondásra Northrop Frye szavai érvényesek: „Eszerint az élet nem a véghezvitt dolgok, hanem az újrakezdések sorozata. (...) Az elért eredményben nekünk az a fontos, hogy túlvagyunk rajta, és eljutottunk oda, hogy újrakezdjünk. Sziszüphosz jut az eszünkbe és Camus, aki azt mondja hogy az élet igazán akkor kezdődik, amikor felismerjük: Sziszüphosz boldog ember.”²⁴ A keresztény ksatrija király örökké tartó, nap mint nap újra kezdődő belső harca soha nem érhet véget, de ez a megigazulás egyetlen lehetősége.

A könyv: ébresztés. Alkotója bőven számíthatott fanyalgásokra, kevesellhették, amit az alkotókról írt, kifogásolhatták egyes gondolataik rövidre zárását. De hiszen nem róluk írt, hanem a közösről, ezáltal önmagáról és a feladatról. Ébresztett. Ébresztett az ezeréves szunnyadásból az éberség megvalósult pillanatainak bemutatásával. És esélyt is adott az éberségre – erről szól a könyv, hiszen másként meg sem született volna.

A feladatot többször is megfogalmazta. Többnyire utalásokkal: „Fülep életműve monolitikus és egyszerű: megalkotni a »nemzetit« a »népiből« és az »európaiból«”.²⁵ Régóta nem lehet olvasni szellemi-társadalmi programot írótól, ezért is számíthatott Bandi fanyalgásokra. De ez benne a kivételes szellemi teljesítmény, hiszen „az alkotó komplementer a nemzetéhez”.²⁶ Ha a nemzet elveszett, vele pusztul az író és minden alkotó. Ha az alkotó keres, akkor a keresés útjára tereli nemzetét. Aki keres, az talál. „Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna” – idézi Bandi Pál apostolt. A keresés útjára tereli az utat nem találót.

Aligha véletlenül választotta Fülep kéziratban maradt gondolatát a könyv utolsó sorainak: „Európa sorsa, mindnyájunk sorsa, nemzetünk, gyermekeink jövője attól függ, hogy ez a törvény fennmarad-e, vagy eltöröltetik a földről, attól függ, hogy az élni akaró és kultúráját féltő emberiség oda akar-e és tud-e állni amellé, aki a törvény betöltésére jött, összekötve a múltat a jövővel minden válságon és katasztrófán át: »Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltsem.«”²⁷

20 ME 304. o.

21 ME 319. o.

22 Fülep Lajos: Nemzeti öncélúság, in: Művészet és világnézet, 259. o.

23 Szabó Lajos: Mammon. Életünk, 1989. 9–10. szám. 775. o.

24 Northrop Frye: A Biblia igézetében, Hermeneutikai Füzetek 4. 1995. 19–20 o.

25 ME 298. o.

26 Szabó Lajos: Vezess vagy kövess. Életünk, 1989/9–10. szám. 819. o.

27 ME 399. o. Belső idézet: Fülep Lajos: Válság és karácsony (kézirat)

DVORSZKY HEDVIG
Emlék-mozaikok
 Fekete György kiállítása
 az Iparművészeti Múzeumban

„Ez alkalommal az Iparművészeti Múzeumot választottam jubiláló kiállításhoz helyszínül, amelyre több okom is volt, sőt van. Egyrészt főiskolás korom óta szerettem a könyvtárba járni, és dolgoztam itt évekig szakmai anyaggyűjtéseken, később kiállítások rendezését, majd megnyitását is bonyolítottuk itt kollégáimmal együtt. Aztán az élet úgy hozta, hogy több helyszín után, végül is itt állapodtunk meg a Magyar Iparművészet című folyóirattal, amelyet 1992-ben karácsonyi próbaszámmal indítottunk újra, az 1948-as megszüntetése után. Ennek a csaknem másfél évszázados hagyományú szakmai folyóiratnak a szerkesztősége is már hosszú évek óta itt van, tehát remélem, ahogy én itthon vagyok e házban, a lap is így és itt marad...” – mondta Fekete György belsőépítész, aki a 80. születésnapjára, 2012. szeptember 28-án, egy egészen különleges tárlattal lepté meg a közönséget.

Azokat a képzőművészeti alkotásait mutatta be – illetve azokból válogatott –, amelyeket az évek során fő foglalkozása, a belső terek és bútorok tervezése, több száz kiállítás megtervezése és egyéb, örökös szervező munkái mellett készített. Főiskolásként, Borsos Miklós tanári vezetésétől ihletett kötetlen rajzi tanulmányokat a magyarországi és külföldi utazásai során könnyed, bátor akvarellek, útirajzok követték. De szerepelnek itt rajzai abból a több százból is, amelyeket Kaesz Gyula, a magyar belsőépítészet nagyírója és kellően még sem megbecsült tanára számára készített, annak bútortörténeti könyvéhez. „Ekkor tanultam meg rajzolni, azaz a vonalas rajz pontosságának az értékét megbecsülni” – mondta Fekete, miközben még a megnyitó előtt végsétáltunk, mintegy tárlatvezetésként ezen a nagyon őszinte, szívből fakadó megmutatkozást kifejező kiállításán. Mert hát még azoknak is meglepetést szerzett, akik évek óta ismerték vagy ismerni vélték munkásságát, elsősorban mint belsőépítészét, majd a nagy teherbírással és kiváló szervezőkészséggel végzett közéleti tevékenységét. Rengeteg ilyen jellegű vállalkozása van – beleértve a rendszerváltás után megalakult Kulturális Minisztériumban betöltött helyettes államtitkári pozícióját

vagy parlamenti képviselőségét, és sok mást is –, aztán életének csúcsa: a mára köztestületté vált Magyar Művészeti Akadémia jogilag is elismert intézménnyé alakulásának, Makovecz Imre építész régi vágyának a megvalósítása, amely hosszú évek küzdelmei után, végül is neki sikerült 2011/2012-ben.

De itt és most egy szuverén, a maga kedvére és gyönyörűségére alkotó művész kívánta megosztani mindenkiel, hogy milyen az ő víziója szeretett személyekről és dolgokról, és hogyan szeretné ezt a szeretetet másokra átörökíteni. Igen, ezek a művek erről mesélnek. Arról a szubjektív érzékenységről vagy empátiáról és megértésről, amelyet egész életében sugárzott a családjá, a barátai, művészkollégái és tulajdonképpen szinte minden pozíciójában maga köré szervezett munkatársai számára.

A kiállított művek a visszaemlékezés, a jelen és a jövő hullámhosszait jelenítik meg.

A különlegességet az erre az alkalomra mintegy két év óta készülő fa-mozaik képek jelentik.

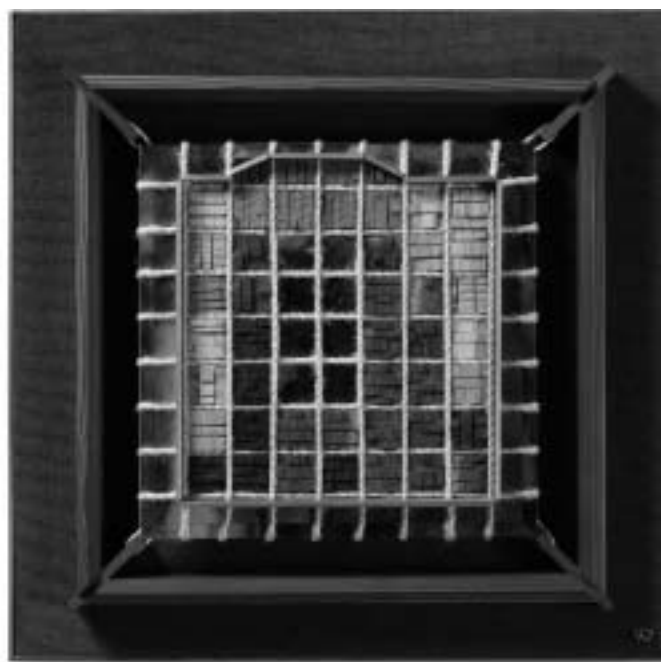
„Talán négy-öt évvel ezelőtt, szívműtétem után el kellett gondolkodnom azon, hogy bizony az öregkoromat is meg kell terveznem. Kigondoltam, hogy mit is lehetne addig még csinálnom, olyasmit, amiben örömet lelem magam is, amíg lehet, és talán még mások is” – mondta. Így aztán a maga számára is felfedezte újra a fa-mozaik készítés rég elfeledett, nem használt technikáját. Ország- és városszerte felkutatta a különleges faféléket, felszerelt otthon egy kis műhelyt, amelyben éjszakánként – mivel ez készítés közben csendes munka –, a nappali fergeteges tempójú hivatali szervezések után alig várva a félbehagyott művek folytatását, képeket komponált, és apró, különleges fafélékből alkalmas kockákat készíttetett. A faanyag magában hordja az életet, annak minden időt őrző jelével, annak múlásával színekben is éretté váló szépségével. Ha egy szobrász tömbből kifaragja, más az élmény, mintha valaki apró kis kockákra szeli – reszeli – csi-szogatja, majd pedig festői színhatásokkal képet formál belőle: ez egészen más esélyt ad a korlátozás nélküli művészi képzelet szárnyalásának. Benne van az iparművész mesterségbeli tudása és a képalkotó szellem bátorsága. Így alkotnak egységet. Ráadásul Fekete az elbeszélésként előadott képi jeleneteket különleges keretekkel emeli el a „realitástól”, ezzel is éreztetve, hogy itt minden egyes alkotásnak megvan a saját története. A *Lelkész apám emléke* feketébe elmerülő sziluettje olyan, mint egy láthatatlan, távoli emlékkép. Az *Idézetek fiam édesanyja életéből* a halott után meg-

maradt személyes tárgyak: az óra, a gyűrű és más emlékek kollázsá szervezése is más – más formai megoldásokkal készültek. Megrendítően szép a *Golgota*, a *Jákob lajtorjája* sokszínű barnákra hangolt tónusában a kicsiny kép drámája, míg kissé gunyoros a *Családi kép* „modernista stílusban” formált kompozíciója. Mindegyiken a sokféle famozaik meleg színei következtében lelki harmóniát felkeltő érzelmek hatolnak át. Van keményebb hangvételű kompozíció, mint a *Céhjelvény*, egy hordófenekező gyaluval a képben, és van önvallomás a *Magam börtönében* címmel. A több síkban összerakott, különböző színű, befelé egyre sötétedő fakockák mélyén tükrö lapul, az egész kompozíciót spárgaszerű kötélháló fegyelmezi, de ez a kép egy másik, feszes képkerethez van a négy sarkán bőrrel odaszíjazva... és így tovább. Az *Életkorok* az ifjú, a közép- majd az öregkor életdinamizmusát grafikai elemekkel illusztrálja, de átköltötte Szabó Mariannak, a régi művészársaság egyik tagjának, Makovecz Imre feleségének egykori aranymadárka-ajándékát is. Van itt egy olyan óra, amelynek minden mutatója le van szögelve, és mindig tizenkettőt mutat, és itt van különleges kompozícióvá nemesülve az egykor, a kopt pápától kapott kereszt, amelyet sokáig a nyakában hordott... Konstruktivista képkeretbe illesztette be az emberi formára (is) emlékeztető fagyökreret, kékfestő textil háttérrel a mélyben – mind-mind visszaemlékezés iparművészekre, mesterekre.

E kiállításon és különösen az erre az alkalomra elkészült igényes kivitelű katalógusban (Tandem

Kiadó, Faragó István terve) azt azért jól lehet követni, hogy az évekkal korábbi, középületekbe vagy egyedi megrendelésekre készült műveit is a faanyag mesteri alkalmazásával alkotta meg Fekete György. 2002-ben abbahagyta a belsőépítészeti tervezői munkát, hiszen miniszteriális munkakörében intézmények felettségévé vált, így ez nem lett volna etikus. Akkor, a 70. születésnapjára, az akkor még működő Vigadó Galéria három nagy termében rendezett életmű-kiállítást, amelyhez megjelent egy szép és tartalmas írásokkal, bibliográfiával gazdagított könyv is. Fekete György nagyvonalú eleganciával elszámolt a mintegy negyvenévi tervezői munkásságával.

Most ezt a bemutatót saját megfogalmazása szerint minden kötöttség nélkül, szabad akaratából és örömtelien állította össze, régi és legújabb műveiből, saját válogatásában. A mintegy 140 oldalas katalógus műtárgyainak képeit, azok részleteit, az általa írott könyvek borítóit foglalja magába a kötet, a végén egy magvas életrajzzal. A bevezetőt is maga írta, egy 80 éves, tapasztalt férfiember bölcsességével, kilenc rövid üzenetet megfogalmazva, megrendítő tömörséggel. Az *Üzenet* mindenkinek szól, aki szereti az életet, hisz a jót cselekvő élet értelmében, bírja az alkotás terhét és örömeit, és tudja, hogy van folytatás. Művei egy olyan alkotó ember meghitt benső világát sugározzák, aki, bár jól tudja, hogy az ő élete és tevékenysége is ennek a sokat küzdő országnak történelmi részévé vált, de most mégis inkább derűt és bizakodást kíván átadni, mindenkinek jelezve: így is lehet.

Magam börtönében

SCHRAMMEL IMRE
Naplójegyzetek

Az Iparművészeti Múzeum Kupolatermében megnyílt Fekete Gyuri kiállítása. Rengetegen voltak, így a kiállítást érdemben megnézni nehéz volt. Elmegyek pár nap múlva és megnézem alaposan.

Budapest, 2012. szeptember 30.

Bágyatag az idő, mint ami nem tudja eldönteni, hogy hűljön, vagy melegedjen. – Gyuri munkáin elmélkedem. Az ő tárgyai a bizánci Maximinianus trónjának, a kínai bronzedényeknek, Nagy Károly ereklyetartójának, S. Schutermeier *Úrmutatójának* a rokonai. A hangsúly nem a kifejezés milyenségén, hanem az anyagokon, a megmunkálás finomságán, a tökéletes befejezettségen van. *A verduni Madonna* aranyból készült, értékes drágakő – berakásokkal, trébelt, aranyozott ezüsből a háttér, filigrán munka, zománcberakás. Ennek az összhatása az értékes anyagok kápráztató gazdagságán nyugszik.

Gyuri munkáiban ez a szándék látszik, csupán századunkban az értékes anyagok helyett fát használ. Azonban a nemes fák gondos megválasztása a famozaikok készítésénél elárulja, hogy szándékában ugyanaz, mint az idézett példák. Balgaság lenne azon elmélkedni, hogy ez képző-, vagy iparművé-

szet-e. Művészet a mesterségben jártas alkotó legmagasabb szintjén.

Budapest, 2012. október 11.

Tovább gombolyítottam Gyuri kiállításának fonalát. További érvek jutottak eszembe munkái mellett. Az ikonok hasonlóak az ő felfogásához. A régiek mindig valami fontosnak, szentnek tartott dolgot építettek körül falakkal (templom), arany sugarakkal (monstrancia), díszes kerettel, fedőlappal (ikon). Változott a korunk, és ma a hitelenség dominál, ami abban nyilvánul meg, hogy mindent lerántunk a sárba, kigúnyolunk, kinevetünk, értéktelen kacatként kezelünk. A konceptuális és a minimál art korszakában az ereklye gondolata is támadásra ingerli a liberalizmus híveit. És akkor megjelenik valaki és a régi kézműves mesterek alázatával, nemes keretbe foglal olyan emlékeket, melyek neki a legfontosabbak. A nagymama tekintete, elhunyt felesége szemüvege, hazája jelképei, felesége képe stb. Ez most teljesen anakronisztikusnak tűnhet. Akkor, amikor a Szent Koronát nevezhetik micisapkának, a Szent Jobbot húscafatnak, valószínűtlen, hogy valaki a legnagyobb tisztelettel és szeretettel gondoljon az övéire, a hazájára, annak jelképeire és hitének szimbólumaira.

Nagyon fontos, hogy Gyuri előlépett ezzel, mert korszerű, nem korszerű, ezek az emberi gesztusok is

a művészet világába tartoznak, és ő ezt őszintén így gondolja.

Jákob lajtorjája

JÓKAI ANNA

Tormay Cécile mese-novellái

...Amire – Tormay Cécile-ről szólva – vigyázni kell: ne pusztán egykori erkölcsi-politikai szerepvállalása miatt, nekünk a jelenben is oly kedves, bátor hon-szerelme miatt emeljük őt piedesztálra. Mert hiszen, akik tiltották, azok is politikai okból hoztak felette ítéletet. A II. világháborút követő utóéletében valós esztétikai szempontok nem rúgtak labdába. Trianon és a proletárdiktatúra: egyikről hallgatni kellett, a másikat dicsőíteni – vagy maximum ügyeskedve a témát elkerülni. Hite és meggyőződése miatt irtották ki Tormayt az irodalomból, a „futottak még” kategóriából is kirekesztve, ahogyan például Herczeg Ferencet, Wass Albertet, Nyíró Józsefet, Szabó Dezsőt, Gulácsy Irént, Ignác Rózsát. A diktatúra mindig megtalálja azt a kézreálló bunkót, amit irodalmi értékítéletnek álcázhat. Napkeletet szervezni? Bűnös dolog, gyúlékony eszmék táptalaja. Csak a Nyugat, csak a *Nyugat!* Az egysíkú gondolkodás nem tűri a nem ellene, hanem még a *mellette* fogalmát sem! Az új évezred nem eshet újra a kirekesztés hibájába. Csodálhatjuk a *Nyugat* óriásait, és szerethetjük a heroikus *Napkeletet*. Egyszerre. Párhuzamos törekvések, és a párhuzamosok a végtelenben – a szellemi szférában – találkoznak. Tormay Cécile és köre az 1919 utáni vergődő, létfeltételeiben korlátozott magyarság életében fontos feladatot vállalt. Maga Tormay Cécile oly hévvel, hogy saját írói tevékenysége csaknem kárát látta. Szerencse, hogy *Az emberek a kövek között*, az *Egy régi ház*, és *Az ősi küldött* (legalább részben) megszülethetett, és a páratlan dokumentum, a *Bujdosó könyv* is fennmaradt. A mindennapok lázas forgataga, alattomos támadások közepette az írói pályán a novellák tartják a folytonosságot.

A novella műfaja talán a legalkalmasabb, hogy mintegy leképezze – menetközben és szüntelen hullámzásban –, mivel birkózik éppen az alkotói lélek, mint szedi ki a kínálkozó kavicsok közül a hegyi kristályokat. Különös ez a novellavilág. Mintha nem a kemény kardforgató, hanem a magyar társadalom súlyos sebeit, a nemzet fájdalmait reálisan számon tartó közéleti nobilitás írta volna őket. Lebegnek a történetek, szivárványszínűek, dúsak, jelzőkben tobzódoók. Déli, lány mediterrán tájakon, gyakran miti-

kus alakok között bujócskázunk. Ez a vibráló lebegés még a kései, példázattá emelkedett írásában is benne van: a naturális vonatbaesettől a kápolna eszem-kísérteteinek álomszerű jelenéséig. Bár a figyelmeztetés maszatolás nélkül ma is érvényes: a „maradi” Istent ne győzze le a „haladó sátán”. Idegen mesehang, helyenként barokkos stílus. Ez a magyarsághoz eltéphetetlen szálakkal önmagát odaláncoló író szereplőit többnyire még a nevükben is „görögösítve”, antikvizálva, beazonosíthatatlan tájakon és időtlen időben mozgatja, ritkán villantva fel a magyar kisemberek keserves élményeit, s ha mégis, azt is színes fátyolon keresztül teszi. Még ha a fátyol színfoltjai olykor sötétek is (*Kis ház, nagy tragédia*). Életre kel a tűz, az őselem a viskót grandiózusan roppantja össze... A háborúból hazatért nincstelen katonát – aki csak enni akar – lelki furdalás gyötri, mert az ő mindennapi kenyere, imája nyomán, egy másik ember halála árán adatik meg (*Az imádság*). Móricz brutálisan ír a háború lélek-pusztításáról, ami a békében derül ki igazán (*Szegény emberek*), a gyilkosság természetessé válik. De a felismerés egy töről fakad: hogyan vált a háborúban relatívvá a *ne ölj* isteni parancsa... Költői szépségű Tormay Cécile *Fehér halál* című története a fokozatosan megdermesztő fagyról, a fakeresztről, ami végül tűzre vetve ad annyi meleget, hogy a nyomorultak meg ne fagyjanak. De aki tűzre vetette, azt a többiek elátkozzák. Mintha az élő, az emberért való, megmentő hit ütközne össze a külsőségekben rögzült, felületi hitvilággal... Az országcsonkoló trauma, Trianon szabályos meseformába költözik: az árva, elüldözött, hazája-otthona vesztett gyermek a mennyekben nyer igazságot (*Kis vándorok*)... Az ólomöntő asszony a régi Nagy-Magyarországgépet, mint a jövőt önti ki a várakozóknak (*A fiatal esztendő*). A jogos fájdalom szülte kínzó vágy megerősokolja a stílust és a hitelességet: az eredmény leegyszerűsített korabeli plakátszövegekkel rokonítható. A tragédia – úgy tetszik – szirupban nem oldódik. Trianon sebe a rózsaszín máz alatt lüktet tovább. E téren az író köztevékenysége, az összefogás megszervezése, az asszonyok szövetsége érvényesebb és a gyakorlatban hatékonyabb. Az asszony-erő, a küzdelem a férfi-mentálitással egyébként Tormay Cécile több novelláját is átszövi. A *Végzetek* szerelmespárjában a férfi a domináns, a rabszolgatartó göggyével szeret, ő vágja a mindenkori utat, a nő látszatra parancsra követi. Csak a végső órák szenvedésében, amikor az

asszony vállalja vele az együttes halált, ébred rá: nem az ő nyers akarata, hanem párja önkéntes, önfeladó szerelme volt viszonyukban a döntő... *Az erősebb* című „életkép” talán az egyetlen a novellák sorában, ami a meseszerűséget nélkülözi: szikár, szűkszavú, darabos realizmusa döbbenetesebb, mint bármiféle „zsabósítás” a durva kanaváson. A munkásszony hajnaltól-estig robotol, mos a heverésző férjére, a gyerekekre, miközben a férfi, mivel „ő az erősebb”, ütésre készül. Nőírók kedvelt érvelése jelenik meg itt, eredeti, hiteles formában: hogy a nő az erősebb nem, mert rábízta az Isten a szülést, és az utódok gondozását. Ne gondoljunk a feminizmusra, és különösképpen ne annak elfajzott változataira.

Tormay Cécile tudatában van értékeinek, nem azért, mert nő, hanem mert ember, tehetséggel áldva-veve. Nem hiszem, hogy valaha is ismerte a szerelmi boldogságot. A *Csodálatos emberekben* a férfi és a nő bolondulásig kívánja egymást, szenvedélyük lángol, amikor éppen nincsenek együtt, de a valóságban, egymás társaságában csak unalmat éreznek. *A najád halála* is erről szól: a najádot, az árnyak, a csendnek, a homálynak gyermekét megöli a szüntelen boldogság, a fény, a zaj... Modern, dekadens életérzés, némi merészséggel azt is mondhatnám, Ady „héjánaszt” játszó szerelmeseinek a haloványabb, szemérmesebb másai is felrémlenek... *A kentaur*, a félig állat, félig nimfa alakja és sorsa ma is elevenbe vág: „*Ti férfiak és nők! Meg kell találnotok egymásban a lelket is, mert azok, akik utánatok élni fognak, szerelmetek jegyében születnek a világra, annak az átkát vagy áldását hurcolják majd magukban... Ne üzzétek hát el az asszonyokat, mikor igazán bölcssek vagytok, hívjátok őket magatokhoz, hogy ne szülessen több kentaur a földre.*”

Tormay Cécile talányos misztikumba burkolva kutatja az Istenség női princípiumát, a korok-korszakok sajátos szellemi szintjén megtestesülő örök Boldogasszonyt; Aphrodite után Máriát. „*Az isten-asszony látta az emelkedő fekete keresztet, és a kereszten meglátta a vérző fiút. De oldalán ott volt a szárnyas gyermek, a szép, lángoló ifjú... a csalhatatlan aranyíjjal a kezében... Az ő fiai a legnagyobb istenek... És a két fia közül melyik volt kedvesebb neki? Jobban melyiket szerette? Azt-e, aki megsebezett minden embert, vagy azt, akit minden ember megsebezett? Azt-e, aki megszenvedtetett mindeneket, vagy azt, aki mindenkéért szenvedett? A mirtuszkoszorúsat? A töviskoronásat?*”

A szomorú tétovaságot, a szellemi homályt *A csillag jegyében* oszlatja el. A betlehemi csillag fényénél, az isteni leszületés órájában talál egymásra két fiatal, hogy azután a későbbi Magdalai Mária fogantassék tőlük szerelemben. Az a Mária Magdolna, aki bolyongása közben nem sejtette, hogy az a betlehemi csillag vezeti, amelynek jegyében szülői megszerették egymást – „*s amelynek derengő fénye akkor ragyogott fel az ő tévelygő lelkében, amikor meglátta a feltámadást*”... Mert addig ki segít a világon? Tormay Cécile rátalált *A rabszolga istenében*. Abban, aki képes enyhíteni minden – nem csak földi – szomjúságot. A hálás lány keresi ennek az új istennek a templomát, „*és a szeme eltévedt a végtelen kék égben*”.

Tormay Cécile keresztény. Harcos eszmevédő. De sommás ítéleteivel esetenként még nem elég árnyalt. Az emberi minőséget, a személy önértéke szerinti ítéletalkotást még nem képes egy csoport általánosítható vonásaitól megkülönböztetni. A Tanácsköztársaság megélt, letagadhatatlan és elborzasztó tényei arra ösztönzik, hogy egy egész közösséget – kivétel nélkül – a kollektív bűnösség körébe vonjon. A nagyszabású *Időutazást* is bepötytyözi egy-két sematikus jellemzés, de a magyar történelem hősei és áldozatai monumentális *dance macabre*-ban idézik fel a múltat. Ám „*hasztalan a visszavágyás... Az a csend az övék, nem a mienk. Nekünk mennünk kell, előre, át ezen, át kell esnünk mindenen, hogy kijussunk a csendbe, amely majd a mienk lesz.*” Ez a józanság hangja.

A *Tépett atillában* megszólal az irgalom is, a megélt kereszténység alapfeltétele. Az anyóka hősként siratja a fiát, és senki sem világosítja fel, hogy a fiút a golyó árulás közben érte. A szeretet legyőzi az igazmondás kegyetlenségét.

Tormay Cécile azt is tudta – bár márványarcával, egyenes tartású derekával, alig-mosolyával igyekezett elrejtetni –, mivel jár az egyre pragmatikusabb világban művésznek lenni. A *Viaszfigurák* mesterének kínban, szerelemben, emlékezésben megszületett gyönyörű viaszszobrocskáik csak akkor kelendőek, amikor egy pénzes vevő óhajára kanócot vezet beléjük; gyertyaként vásárolják, elégetik a szépségét, s vele együtt az alkotó lelkét. A műtárgyat használati tárgyá kell lefokozni, hogy egyáltalán észrevegyék. Drága Karinthy Frigyes! A *Cirkusz* novella! Nyaktörő mutatványok betetőzéseként, mintegy mellékesen, a gúla tetején egyensúlyozva

játszhatja el hegedűjén a dallamot, amire egész életén át készült... Ugyanaz a felismert szomorúság: Tormay Cécile-nél és Karinthy Frigyesnél. Látszólag semmi sem köti össze a két alkotót, csak ez a rádöbbenés. Valahol, a végtelenben, hogyan lehetnének idegenek?!

Még a céljában elszánt, küldetésében biztos író is, mint amilyen Tormay Cécile, meg-megéri a hiábavalóság érzete. *Te csak dolgozzál*, szól az öregember intelme a méltatlankodó madárkereskedőhöz, miközben szabadon engedi a kereskedő nagy gondal nevelt madarait: „*Hogy a madaraiddal mi történik, ha már egyszer elvégezted a magad munkáját, az reád nézve mindegy legyen... Csak dolgozzál tovább. Mert mialatt dolgozol, érzed, hogy élsz, és el tudod felejteni, hogy meg fogsz halni...*”. „*Az írás a halál-készültség magasabb foka*” – Hamvas Béla gondolata. Együttrezgés? Ilyen nagy távolságból? Miféle láthatatlan, téphetetlen fonalak ezek?

És a siker? Érdemes-e törni rá? Nincs-e benne a zuhanás kockázata? Evoé, kiált a tömeg a repülő Glaukosnak, s amikor az a földre hullik, ugyanezt kiáltják, másnak. A tehetség, szerencsés esetben, leleplezi a siker csalóka természetét. A munka értékét nem a siker értékével méri. A dilettáns az, akit a sikertelenség tönkretesz: a jellem deformálódik, és építő erő helyett a romboló ösztönök szabadulnak fel. *A síró ember és a nevető ember* mestere „szobrász nem tudott lenni, kőfaragó nem akart lenni”. A megkeseredettség gyilkosságba hajszolja. Kosztolányi *Néró*-jának is ez a titka: verseivel nem képes tüzet gyújtani, hát Rómát gyújtja fel.

Tormay Cécile – mint minden író – meglehet, saját védőálarca mögül, de mindenképpen mások álarca alá kémlel. „Mi hát az ember?” – bibliai kérdésben és válaszkísérletekben az egész teremtett, mégis szüntelenül tökéletesítésre szoruló világunk benne van. Igazi, őszinte arcunk félelmetes (*Találkozás alkonyatkor*). A gyermek elbújik a pamlag alá, kilesi nagyanyja találkozását a régi szerelmével. Mintha idegen embereket látna – zavarodottságában elneveti magát... Kosztolányi, *Április elseje*: a szekrényben rejtőző fiú nem tud nevetni, mikor barátja arcát a kulcslyukon át megpillantja. Ez nem az ismerős arc, hanem a kendőzetlen, a valódi.

Ahogy még önmagunkat sem pillanthatjuk meg soha, mert még a tükör előtt is viselkedünk. Tegyük hozzá Gárdonyit: „*az ember láthatatlan*”. S éppen ebben a láthatatlan részben van a lényeg, az egymással birkózó Rossz és Jó.

Tormay Cécile megengedte magának – szinte írói alkata ellenére –, hogy elborzasztó vízióban vetítse előre az elszabadult, a Jót legyőző Gonosz uralmát (*Az utolsó dereglye*). A hajótörötteknek egyetlen mentőcsónak maradt. Akik már benne ülnek, baltával csapják agyon a bekéredzkedőket. Aztán már a szemhatárt sem fürkészik. Egymást figyelik: ki mer enni, amíg a többi éhezik? Két táborra szakadnak. „*Tébolyodottan tépték egymást. A fogukkal marcangolták egymás húsát, a körmükkel vájták egymás szemét. És nem látták többé, hogy a szemhatáron nagy hajók húzódtak el, nem hallották, hogy a megkötözött szelek újra csaholnak a tengeren és fellökik a vizek felett az ólmos fedőt... Nem láttak, nem hallottak többé semmit. az életet elfelejtették, csak a gyűlöletet tudták. És véres gomolyagban, egymást halálra marva sodródtak tova az utolsó dereglyén.*”

Tormay Cécile megérhette volna a II. világháborút, amikor és ami után balsejtelmei részben materializálódtak. De olyan kor még nem volt, hogy a mese szép reményeit igazolódni láthatnánk.

Halálát tizennyolc év választja el Kaffka Margit halálától. Mindketten küszködtek sorsukkal, amely tehetségüket a női létbe zárta.

Kaffka Margit a női elemet emelte fel az általános emberii, Tormay Cécile a nőiséget az általános emberiből vezette le. Kaffka Margit egy hangszeren játszott: fülledt nyári délutánok vidéki csendjében lehúzott redőnyök mögül kiszivárgó zongoraszó. *Színek és évek*. (Az idő lassú múlása.)

Tormay Cécile valójában hárfaművész; égies-légies kedély. Néha mégis trombitára váltott. Mert a trombita életjel, mozdulásra buzdít – és a hangja a beszorított térből elhangzik messzire. Szükség volt erre – akkor erre is szükség volt. „*Színek és érvek*”? (*Az idő fölpörgetése*.)

Nyugat vagy Napkelet? Nyugat és Napkelet. Mint ahogy a Nap is ugyanaz a Nap. A fénye keltében, nyugtában – bár más-más szögben – de ugyanazt a göröngyös Földet világítja be.

Mellékszereplők nélkül

Születésnap látogatás
Jókai Annánál

– Széles körben megdőlni látszik az irodalomelméleti közhely, hogy a XXI. században lehetetlené vált volna a történetmesélés. A legújabb Jókai Anna-regény, az Éhes élet például a sorsmesék újabb műfaji variánsa, ráadásul roppant aktuálisnak hat. Mennyire fontos, hogy egy prózai mű rögzítse a körülöttünk zajló életet?

– Én valójában nem a körülöttünk zajló életet akarom rögzíteni, hanem azt, ami bennünk zajlik. Nem úgy indulok neki egy könyvnek, hogy külső történésekről szöveg – inkább azt nézem, hogy mi történik az emberben azoknak a körülményeknek a hatására, amelyekben kénytelen élni. Az Éhes élet az a munkám, aminek semmilyen előzetes terve nem volt. Nem is oly rég még azt mondtam, hogy nagyepikával már nem akarok foglalkozni. Azóta mégis megírtam a Godot megjött című könyvem, ami egy misztériumdrama prózában: egy olyan könyvdrama, amiből készülhetne életszerű előadás, de ahhoz ebben a formájában hosszú. De még ezután is azt gondoltam, hogy mégiscsak munkál még bennem valami, s ahogy megtörtént a kormányváltás, úgy éreztem, hogy talán nincs már szükség arra az állandó, eltökélt szóbeli munkálkodásra, amelyet az elmúlt években végeztem. A többi már nem az én feladatomban – hagyni kell a dolgokat, hogy történjenek; azzal együtt, hogy az ember kíváncsian várja, hogy amit elgondolt, az úgy teljessül-e. Ebben a furcsa, elmélázó

csendességben nyugtalanság alakult ki bennem: mintha valami még bennem maradt volna. Azt biztosan tudtam, hogy nem vagyok képes nyugágyban leélni a hátralévő életemet, tűnődve azon a kétségkívül nagy úton, amit megtettem: feltétlenül szükségem van arra, hogy tevékeny legyek. Márpedig számomra az írás a tevékenységek egyik legmagasabb rendű formája. Elgondolkodtam azon a hamvasi intelmen, hogy az a könyv, ami kizárólag életéhségből jön létre, nem eléggé magasrendű irodalom. S az élet sem elég magasrendű, ha az ember arra használja fel a mindennapjait, hogy kielégítse azt a sokféle éhséget, ami benne felbukkan. Olyan esendőek vagyunk mi, emberek, hogy nem is tudjuk úgy leélni az életünket, hogy valami után ne vágyakozzunk. Jól akarunk lakni a körülöttünk lévő világgal, ami különböző tévutakra vezethet bennünket.

– Az Éhes élet ugyanakkor igencsak valóságérzékenynek mutatkozik...

– Megragadni azt, ami van: ez számomra mindig fontos volt. Az az író, aki teljesen el tud szakadni az egyszerre nyomorúságos és reménykeltő mindennapi élettől, ami körülveszi, az nem találja meg az utat a mában küszködő emberhez, és a jövőből is ki fog hullani. Az én mániám – amit szerencsére már széles körben elfogadtak –, hogy ehhez a spirituális realizmust megteremtsem. Saját felfogásomban ez azt jelenti, s az Éhes élet is ezt példázza, hogy nagyon otthon kell lenni a valóságban, de az okot és a célt egy magasabb szférában kell keresni.

– Hol találkozhat az író ezekkel a sokszor szélsőséges élethelyzetekkel?

– Egyrészt beszélgetek az emberekkel, másrészt éles megfigyelő vagyok. Ha egy idegen emberrel beszélek, s csak annyit látok, hogy elhízott, s az inge alul ki van gombolódva, s alóla kilóg néhány szőrszál – ettől nekem az egész figura plasztikusabbá válik. Ehhez már mindent hozzá tudok gondolni, csak nagyon kell vigyázni, hogy ne a külsőből határozzam meg a belsőt. Az a realizmus benne, hogy az életben minden apróságnak nagyon nagy jelentősége van. Spirituálissá attól válik, ha azt nézzük, hogy miért történik velünk, ami történik; mit akar velünk az a felsőbb akarat, ami az életet létrehozta. Letagadni sem tudnám, hogy azok a figurák, akik a maguk esendőségében, butaságában, sok esetben rosszindulatában megjelennek, keresztülmennek valamin, ami túlmutat a mindennapokon. Az Éhes életben Atyi az, aki – mint az élesztő – megkeleszti bennük a vágyat, hogy keressék az életük értelmét. Én soha nem kutattam a témát, de amikor leülök írni, már körülbelül tudom, hogy milyen figurával van dolgom, s hogy róla

én mit gondolok: egyszerűen megjelenik előttem. Azért szoktam mondani, hogy társszerzővel dolgozom, mert nem emlékszem pontosan az írással töltött órákra.

– *Egyfajta önkívületben telnek?*

– Valami más ez, mert idegen tőlem az egzaltáltság és a révület. Inkább úgy mondanám, hogy látom magam előtt a figurát. Látom még azt a bizonyos lakást is, ahol él, ha nem is feltétlenül írom le; hallom a párbeszédet; még a kíséző szagokat is érzem.

– *A korábbi regények megtervezettségéhez képest hogy kell elképzelni az Éhes élet ad hoc írásmódját?*

– A korábbi könyveimben is mindig eltértem az előzetes jegyzeteimtől, vázlataimtól. Középpontba állítottam egy-egy figurát, s hagytam, hogy életre keljen. Van továbbá egy képességem, ami személy szerint nekem nem mindig jó: hogy rendkívüli módon beleélem magam annak a helyzetébe, akiről írok. Ha az illető rossz és ellenszenves is számomra, akkor is úgy bele tudok bújni a bőrébe, mintha én magam lennék. Ha nagyon utálok is különben, vért adok neki, a saját véremmel táplálom. Az ítéletet az olvasónak kell meghoznia, nem nekem. Az *Éhes életben* is van persze olyan szereplő, aki hasonlít hozzám – ő Atyi: amit gondol vagy mond, sok esetben közel áll az én szívemhez. De még az ő figurájánál is vigyáztam, hogy legyen benne ironia. Ironia nélkül a dolgok ellaposodnak, kimegy belőlük a nedv, unalmasá válnak. Senki emberfia, aki a jelenlegi világhelyzetben él, nem tökéletes. Törekedni a tökéletességre, az a csodálatos! Ahányan vagyunk, annyiféleképpen. Olyan ez, mintha közlekedőedénnyé vagy csatornává változnék: belém köl-

töznek a dolgok. S ezek megfordulnak a bensőmben, mondhatni az „énemben”, aki lecsupasztva igazán vagyok. Hozzáteszek valamit, a magam egyéni ízeit, fűszereit, ami csak az enyém – az egész folyamat végeredményben olyan, mint a teremtés. Valahonnan azonban kapom ehhez az alapindítást: hirtelen kipattan a semmiből egy-egy alak ötlete, s akkor már csak arra kell nagyon vigyázni, hogy érzékletes legyen: hogy magam előtt lássam, hogy együtt tudjak vele érezni és bosszankodni, vagy együtt utálhassunk egy adott helyzetet.

– *Ezért nincsenek érdektelen hősei...*

– Ha jól belegondolunk, a megélt életünkben sincsenek érdektelen figurák: senkit sem szabad mellékszereplőnek tekinteni. Ez nekem egyébként nagy emberi próbatétel is. Az *együttlét* című könyvem beszél erről: folyamatosan együtt vagyunk a többi emberrel, akár a 28-as villamos vonalán, a Blaha Lujza tértől a Köztemetőig annyi figurával találkozunk, s annyi minden zajlik le egy idegen embernek a lelkében, amiről mi nem is fogunk tudni, ám ami elgondolkodtathatna bennünket. Más kérdés, hogy vannak sorsszerű kötődések és kötöttségek. Például amikor két ember találkozik, ilyen óriási kötössé válhat az a szerelem, amelyben állandóan gyötrik egymást, és mégsem tudnak elszakadni egymástól. Másfelől rendkívül összeillő, kedves, rokonszenves emberek halálosan unalmasan élnek, s nem szikrázik közöttük semmi. Azt hiszem, hogy vannak olyan nagy hozott kapcsolatok, amelyeket muszáj megélni: ezeket én karmikus kapcsolatoknak nevezem. Ezeket úgy kell végigcsinálnunk, hogy ne csak a mi javunkra szolgáljon, hanem a másik is emel-

kedjék általuk. Ha a megélt életnek nincs szellemi alapja, abból csak naturalizmus lehet, vagy olyan realizmus, amely megelégszik a dolgok felületi, rücskös megjelenítésével. Ám ha az emberben kialakul, hogy az életnek valóban van egy magasabb értelme, s ha a születéstől a halálig mindent ebből a szempontból vizsgálunk, akkor a végén mintha egy hegy tetejéről néznénk le a völgybe, valahogy látjuk a dolgok elrendeződését. Csak nem szabad a hegyen megmaradni, hanem le kell jönni ismét egész közel, megnézni, mi van a bokor tövében, s utána újból visszatérni felülnézetbe. Számomra ez a spirituális realizmus. Ha jól meg tudtam oldani, az *Éhes életben* is előfordul, hogy legheftköznapiabb jelenségekből is olyan elem bukik ki, ami megemeli az ember életét. A jól megélt „lent” azt jelenti, hogy az ember már tulajdonképpen fent van.

– *A Ne féljetekhez vagy a Napokhoz képest az Éhes élet egy egészen más, megváltozott világról tudósít. Ez már egy tipikus XXI. századi regény. Amikor megtörténik ez a bizonyos átlényegítés, kell az írónak foglalkozni a történelem elmozdulásaival?*

– Nem a történelmi változásokkal, hanem a történelmet mozgó szellemi erőkkel kell foglalkoznia. Az én tudásom szerint a történelem bizonyos szellemi áramlatoknak a leképeződése, s az emberekre ez mindig óriási hatással van. Az a környezet, amibe belekényszerülünk, tud az emberre deformálóan is hatni, de úgy is, hogy megpróbálja heroikusan kibontani az egyéniségét. Ez megint csak attól függ, hogy kinek-kinek milyen életfeladat jutott. Az *Éhes életben* engem az lepett meg, hogy nem számítottam arra: valamiféle

feloldás bekövetkezhet majd a regény végén. De a szellemi tapasztalataim szerint bátran mondhatom, hogy amikor úgy tesszik: már minden nagyon mélyen van (mint itt a könyvben is, amikor az új nyarat megelőzően minden tragédiába akar fordulni), nagyon gyakran megtörténik, hogy az események megijósolatlanul, megtervezhetetlenül és irreálisan mégis valahogyan jobbra fordulnak. Olyan ember nincs, aki soha nem jutott szakadék-állapotba; de ha ezekből a szakadék-állapotokból ki tud jönni valaki, magasabban jön ki, mint ahogy belesett. Ez egy csoda. Szoktam emlegetni az Isten mentőkötelét, ami nem automatikusan ránt ki a bajból, hanem két kézzel, teljes szellemi és fizikai erőfeszítéssel meg kell ragadni. Vannak ilyen fényes pillanatok az életben, amikor alapot kap az ember ahhoz, hogy nekidurálja magát és az újabb fordulónak neki-menjen – mert az egész életünk ebből áll. Végig arra gondoltam, hogy ezek az éhségek – a szereleméhség, szenvedélyéhség, a test éhsége, a pénzéhség, a hataloméhség, a sikeréhség, a szülőnek a gyermeket felzabáló féltékeny, önző szeretete – úgy jelennek meg, mint az égen a felhőjáték. Különböző színű és alakú felhőpamacsok: néha olyanok, mintha egymást támadnák, s bekapná egyik a másikat. Az emberek is így harapdálják, eszik, próbálgatják egymást, mert éhesek Istenre és a szeretetre. S ha van egy olyan szerencsés pillanat, hogy összeáll a „treuga Dei”, a pillanatnyi Istenbékéje, akkor ez olyan, mint amikor hirtelen szélszend lesz, s egy pillanatra megállnak az ég felhői. Ilyenkor úgy tűnik, hogy minden együtt van: ragyog a napfény, béke

támad az ember szívében, megkapaszkodik, erőt gyűjt – ám a következő pillanatban megjelenik egy fekete pamacs, betolakszik a báránnyelvébe: megint történik valami. De nem tudjuk azt sem, hogy mikor hoz valaki az életünkbe valami jót. Engem néha meglep a saját szövegem: meghatódtam például, amikor rájöttem, hogy ennek a szerencsétlen narkomániás volt bőrgyógyásznak, hajléktalan orvosnak a személyisége folytán kap a lány új állást. Senki sem gondolná!

– *Ha elfogadjuk, hogy az emberi boldogság vagy megelégedettség ennek a bizonyos éhségnek az elfojtása vagy kiiktatása, ez mintha rimelne a buddhista gondolatra, a vágyaktól való megszabadulásra...*

– A rossz vágyaktól való megszabadulásra – és akkor máris nem buddhista gondolat. Amikor az ember megszületik, a körülményei bizonyos mértékben hatnak rá, de nem determinálják. Amikor a gyerekek öntudatra ébred (én legalábbis így voltam), önkéntelenül elkezd kutatni, hogy ő vajon mit keres itt, ezen a földön. Én is megkérdeztem anyámat: hová megyek, honnan jöttem? Soha nem tudtam elfogadni, hogy a biológikum véletlen felvillanása az emberi élet. S amikor az ember keresi az élete értelmét, önkéntelenül is csapdába kerül. Úgy látja, hogy ezt az értelmet megadja a szerelem, megadja a házasság, megadja a pénz, a hatalom vagy a karrier. Vagy a siker, ami a legveszélyesebb ópium: az nagyon félre tudja vinni az embert.

– *Mondja ezt egy sikert sikerre halmozó, díjakkal koszorúzott író...*

– Én szeretem, ha szeretnek. Abban a hitben tetszelgek – lehet, hogy ebben tévedek –, hogy azok

a díjak, amiket megkaptam, olyan közegből jöttek, ahol engem valóban szeretnek. Nem azért kaptam őket, mert valaki le akart kenyerezni.

– *Ez a szeretet nemcsak olvasmányélményeken, de személyes kapcsolattartáson is alapul. Kevés olyan író van, aki ilyen módszereken nyakába veszi az országot és a Kárpát-medencét, hogy szemtől szemben találkozasson és csevegessen olvasóival.*

– Ahová hívnak, amíg erőm engedi, megyek. Ez az őszinte érdeklődés az igazi siker, de ebben a sikerben is fontos a mérték. Ám a visszajelzés teljes hiánya is deformálhatja az írókat – egészen nagy kivételektől eltekintve, mint a rakétárosként működő Hamvas Béláé, aki az egyik legfényesebb elméje volt az egyik legsötétebb magyar korszaknak. De általában véve a teljes sikertelenség is meg tudja nyomorítani a művészt. Elő tud hozni belőle olyan jellemvonásokat, amelyek nem kerülnének felszínre, ha legalább megízlelhetné a megérdemelt sikert. A keserűségből származó irigységet nem tartom megbocsáthatatlan bűnnek – amit sokkal súlyosabban ítélek meg, az az, amikor valaki a nagy és látványos sikerben nem ismer mértéket. Amikor arra tör, hogy ez a siker bármilyen áron növelhető legyen, hogy abba a koronába még egy csillogó gyöngyszem kerüljön, és ezért képes eladni a hazáját. Nem vagyok öntelt ember, de álszerű sem: engem becstelenség soha nem kaphattak rajta, mert lehet, hogy tévedtem, de becstelenséget nem műveltem. Van egy nagy vágyam, amit Hamvas Béla is említett: hogy az ember a saját életét emelje olyan magasra, mint ahol a művei állnak.

– *Juhász Gyula azt írta: nem a pacsirta a fontos, csak a dal.*

– Juhásznak annyiban igaza van, hogy a dal túlélheti énekesét. De ha arra gondolunk, hogy ha az életünkben megnyilvánuló jellem, a cselekedetek, az önismeret, az önépítés alacsony fokú marad, és közben megírunk egy olyan életművet, amely nagyszerű – úgy érzem, ez már nem elég. Ebben a században, ebben az évezredben odáig kell jutni, hogy az ember ne meneküljön a felépített életműbe. Magamat is fokozatosan építenem kell – s ez a kettő együtt meg Isten elé.

– *Vannak írók, akik úgy vélik, hogy a nyelv akár a valósággal szembeállítva is képes szervezni a művet. Ez az írói világ azonban tagadni látszik a nyelv abszolutizálását. Mégis kétséges: fordításban vajon működnek-e a Jókai Anna-regényekben használatos nyelvi finomságok?*

– Ez számomra is nagy rejtély. Mintegy huszonöt idegen nyelvű kiadásom van, de soha nem vagyok meggyőződve arról, hogy a fordítók visszaadják azt, amit írtam. De őszintén bevallom: ezt nem is ambicionálom. Azt gondolom, hogy azért születtem Magyarországra, azért lettem magyar író, hogy amit felismertem, ezen a nyelven közvetítem. Erre kaptam a megbízatásomat; ide szól. Én a magyar nyelvnek szerelmese vagyok, és azt hiszem, hogy bírom is e nyelvet. Általában szabadon beszélek, a megszólalásaimat nem írom le. Regényírás közben a nyelvet aszerint működtetem, hogy éppen kinek a szájából hangzik el az a szöveg. Az *Éhes életben* számos példát találni erre: mindegyik figura magyar nyelven beszél, de ugyanakkor egy jellegzetes rétegnyelven is.

– *Ez ellentmond a nem-tervezett-ség tételének.*

– Amikor elkészül a szöveg, még egyszer alaposan végigmegegyek az egészen. Olyankor már nincs „társszerző”; olyankor már csak az egykori magyartanár van, aki szigorúan dolgozatot javít. Ebben a fázisban amúgy nagyon szeretek húzni, tömöríteni. Amikor rövidítek, úgy érzem, sokkal érzékletesebbé válik az egész, és megdicsérem magam érte, mivel volt erőm, hogy kihúzzam a fölösleget.

– *Van, aki úgy fogalmazza meg ezt a módszert: előbb „le kell döngetni” a regényt, aztán jöhet a finomhangolás...*

– Nagyon érzékletes ez a „ledöngetni” kifejezés, de én inkább úgy fogalmaznék: előbb hagyni kell, hogy szabad mederben folyjanak a dolgok, utána pedig jöhet a folyószabályozás. S amire nemigen gondolnak az olvasók: ami legfontosabb a nagyepikában, az az emlékezőtehetségnek a tökéletes működése. Ez a legnagyobb próbatétel. Én is gondoltam már arra: vajon mikor jön el a pillanat, amikor már nem tudok átfogni egy ilyen hatalmas méretű szöveget? Nekem a háromszázadik oldalon is emlékezmem kell arra, hogy a második oldalon milyen színű blúzt viselt a nő. Emlékezmem kell arra, hogy a szereplőnek a nagyapja hol született. Ez borzasztó nehéz, időnként óhatatlanul téveszt az ember. De ha megírok egy részt, alszom rá egyet, és ha nyugtalanul ébredek másnap, akkor tudom, hogy előző nap valamit elrontottam. Megyek, megtalálom és eltüntettem, mint egy piszokszemcsét. Én hiszek az éjszakai alvásban. Visszatérve a nyelv és a gondolat kapcsolatára: soha nem értettem e kettőnek az elválasztását. A nyelvben a gondolat ölt formát.

– *Az Éhes életet két nyáron át írta. Nem toporzékolt a közel egyéves írásszünetben?*

– Nem ártott a regénynek, hogy állt egy kicsit. Nagy kegyelem és ajándék, nem az én érdemem, hogy mintegy „kazetták” vannak a fejemben. Amikor tanítottam, akkor is észrevettem: ha Anikó néniként beléptem az iskola kapuján, akkor Jókai Anna, a többkötetes író kint maradt. Amikor Anikó néni befejezte a tanévet, jött megint Jókai Anna. Amikor visszaléptem a saját családi zűrjeim közé, jött Annuska vagy Annácska. Különválasztottam ezeket a minőségeket. S ma is így vagyok: öt unokával, két gyermekkel sok mindent kell teljesítenem, sok az elintéznivalóm. Olyankor előveszem a lényem aktuális részét, s arra törekszem, hogy azt akkor a legmaximálisabban működtessem. Amikor a regényt szüneteltetem, azért előfordul, hogy menet közben gondolkodom rá, felvillan az agyamban – néha még az is megeshet, hogy felírok egy szót egy fecnire. Ezzel csak az a baj, hogy két hét múlva nem tudom, miért is írtam fel azt a szót. De ami igazán fontos, azt nem felejteti el az ember. Azzal nyugtatom magam, hogy ha tökéletesen elfelejtettem valamit, akkor nem is volt annyira fontos. Ha mégis, akkor újra felbukkan.

– *Az emlékezés és felejtés viszonya örök alkotói probléma. Egy író számára fontos adottság az emlékezőtehetség; de nem lehetséges, hogy a túlzottan éles emlékezet gúzsba köti, amikor az üres papír fölé ül?*

– Az én emlékezetem úgy működik, hogy amikor kész a mű, akkor azt végképp lezárom. Csak addig emlékszem tökéletesen a műre, amíg dolgozom vele. Eszembe nem jutna átírogatni a régi könyveimet.

Ha van bennük olyan, amiről tudom, hogy most már másként írnám meg, azt alázattal elfogadom. Mint ahogy egy facsemetének megvan a növési ideje, ez egy regényíróról is elmondható. Szoktam mondani, hogy a 4447 Jókai Annája még kegyetlenebb, mint a mai. Ma már egészen más látószögéből nézek ugyanoda vissza: az ember próbál magasabbra emelkedni. Olyan rövid ez az élet – bár a fizikumban egyre hanyatlunk lefelé, a szellem és a lélek egyre magasabbra törhet.

– *Van tehát ennek a prózának egyfajta fejlődési íve?*

– Azt remélem. De ezt nem nekem kellene eldönteni. Annyi mindent összeírtak már a könyveimről, szépeket, jókat – olyan szempontból szerencsém van, hogy túlságosan még nem tapostak belém. Néha úgy érzem: aki nagyon nem szeret, az hallgat rólam. Én ezt megértem, és még meg is köszönöm neki. Az is igaz, hogy gyűlöletet az én megnyilvánulásaimban még senkinek sem sikerült felfedezni. Határozott vagyok, de nem gyűlölködő.

– *Ha az író nem is, a közéleti szereplőt azért érték támadások.*

– Még e tekintetben sem azt támadták, amit akkor mondtam, hanem inkább nehezményezték, hogy miért támogatom azokat, akiket támogatok. Ám én azt gondolom, hogy direktben soha nem politizáltam; nem voltam, s ma sem vagyok pártnak a tagja. Ahol több igazságot fedezek fel, oda húz a szívem, s azt próbálok támogatni. Ami nem jelenti azt, hogy ne látám, ami ott sem tökéletes.

– *Az epikai terv egyszer már felülíródott. Lesznek újabb könyvek, újabb regények?*

– *A Ne féljetelek sokat elvitt belőlem, az Éhes élet nem viselt meg*

annyira. A *Ne féljetelek* idején el kellett jutnom körülbelül addig a korig, ahány éves most vagyok – és akkor még csak a hatvanas éveimnek a közepén jártam. Amikor befejeztem, úgy éreztem, hogy holnap akár már föl se ébredhetek. Nagyon nehéz volt. S aztán úgy kaptam vissza az élettől, hogy minden békességbe fordult, olyan szeretetáradat indult el az olvasók felől, ami megnyugtató. Nem az történt, amittől tartottam, hogy ezt a könyvet, ahol a halálba viszek minden szereplőt, kevesen fogják fel majd úgy, ahogy én. Hogy a halál nagyon fontos átszálló, de nem végállomás. Én ebben a hitben írtam meg, és ezt valom most is. De azért az átszállás is nagyon bajos, a kutyafáját! Nehéz meghalni, s ebben a világban egyre nehezebb, ahol ilyen nagy lett a távolság a fizikai és a spirituális szféra között. De tudni ezt a nehézséget, s mégis valami bizalommal megélni: ezt nehéz feldolgozni. Az olvasóim korábban példátlanul elkényeztettek, aggódtam hát: mi van, ha ide már nem fognak követni? Tulajdonképpen az egész pályámat kockáztattam akkor: lehettem volna morbid, nem olvasott író. Nem bíztam annyira az olvasóimban, mint amit azután visszajelzésekben mutattak. Ebben az állapotban jelentettem ki, hogy Isten kegyelméből megírtam azt, ami rám bízott – igaz, ez az esszére vagy a versre már akkor sem vonatkozott. Ám mégis következett a *Godot megjött* elvont prózája, s akkor már nem éreztem úgy, hogy ne születhetne más prózai mű is. Az *Éhes életet* nem azért írtam meg, mintha úgy éreztem volna, hogy nem csináltam meg az életművem. Még irigyelni is tudom azokat a művészeket, akik olyanokat jelentenek ki, hogy „tele vagyok mondanivalóval”, meg hogy

„teli bőrönddel megyek el”. Én szinte véletlenül találok egy-egy jelet, hogy itt még valami ki akar jönni, mint fogpaszta a szorgalmasan használt tubusból.

– *Vagyis az emberi tervet felülírja az isteni terv?*

– Többé nem hagyja el a számat olyan kijelentés, hogy az *Éhes élet* után nem írok már prózát. Egyébként amin gondolkozom, az nem regény: memoárt szeretnék írni. De rendhagyó memoárt. Néhány év múlva kerülne sor rá, ha engedi az élet, és Isten segít. Azt a címet adnám neki, hogy *Átvilágítás*. Ez vonatkozna – fájdalmas őszinteséggel – nemcsak saját magamra, szeretteimre és szerelmeimre, de a kollégákra és a politikusokra is.

– *Nem tart attól, hogy villámokat von magára?*

– Akárhogy is nézem, most nyolcvanéves vagyok. Nekem még vannak emlékeim a Horthy-rendszerből, hiszen tizenkét éves koromig abban szocializálódtam; személyes ismereteim vannak a háborúról, a németekről és az oroszokról, a pincérrel. Megéltem az ötvenes évek cirkuszát, ötvenhatot, a Kádár-rendszert, a rendszerváltásban pedig bizonyos tekintetben kulcsszerepet játszhattam. Úgy ismerem a kollégákat és a politikusokat, mint a tenyeremet. De még a számomra legelfogadhatatlanabb figuráról sem szeretnék úgy beszélni, hogy a benne lévő sérthetetlen szikrát meggyalázzam. E hosszú élet krónikáját szeretettel is meg lehet írni. Ha megérem, és sikerül nyolcvanöt éves korom táján tető alá hozni, azt mondhatom: megcsináltam az életemet. Hozott anyagból dolgoztam, a szabásminta volt az enyém. Az ollót az Isten adta.

Csontos János

A szavak Noé-bárcája

Kodolányi Gyula:
Járj, merre tetszik
Magyar Szemle
Könyvek – Nap Kiadó,
2012.

Az évfordulók mindig lehetőséget kínálnak egy adott életmű értékeléséhez, átfogó elemzéséhez, és egy válogatott kötet megjelentetéséhez. Kodolányi Gyula költő, műfordító, irodalomtörténész idén ünnepelte hetvenedik születésnapját. Erre az alkalomra jelent meg a Nap Kiadó és a Magyar Szemle közös gondozásában a *Járj, merre tetszik* című verseskötete, amely az alcím szerint új és válogatott verseket tartalmaz az 1971 és 2011 közötti időszakból.

A keménykötéses, tizennégy nagyobb egységből álló kötet borítóját Katona Szabó Erzsébet *A kert, a tó, a tenger és a szél szüntelen* (2005) bőrkollázsának felhasználásával Bárd Johanna tervezte. A kékes, zöldes, barnás színekkel tört borító hangulatában nagyon jól illeszkedik Kodolányi tengereken, óceánon átívelő intellektuális lírájához, amely akár a szerző hatalmas szellemi műveltségének, műfaji sokszínűségének lenyomata is lehetne.

Nemcsak erre a kötetre, hanem Kodolányi egész életművére is jellemző az a nagy nyelvi lelemény, ahogy szinte valamennyi műfajban kipróbálja magát. Ír szabadverset, kötött formájú és prózaverset, haikut és szonettet. A dolog különlegességét azonban mégsem önmagában ez a bátor formai kísérletezés adja, hanem az, ahogy ezeket saját maga a műveiben mintegy meg is magyarázza. Prózaversének tárgya a prózavers formája! „A prózaversben a hangok tánca bonyolultabb formát rajzol: benne a láb mozdulata, a kéz, a szem nézése, az emlék moccanása és a gondolatlan gondolatoké. Az összeférhetetlen és a megfoghatatlan” – írja a *Traktátus a rímről* című prózaversében.

Érezhető élvezettel kísérletezik a formákkal, amely komoly játékká formálódik keze alatt. A *Négy változat egy Robert Creeley-versre* például egészen különleges próbálkozás. Először közli az eredeti angol verset, amelyet aztán saját négy fordítása követ. Csakhogy a fordítások közül kizárólag az elsőt tekinthetjük „igazi” fordításnak, ahogy általában a fordításokat érteni szoktuk, a másik három a tartalmi hűség helyett inkább hangzásbeli azonosságra törekszik. „Velük azt próbáltam átfordítani magyarra, amit általában elhagyunk: ráhúzni a magyarra az idegen nyelv hangzását,

szerkezetét, egész világát. [...] Módszerem az volt, hogy – alkalmasan tompult állapotban – »magyaruk« olvastam az amerikai verset, mint aki nem ismeri az ejtés szabályait és nem tudja a szavak értelmét.” – írja Kodolányi a *Jegyzetben*. Ettől aztán egészen különleges vállalkozás kerekedik ki belőle: tartalmilag egymást teljesen zabolátlanul követő szavak, váratlan eséseket és emelkedéseket produkáló dikció, s egészen furcsa lejtésű sorok. Csak érdekességképpen hallgassuk meg az első sorokat! Az eredeti angol: „The wetness of that street, the light”, majd a három hangzásbeli azonosságra törekvő fordítás első sorai: „Eretnek, óvd a hírt, de állj” (*Július 14.*), „Nevethetsz, hogy a ferde lányt” (*Július 15.*) és végül: „Nyelvek horgas ketrecben láng” (*Július 16.*)

Egy vele készült interjúban Kodolányi Gyula elárulta, hogy a versben számára a hangzás a legfontosabb. Mint mondta, minden költőnek megvan a saját hangja. Az ő verseinek jellegzetes magyar hanglejtése van, és ez az, ami nemzetivé teszi ezt a költészetet még akkor is, ha verseiben az angol és amerikai költészet hatása is tetten érhető.

A formai sokszínűségnek azonban létezik Kodolányinál egy közös nevezője is, ez pedig filozofikus érdeklődése a lét iránt, amely tartalmi egységbe kovácsolja költői világát. Bármilyen módszert is alkalmaz, mindig ugyanazt a már-már egzisztencialista témakeresést érezzük mögötte.

A *Járj, merre tetszik* kötet érdekessége, hogy nem az ilyen köteteknél megszokott kronologikus sorrendben válogat. A könyv elejére kerültek az újabb versek, s csak ezek után következnek a régebbi kötetekből kiemelt maradandó alkotások.

Az újabb művek első nagyobb egysége az *Üzenetek W. Sh.-tól* címet viseli. Ez tulajdonképpen huszonöt olyan, 2007 és 2011 között készült szonettet tartalmaz, amelyeket a költő Shakespeare szonettjeinek egy-egy sorát felhasználva írt meg. Az adott Shakespeare-szonettek utalnak az angol címek után zárójelben szereplő számok és a versbeszédben rendre előforduló és kurzívval szedett eredeti, angol nyelvű Shakespeare-sorok is. Kabdebó Lórántnak a *Magyar Nemzet* hasábjain megjelent

elemzése szerint Kodolányi „az értelmező pontosság szintjén alkalmazza versében a fordítás mesterségét, és oda idézi az eredeti angol szöveget is. Shakespeare szonettjeit és saját szövegeit szét is választja, össze is fonja”. Ettől lesznek versei olyanok, mint „szövegekből szőtt szönyegek”.

A szonettek közül kifejezetten érdekesek a *Ne gyászolj már* és az *Emlékezz* címmel ellátott ikerversek, amelyeknek ugyanaz, jelen esetben a 71-es Shakespeare-szonett volt az ihletőjük. A dupla oldalra szedett versek különlegességét az adja, hogy kezdő soraik teljesen megegyeznek, végkicsengésük azonban ellentétes előjelű: „ne emlékezz” (*Ne gyászolj már*), illetőleg „Emlékezz!” (*Emlékezz*).

A 81-es számozású szonettől kezdve Kodolányi rákap erre a módszerre, s nyolc további olyan szonettet ír, amelyek a fentihez hasonlóan egy-egy párt alkotnak. Ezt a versek közötti kapcsolatot tetézi még azzal is, hogy az egyes szonettek befejező sorai egyben a következő vers kezdő sorai is lesznek. Ezáltal ez a nyolc szonett, mint valami hosszú szonettkígyó húzódik végig az oldalakon. A kötetet végiglapozva felfedezhetjük, hogy ez a különleges, versek közötti enjambement Kodolányi egyik kedvelt módszere, amelyet már évtizedek óta alkalmaz.

Teljesen kilóg a sorból az 51-es számú *Szárnysebesen, mozdulatlanul* címet viselő költemény, amely a szokványos tizennégy soros szonettformától eltérően mindössze tizenhárom sorból áll. Elsőre talán azt gondolnánk, hogy valami költői figyelmenlenség, esetleg tördelési baki következménye ez a furcsaság, ha azonban alaposan szemügyre vesszük, felfedezhetjük, hogy nem erről van szó. Ez a szonett ugyanis nemcsak ebben tér el a társaitól, hanem abban is, hogy azok túlnyomó többségükben kijelentő módban készültek, ez pedig kérdő mondatok sokaságából tevődik össze. Kilenc kérdés követi egymást a versben, amelyek véleményünk szerint az egész kötetten végigvonuló létbizonytalanságot, az ittlét és az elmúlás közötti ingadozásból fakadó kiszolgáltatottságot, a befejezetlenséget jelképezik. Erre a befejezetlenségre utalhat a költemény utolsó sorának két kérdése és a csonka, tizenhárom soros megoldás is: „Szökkenünk? Szövik még nekünk a véget?” (*Szárnysebesen, mozdulatlanul*).

A lét és a nemlét, a vágy és a félelem közötti egyensúlyozás kérdéskörét a kötet további ciklusai-
ban és az egész életműben is központi témának érezzük. Az 1981 és 1987 közötti versek fölött álló idé-

zet szerint Kodolányi egyenesen a „létezés-szakmában” dolgozik. Ennek jeleit láthatjuk a *Versek 2002-2006* egyes soraiban is: „Megmerülni a létezésben, de mindig felette is maradni biztosan.” (*Benne és kívülre*), illetőleg „Volt és lesz szálló foszlányai: ez vagyok.” (*Ily kusza*). Ugyancsak erre utal a költő az *Ami majd elhangzik* ciklus majd minden versében is. „Ötvenen túl, nyári éjen neszre riadsz. / Gyomrodból a hideg testedben szétoson. / Kegyes, kegyetlen sor-sodtól még mennyit kapsz? / Tűnődsz, számolgatsz, az éveket számolod.” (*Régi költő üzen a széllel*)

Az sem véletlen, hogy a kötetet záró, *Sejtelmek* címet viselő, 1998 és 2001 között készült prózaversek utolsó darabjában ezt a léttől való búcsúzást és maradást feszegeti: „A világtól lassan búcsúzóban, visszaszeretek a világba személytelen szenvedélyel” (*Ami nem az enyém*).

E lét és nemlét két világa közötti átmenet ábrázolására visszatérő rendszerességgel használja a „mozgólépcső” motívumot, amellyel a *Táncban a sötéttel* ciklus versei szerint hol emelkedünk, hol süllyedünk a halál megértésének, elfogadásának szintjei között. „Felszállunk, süllyedünk. A mozgólépcsőn ma is / alá kell merülni a szenvedés-tárnába, / vár a becsukott arcok metró-alvilága.” (*IV.*), vagy máshol „Hogyan történt? Hullám volnék, vagy hullámlovas? / Kormányos vagyok-e, vagy szédülő utas? / Én lépek a dübörgő mozgólépcsőre? / Vándor vagyok-e, vagy az út le- s felfele?” (*V.*)

Kodolányi Gyula egy alkalommal azt nyilatkozta, hogy a költő, amikor ír, médiummá válik. Minden egyes sora üzenetet közvetít, s ezért óriási a felelőssége. Nem mellékes tehát, hogy nála a leleményes ábrázolóképeséghez politikai tisztánlátás, megbízható morális tartás és lényeglátó költői attitűd párosul. Persze erős vágy él benne, hogy jelet hagyjon „...Jelet // hagyni, az is hajt, persze. Hagyni magunk után / jelet valakinek, akiben majd kigyullad.” (*Ami fennmarad*), de főként nem maga miatt, hanem az utókor javára. Ennek a vágnak talán legadekvátabb kifejezése a kötet két Noah Webster-ciklusa, a *Noah Webster igaz élete* és a *Noah Webster naplójából*. Kodolányi a hetvenes évek második felében, amerikai ösztöndíjasként teremtette meg Noah Webster, XIX. századi szótárszerkesztő figuráját, aki mint újkori Noé menti „értelmező szótár bárkájába” a szavakat. Kabdebó írja, hogy Kodolányi alakja „a mellesbeszélések és hazugságok özönvize korában” pontos fogalmakba menti az elferdített igazságokat.

Nem nehéz felismernünk Noah Webster alakja mögött magát Kodolányi Gyulát, a költőt, aki verseiben az élő nyelv tisztaságát, a beszéd erkölcsét menti. „Az élő nyelv mindig a világ és a költő ölelkezése, birkózása, életre-halálra. Test és képzelet járja át egymást vérben, sárban, azúrban.” (*Győzelem*). A költőnek mint médiumnak tehát az a feladata, hogy a jövő nemzedékek számára megóvja a nyelvet a maga tisztaságában: „...ezért kell a Szótár, képteleníteni, egyértelművé tenni a szavakat.” (*Látogatás*)

Kodolányi Gyula számára a vers, a szó – mint látjuk –, minden egzisztencia alapja és betetőzése, saját lényének és létének értelme, a teremtés csúcsa. „Meggzóaltam a teremtés nyolcadik / napján. A nyolcadikon, amikor / a létre visszanézünk. A vers napján,

/ az utolsón. Legvégül jön meg a szó” – írja az *E puszta ürességre* című versében. Egészen különleges jelentőséget tulajdonít a szavaknak, s a *Táncban a sötéttel* szonettjeiben magát egyenesen *Jelek halászá*nak nevezi. „Hallgatnék / inkább, jelek halásza, vízparton elülnék.” (*A szóból számúzve*). Mintha azonban nem lenne megelégedve saját eredményével, s a *Sejtelmek*ben már úgy fogalmaz saját írásáról, hogy „Amit mondok, nem több, mint hasonlat. Igyekszem, keresem a szavakat.” (*I.*)

Ha azonban mi, a negyven év „halászatának” pillanatnyi eredményére, a *Járj, merre tetszik* című kötetre tekintünk, akkor csak azt kívánhatjuk a költőnek, hogy továbbra is hasonlóan jó fogása legyen.

Bartusz-Dobosi László

Feszület

ALFÖLDY JENŐ

A Magyar Napló új segélyszolgálat a közép és emelt szintű érettségihez magyarból

– vizsgázóknak és vizsgáztatóknak

A Magyar Napló szerkesztősége nem először vállalkozik arra, hogy segítséget nyújtson a magyarból érettségizőnek: tíz éve már elkezdődött egy több évig tartó, hasonló cikksorozata. Ezt a hagyományát szeretné a folyóirat vezetősége megújítani. Különös jelentősége van ennek a jelenlegi tanévben is, hiszen a felsőfokú iskolákba való felvétel nem az egyetemek, főiskolák felvételi vizsgáin, hanem az érettségi vizsgákon dől el. Az érettségit meg lehet szerezni középfokon is, de a színvonalas felsőoktatási intézményekbe csak azzal a feltétellel folytathatók a diák tanulmányai, ha emelt szintű érettségi vizsgát tesz sikeresen. Mondhatnám így is: a tanulók életében nem egy merőben ismeretlen környezetben és nem először látott vizsgáztatók előtt, hanem a négy-hat éve megszokott helyen és a tanórákon megismert – és remélhetően megszeretett – pedagógusok jelenlétében kell számot adniuk a középiskolában megszerzett tudásukról.

Cikkeinket a középszintű érettségi vizsgát választók számára tartjuk hasznosnak; habár később sok tanuló más természetű pályát választ, mint amihez az irodalmi és a vele rokon bölcsészeti szakok elvégzése szükséges, mégis hasznos segítségükre válik a rovat megújult szisztémája az érettségi vizsga sikerességéhez.

Szükséges ez a segítségnyújtás, mert bármennyire is a középiskolában megszerzett tudásukról kell számot adniuk a diákoknak, azért az érettségi vizsga mégiscsak más, mint például az összefoglaló tanévi dolgozatírások és szóbeli beszámolók, feleletek a minél jobb osztályzatért. Ám ez a fontosságában és gyakorlati hasznosíthatóságában megnőtt érettségi

némileg új követelményeket támaszt a diáksággal szemben. Föl kell készülni arra, hogy most már nem a négy éven keresztül tanultakat „kérdezik vissza” a vizsgán, hanem a tudás alkalmazására való készséget is mérik. Azt, hogy például a magyar nyelv és irodalomban elsajátított ismeretek, a tantárgyhoz kapcsolódó műveltség, az önkifejezés biztonsága kialakult-e már azon a szinten, hogy a továbbtanulás minél zökkenőmentesebb legyen a felsőfokú képzésben. Ezért a vizsgákon ma már nem egyszerűen „vizsgadolgot” írnak a tanulók, mint régebben, hanem „esszét”. Ez pedig nem csupán ismereteket tartalmaz, hanem egy, az irodalmi műfajok sorában elhelyezkedő műfajnak, az esszének megfelelő, önálló gondolkodást, íráskészséget és személyes hangnemet is. A régi, olykor „magolásra” és hosszas memoriterekre épített dolgozatokban elegendő volt a tanultak megfelelő terjedelemben, jó helyesírással és elfogadható fogalmazással való visszamondása. Az újszerűbb vizsgáztatásban megnőtt az önálló gondolkodás jelentősége, a tudás alkalmazásának képessége az életszerű körülmények között. A szabályokat nem annyira „bevágni” kell, mint fölismerni a különféle helyzetekben, a tananyagban szereplő írók, költők műveiben – vagy éppen a mindennapi életből vett szöveges példák esetében. Meg kell szerezni tehát az újszerű vizsgafeladatok megoldására alkalmassá tevő képességeket. Véleményalkotásra alkalmas, jó írás- és beszédkulturával fölvérezett, a lényegest a lényegtelenről megkülönböztetni képes tanulók folytathatják így tanulmányaikat az általuk választott pályán.

Ehhez nyújtanak segítséget új sorozatunk első cikkei. Nagy gyakorlattal, sok-sok tapasztalattal fölvérezett, *tudós tanárok* vállalkoztak arra, hogy ezt megtegyék a vizsgáztató pedagógusok és a vizsgázó tanítványok összehangolt fölkészítésére. Valaczka András, a Budapesti Piarista Gimnázium tanára is, Raátz Judit, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója is számos tankönyvet állított össze önállóan vagy társzerzőként a nagy múltú és ma is élvonalbeli kiadónál, a Nemzeti Tankönyvkiadónál. Jelen munkáikat – és majd a továbbiakat is – a közhaszon reményében tárjuk a pedagógusok és tanítványaik figyelmébe.

RAÁTZ JUDIT

Néhány tanács az esszéíráshoz

Az írásbeli feladat megoldásakor közép- és emelt szinten is szerepel különböző műfajú szövegalkotás. Az alábbiakban ezeknek a szövegnek a megalkotásához kívánunk általános segítséget adni.

Mind a két szinten megtalálható az érvelő szöveg alkotása, azaz érvelő esszé írása. Az érvelő esszé mindig egy állítás mellett vagy ellen érvel. Amikor esszéírás a feladat, nagyon fontos, hogy megvizsgáljuk: *miről* kell írunk, *milyen mélységben*. Ezért az első lépés az utasítás alapos elolvasása, és annak értelmezése. Érdemes erre időt szánni, annak általános menetét megismerni.

Az esszékérdés értelmezése a *feladat kulcsszavainak megkeresésével* kezdődik. A kulcsszavak között meg kell különböztetnünk a témára összpontosító és a feladat megoldására, megközelítésére utaló kifejezéseket. Például a 2011-es középszintű érettségi feladatai között szerepelt a következő leírás: »Az emberi magatartásformák, az emberi természet bemutatása az irodalmi művek állandó tárgya. Az alábbi Szophoklész-idézetet is figyelembe véve, fejtse ki véleményét az emberi természet sokszínűségéről! Érvelő esszéjében három, különböző kultúrtörténeti korszakban megjelenített, tanulmányai során megismert irodalmi alak magatartásformájára hivatkozzon!

„Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb, / Ő az, ki a szürke / Tengeren átkel, / A téli viharban / Örvénylő habokon [...] / Lakhatatlan szirteken / Tűz nap forró sugarát s a fagyot / Kikerülni ügyes, mindenben ügyes, / Ha akármilyen jön, ám a haláltól / Nem tud menekülni, / De gyógyírt a nehéz nyavalyákra kigondol. / Ha tud valamit valaki, / Mesteri bölcslet, újszerűt, / Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.” « Fontos az ilyen hosszabb utasításban elkülöníteni azokat a mondatokat, amelyek a feladatot közvetlenül fogalmazzák meg. Így a fenti feladatléírás második és harmadik mondatára kell először összpontosítanunk, hiszen ezek tartalmazzák közvetlenül a feladat meghatározását. Ebben az utasításban a következő kulcsszavakat találjuk: „*Fejtse ki*”, „*Szophoklész-idézetet*”, „*emberi természet sokszínűsége*”; „*hivatkozzon három, különböző kultúrtörténeti korszak, irodalmi*

alak magatartásformája”. A kulcsszavak közül a megközelítésre utalnak a „*fejtse ki*” és a „*hivatkozzon*” felszólító módú igealakok. (Általában a feladatok meghatározásában felszólító módú igealakokkal határozzák meg azt a módot, ahogyan a feladatot el kell végezni. Ilyen lehet például: „*határozza meg*”; „*mutassa be*”; „*hasonlítsa össze*”; „*érveljen mellette*” stb.)

Az összpontosító kulcsszavak arra mutatnak rá, hogy hol és mit kell bemutatni, miről kell írni. Ezek közül az általános kulcsszó mutatja meg, hogy miből kiindulva (Szophoklész-idézet), hol, mi alapján („*három, különböző kultúrtörténeti korszak, irodalmi alak magatartásformája*”); a specifikus kulcsszó pedig arra utal, hogy, hogy miről kell írni, mire kell összpontosítani („*emberi természet sokszínűsége*”).

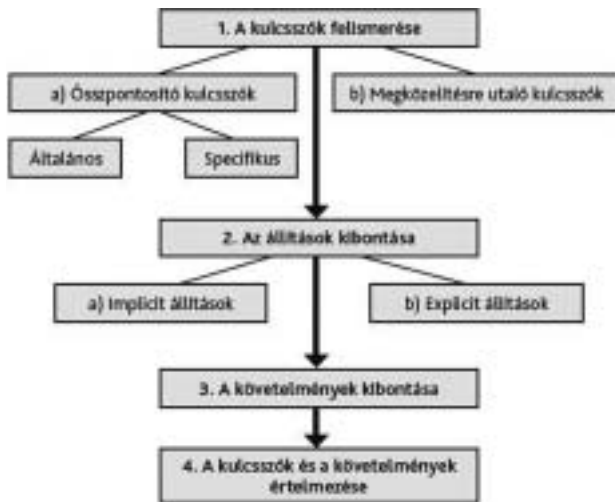
Miután értelmeztük a kulcsszavakat, azután érdemes ismét végiggondolni, hogy *mit sugall a feladat*. Mi az, amit kifejtetten (explicit) meghatároz, és mi az, amit csak a feladattól lehet kikövetkeztetni, azaz nincs benne kifejtve (implicit állítás). A bemutatott feladatban a *kifejtett (explicit) állítás* az, hogy „*Az emberi magatartásformák, az emberi természet bemutatása az irodalmi művek állandó tárgya.*” Ennek ismeretében (és a Szophoklész-idézet alapján) kell a feladatot elvégezni. Előfordul, hogy a feladatléírásban vannak olyan, *ki nem fejtett állítások*, amelyeket az esszéírónak kell felfednie, értelmeznie. Ilyen ki nem fejtett állítás lehet például, ha két szereplő nézőpontjának a szembeállítását a feladat. Ebben az esetben már a feladat megfogalmazása sugallja nekünk azt, hogy a bemutatandó szereplők nézőpontja eltér.

A bemutatott feladatnál maradván, itt is fölfedezhetünk *implicit állítást*, amely a Szophoklész-idézet elolvasásakor fogalmazódhat meg bennünk: az emberi természet bemutatását igen tágra, az emberi tulajdonságok pozitív és negatív oldalát érintve tanácsos bemutatnunk, hiszen erre van utalás az idézetben is: „*Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.*”

Miután már így átgondoltuk a feladatot, akkor érdemes újból visszatérnünk a követelményekre, vagyis pontosítanunk, hogy mit is jelentenek a megközelítésre utaló „*fejtse ki*” és „*hivatkozzon*” utasítások. A kifejtő esszé részeire bontja, és több szempontból megvizsgálja a témát úgy, hogy közben a megjelölt számú és különböző korszakú alkotásokból az állításokat konkrét példákkal kell a dolgozat írójának alátámasztania.

Legvégül gondoljuk végig, hogy *mit jelentenek az általános összpontosító kulcsszók*. Milyen emberi tulajdonságokat és hogyan ábrázoltak különböző alkotásokban, különböző korokban. Ekkor dönthető el azt is, hogy mely tulajdonságokat és milyen műveken belül célszerű bemutatni. Fontos, hogy olyan művek kerüljenek kiválasztásra, amelyeket olvastunk, amelyeket jól ismerünk.

Miután végigvettük ezeket a lépéseket, már nem lesz nehéz az esszé megírásához hozzáfognunk.

Az esszékérdés megvizsgálásának ábrája Richard Aczel alapján

A feladat értelmezése után következhet magának az **esszének a megírása**. Az esszéírás menetét segíti, ha előtte *vázlatot készítünk* arról, miről és milyen sorrendben akarunk írni. Meggyorsítja a vázlatkészítést, ha először mindent, ami a témával kapcsolatban eszünkbe jut, leírjuk. Majd *ötleteket szűkítjük, sorrendbe állítjuk*. Egy jó vázlat mindig segít, vezeti a gondolatok kifejtését. Érdemes a vázlat pontjaként egy-egy tételt, állítást megadnunk, amelyet majd kifejtünk, érvekkel, példákkal támasztunk alá.

Az esszé megírásakor mindig figyelembe kell venni, hogy a feladatban megfogalmazott témáról kell írni, azaz fontos a *tárgyhoz tartozás arany szabálya*. Az esszé egy tézis mellett érvel vagy cáfol egy állítást, így szükség van bizonyítékokra. A bizonyítékot mindig a bemutatott műből/művekből vegyük. Jó, ha tudunk szó szerint is idézni. Érdemes és hasznos lehet a retorikában tanult érvtípusokra gondolni, és azokat alkalmazni egy-egy állítás bizonyítékának megfogalmazásakor.

A **bevezető**ben célszerű a meghatározott témát, az összpontosító kulcsszavakban meghatározott fogal-

mat kifejtteni úgy, hogy közben meg is határozzuk, *bevezetjük a témát*, amelyről írni fogunk. A **tárgyalási rész** tartalmazza a *részletes kifejtést, az értékelést. A tételmondatokat, a főbb állításokat mindig példával szemléltetett érvekkel támasszuk alá*. A tárgyalás, az esszé elbeszélő része egy érettségi dolgozatban mindig *több bekezdésre* tagolódik. A bekezdések között és a bekezdésen belül a mondatöbök között különféle logikai-tartalmi kapcsolatok lehetnek: kapcsolatos, magyarázó, következtető vagy ellentétes viszony. Gyakori a párhuzamos szerkesztésmód is. Az esszé szövegét leginkább a *logikai menetre épülő láncszerű (lineáris) szerkesztésmód* jellemzi. A **befejezőkor** több utat is választhatunk. *Összefoglaljuk a leírtakat röviden, kiemeljük a legfontosabb gondolatokat* még egyszer, utalhatunk a bevezetésben megfogalmazottakra is. De kitekinthetünk az esszé keretein kívülre, pl. az irodalom feladata, hogy az emberi élet általános és alapvető érzéseit bemutassa stb. Megfogalmazhatunk további, kifejtésre érdemes gondolatot is. Azonban nem szerencsés a befejezésben szabadkozni, hogyha lett volna még idő, mennyi mindenről lehetett volna írni. Hatásos lehet az esszé lezárása egy, a témához illő, összegző idézettel is.

Az esszé mindig *igényesen megformált szöveg*. A tájékoztató szerepen kívül meghatározó benne az érzelmkifejezés, sőt a felhívó funkció is, és minden esetben hangsúlyos a szöveg esztétikai szerepe. Az esszészövegekre a változatosság a jellemző, így tanácsos a hangulatos, szemléletes kifejezésmódra, a változatos mondatformákra, a szóképek alkalmazására törekednünk. Azonban ügyeljünk arra, hogy az esszében kifejtett gondolatoknak hiteles háttérre, szakszerű tudásra kell épülniük. Az esszé tehát az egyéni szövegformálást és az egyéni szöveg-megközelítést tudományos szakszerűséggel ötvözi.

Irodalom:

Aczel, Richard: *Hogyan írjunk esszét?* Bp. 2000.

Major Hajnalka: *Reflektálás egy jelenségre – retorikai szempontból. Az emelt szintű magyar nyelvi és irodalmi érettségi érvelési feladatának vizsgálata. Anyanyelv-pedagógia* (2011) 4. sz. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=344> A letöltés ideje: 2012. 10. 08.

Somi Éva: *Az esszé és tanítása*. Magyartanítás. (2003) 2. sz. 3–8.

Szilágyi Júlia: *Lehet-e esszét tanítani?* Kolozsvár 2007.

VALACZKA ANDRÁS
**Az érettségi választható
 esszéfeladatairól**

A középiskolát záró vizsga előtt érdemes gondosan felkészülnünk a középszintű magyar írásbeli **három jellegzetes esszétípusára**. Választhatunk az *érvelésből*, a *műértelmezésből* illetve az *összehasonlításból*. Mindegyiknek megvan az előnye és a hátránya, amint a következőkből is kiderül majd. De annyit máris előrebozsáthatunk, hogy a jól megírt érvelést korántsem olyan egyszerű elkészíteni, ahogyan a diákok többsége gondolja. Továbbá: az összehasonlítás is elég nehéz, hiszen nem elég az elemzési szempontokat alkalmazni, hanem egyszerre kell figyelemmel lennünk két különböző műre. Általánosságban tehát a műértelmezés látszik a legkedvezőbbnek, de természetesen a konkrét feladatok kapcsán kell majd mérlegelnünk, melyik áll hozzánk a legközelebb, melyik „fekszik nekünk” a leginkább.

I.

A három lehetséges középszintű esszéfeladat egyike a **műértelmezés** („Egy mű értelmezése”). Jellemzően itt egy-egy novelláról kellett írni az elmúlt években, de legutóbb éppenséggel egy versről. Így az első témán belül külön kell választanunk a két lehetőséget: a novellaelemzést és a verselemzést. (Persze sok minden közös lesz a két módszerben, de lesznek különbségek is.)

I. a)

Novellaértelmezéskor – a szöveg alapos átolvasása után – először is gondoljuk át, mit tudunk, mit mondhatunk a **mű háttéréről**. Fontosak-e vajon az *életrajzi mozzanatok*? Ha egy Mikszáth-novelláról írunk, akkor feltétlenül érdekes, hogy ő maga is a Felvidéken nevelkedett, ahol többnyire a novellái is játszódnak. Vannak-e jelentősebb *történelmi vonatkozásai* a műnek? Egy erdélyi történetnek nagyon is lehetnek, hiszen a trianoni békediktátum szakította el ezt a területet. Érdekes-e az *irodalomtörténeti háttér*? Móricz novellái például gyakran naturalisták, így ennek kapcsán kitérhetünk a naturalizmusra. Beilleszthető-e a mű egyik-másik eleme más, ismert *motívumok* közé? A kapzsiság például rokonítható a

motívum számos felbukkanásával, *Midász királytól Az arany emberen át a Szent Péter esernyőjéig*.

A háttér feltérképezése után érdemes összefoglalni egy-két mondatban a **történet lényegét**. Ebben feltétlenül térjünk ki a *helyszín* és az *időszak* azonosítására: a történet a XIX. században játszódik egy erdélyi faluban; a cselekmény ideje nem több két napnál. Mondjuk el azt is röviden, voltaképpen mi történik: a meny képtelen elviselni anyósa áskálódását, s egy drámai összecsapást követően elszánja magát a távozásra. Térjünk ki az *okokra* és az *okozatokra* is: az anyós gyűlölködésének hátterében halott lányának az emléke húzódik.

Harmadik témánk a novella **szerkezete** lehet. Milyen *részekre, szakaszokra* oszthatjuk? *Hogyan indítja a szerző*? Például indíthatja *in medias res*, a dolgok közepébe vágva: az anyós és a meny veszedését halljuk. *Hogyan zárja a történetet*? Például úgy is zárhatja, hogy nyitva hagyja a folytatás kérdését: vajon a távozó feleséggel tart-e a férj, vagy felbomlik a családjuk? Nem árt azonosítanunk, hogy a történet *mely pontján érzékelünk fordulatot*, s melyik részt nevezhetjük a mű *tetőpontjának*. Lehet, hogy azt, amikor felsír az alvó gyermek, s ebből az anya megérzi: betelt a pohár, nincs tovább.

Ki kell térnünk a **szereplők** bemutatására, jellemzésére is. Sorra kell vennünk a *fő jellemeket* és a *mellékszereplőket* is, lehetőleg ilyen sorrendben, a fontossági különbséget kiemelve. Ha jelentősége van, térjünk ki a *társadalmi réteg* azonosítására is, például: főszereplői birtokos nemesek, paraszti alakok csak mellékszereplőként bukkannak fel. Érdemes megfigyelni az író által alkalmazott jellemzési módokat is: közvetlenül fogalmazza-e meg, milyen ember a hőse, vagy éppenséggel a többi szereplővel mondatja ki. Netán egyikük sem formál véleményt, hanem nekünk kell megtennünk az illető beszéde vagy műs megnyilvánulásai alapján.

Ha igényes esszét akarunk írni, magáról az **elbeszélőről** is el kell mondanunk egyet s mást. *Mennyire válik láthatóvá a történetben*? Például egyes szám első személyben mesél, mégpedig főszereplőként? Vagy ő csak az egyik szemtanú, mellékszereplő? Vagy teljesen kívülálló, s egyáltalán nincs jelen a történetben? *Tárgyilagos-e* vagy *mindentudó*? Látja-e a hősök múltját, titkos gondolatát is, vagy csak annyit tud, amennyit a többi szereplő tudhat? És hogyan mesél? *Közvetlen elbeszélésmóddal*, vagy *imitáltan*? Utóbbira példa, ha mondjuk egy

levélből derülnek ki a dolgok, vagy ha az elbeszélő meg se szólal, csak a szereplőket beszélteni. Érdekes lehet a *történethez, hőseihez való viszonyulása*: velük érez-e, vagy közömbös.

Írhatunk a **műfaj**ról is, hiszen a kispikapai alkotást nevezhetjük *novellának*, ha csattanós, rövid, és kevés szereplőt mozgat, de nevezhetjük *elbeszélésnek* is, ha kevésbé csattanós, hosszabb, több szereplős.

A **stílus** képi eszközeire és alakzataira is ki kell térnünk, hiszen a formai elemek egyben az értelmezéshez szükséges tartalmi mozzanatokat is hordoznak. *Alakzatoknak* a nyelvi elemek sajátos elrendezését (ismétlés, ellentét, párhuzam, fokozás), illetve a különleges modalitású nyelvi elemeket (megszólítás, felkiáltás, kérdés) nevezzük. Különleges alakzat a paradoxon is: a látszólag feloldhatatlan, magasabb szinten azonban mégiscsak feloldható ellentmondás. Ez egyáltalán nem olyan ritka, mint amilyennek a kacifántos definíció alapján vélnénk. Hisz a legtöbb tragikus történetről elmondható, hogy a hős elbukik benne, bukása azonban – paradox módon – mégiscsak az ő győzelmét jelenti. *Képi kifejezőeszközök* a hasonlatok, metaforák, metonimiák, továbbá az allegória és a szimbólum.

Végül elvárható a vizsgálótól az is, hogy rávilágítson a mű **tartalmi üzenetére**. Ez lehet *erkölcsi, filozófiai*, és ha mond nekünk valamit, megérint bennünket, akkor *személyes* jellegű is. Erkölcsi, ha azt mutatja meg, mi a helyes, mi a magasabb rendű értékesebb emberi magatartás: Móricz *Barbárok* című elbeszélésében például az asszony hűség, kitartó, emberfeletti kutatása. Filozófiai, ha segít a világ, az élet, az ember megismerésében és megértésében, Móricz *Tragédia* című novellája például rávilágít, hogy a szegénység akár elállathatja az embert. Emeli a dolgozat értékét, ha egy-egy mondatban arról is számot ad a vizsgáló, ő maga hogy viszonyul a mű értékrendjéhez.

I. b)

Verselemzéskor a **háttér**, a **stílus** és a **tartalmi üzenet** ugyanúgy elemzendő, ahogyan azt fentebb elmondtuk. A stílus esetében itt még fontosabbak a **képi kifejezőeszközök**, amelyekre épp ezért érdemes most részletesebben is kitérnünk.

A *metafora* olyan szóképp vagy névátvitel, amely egy elvont és egy konkrét dolgot a hasonlóság alapján azonosít. Ha a híres színészt sztárnak, vagyis csillagnak nevezzük, akkor e metafora azt mondja el

róla, hogy olyan fényes, magasban lebegő, mindenki által csodált az adott művész, mint a csillagok. A *metonímia* ezzel szemben nem a hasonlóságon, hanem az érintkezésen alapszik, de ugyanúgy szóképp és névátvitel. Amikor Szabó Lőrinc rozmár hidegekről beszél, akkor a hideg nem hasonlít a rozmárra, hanem érintkezik vele: ott van hideg, ahol rozmárok élnek. Az *allegória* nem egyetlen szót tesz képpé, hanem egy hosszabb szövegrészletet, vagy akár egy egész művet. Arany Jánosnál például Wales Magyarországot jelenti, Edwárd király Ferenc Józsefet, és így tovább. Hasonló a helyzet a *szimbólumnál* is, de ott nem fordítható le pontról pontra a párhuzam. Ha Ady egy gyászos-viharos hangulatú fekete zongorával szimbolizálja az életet, ott aligha bonthatjuk szét, hogy mit jelentenek a fekete billentyűk, és mit a fehérek.

Itt történetről és szereplőkről kevésbé beszélhetünk, hiszen a versek szinte mindig lírai művek, márpedig a líra nem történetet mond el, hanem élményt, érzést fejez ki. Elbeszélő helyett is **lírai én**ről, versbeli beszélőről írhatunk inkább, de az itt is ugyanúgy vizsgálható, hogy ez a lírai én miféle, s hogyan nyilatkozik meg. A **szerkezet** szempontjából speciális kérdés lehet, nem keretes-e az adott vers, nem szimmetrikus-e, netán látható-e benne valamiféle fokozásos szerkezet vagy elboruló kedély.

II.

Az érvelés esetében fontos, hogy a **bevezetésben értelmezzük a témát**, magát a feladatot. A javítókulcs szerint ugyanis a javító tanárnak azt is vizsgálnia kell, mennyire értette meg a vizsgáló a feladatot, s ezt leginkább azzal bizonyíthatjuk, ha mindjárt az elején megfogalmazzuk tömören a lényegét a saját szavainkkal. Ugyanitt kiemelhetjük azt is, miben látjuk a *téma fontosságát*, miért lehet ez központi kérdés az emberek számára. Bár természetesen annak is hangot adhatunk, ha szerintünk ez periférikus kérdés. Ha értelmesen, nívósan, érvekkel alátámasztva tesszük vita tárgyává magát a témafelvetést, ez csak növelheti dolgozatunk értékét, színvonalát. Ugyancsak itt érdemes *kitérnünk a megadott idézetre*: hogyan kapcsolódik az érvelés témájához, milyen állásfoglalást támaszt alá vele kapcsolatban. Ez is konkrét értékelési szempont ugyanis: hogy a vizsgáló el tudja-e helyezni az idézetet a kérdéskör egészében. Végül megelőlegezhetjük azt is, hogy a *felvetés mellett vagy ellene fogunk-e érvelni*, illetve a

vázlatunk, előzetes gondolkodásunk eredményeként azt is előre jelezhetjük, merre fog billenni dolgozatunkban a mérleg: melyik oldalra lehet szerintünk több érvet felsorakoztatni.

Adjuk elő ezek után a felvetésből kikristályosítható **állítás mellett szóló érveket**, mégpedig oly módon, hogy ne ötletszerűen, összevissza sorakozzanak, hanem *logikusan csoportosítva*. Milyen csoportosítási ötleteink lehetnek? *Logikai érvek*: ha minden gerinces állat, akkor a patkány is az, magyarán rá is vonatkoznak az állatvédelmi törvények. *Tapasztalati érvek*: sokan kedvenc hobbiállatjukként tartják a patkányt, s kedves, aranyos lényként bánnak vele, ami bizonyítja: nem feltétlenül undorító ez a faj sem. Felvethetünk *szociológiai szempontokat* is: aki olyan környezetben él, ahol károkat és napi gondokat okoz a patkány, az bizonyára ellenséges lesz vele, míg a városi, a patkányra hobbiállatként tekintő emberek kevésbé lesznek elutasítók vele szemben. Végül felmerülhetnek *erkölcsi érvek* is: az ember mint legfejlettebb faj felelős az alacsonyabb rendű teremtményekért. Természetesen csakis akkor nevezhető körültekintőnek az esszénk, ha az **ellenérvekről** sem feledkezünk meg.

Látványossá, impozánssá és szakszerűvé teheti érvelő dolgozatunkat, ha saját gondolatömlésünkön túl képesek vagyunk az adott téma köré valamiféle **műveltséganyagot** is felsorakoztatni, elsősorban persze az *irodalomból*. Csoportosíthatjuk emlékeinket például korok szerint (ókor, középkor, reneszánsz, barokk stb.), s ha van valamiféle képünk a világirodalom nagy alkotásairól, akár a patkánytémához is tudunk világhírű klasszikust kapcsolni, például Albert Camus *A pestis* című regényét. Megnézhetjük a motívum előfordulásait más műfajú alkotásokban is: a *szórakoztató irodalomban*, a *filmekben*, akár a *zenében*, *képzőművészetben* is.

Befejezésül természetesen elengedhetetlen egy **összegzés**, amelyben megint csak arányosan meg kell jeleníteni az *objektív tanulságot* és *személyes álláspontunkat* is.

III.

Az esszéfeladatok harmadik választható típusa az összehasonlítás. Erre nem szükséges részletesen kitérnünk, hiszen ugyanazokat a szempontokat kell érvényesítenünk benne, amelyeket a műértelmezéssel kapcsolatban már láttunk: a két mű **hátterének**, **szerkezetének**, **témájának** összevetése, a **két mű**

stílusának, **műfajának**, **motívumainak** összevetése, és így tovább. Itt talán az a legfontosabb, hogy világosan *váljanak el a közös vonások és a különbségek*. Érdemes előbb a közös vonásokat kiemelni, hisz valószínűleg épp ezek miatt került egymás mellé a két mű. A dolgozat második felében térhetünk át a különbségek számbavételére.

IV.

Röviden érintettük már, mit vizsgál és mit pontoz a javító tanár az esszében. De talán érdemes lehet közelebbről is megvizsgálni ezt a kérdést, hiszen ha tudjuk, mit várnak tőlünk, könnyebben és tudatosabban teljesíthetjük.

A három fő értékelési szempont egyike a **tartalmi kifejtettség** vizsgálata. Megvalósul-e a *tématartás*, magyarán arról ír-e a vizsgázó, ami a kérdés volt (megfelel-e a feladatnak, a szempontoknak, a szövegbázisnak, vagyis a megadott versnek, novellának, idézetnek.) Megfelelő-e az *állítások jellege*, az azokban megmutatkozó világismeret, gondolkodási kulturáltság. Kellően *tárgyszerű-e* az írásmű, magyarán elég konkrét-e, vagy csak üres filozofálás; illetve: bizonyítékát adja-e a vizsgázó kívánatos mértékű műveltségének, tájékozottságának. Ennél a vizsgálati szempontnál merülhetnek fel a legsúlyosabb hibák: eltérés a témától, címtől, feladattól; aránytalanság, konkrét kifejtés helyett általánosságok; kevés releváns példa, utalás; fölösleges ismétlődések, gyenge vagy hibás állítások, hiányos tárgyi tudás; tárgyi, fogalmi tévedések.

A második fő értékelési szempont a szöveg **megszerkesztettsége**. Mit vizsgálnak itt? A felépítést, a *műfajnak való megfelelést*, vagyis hogy komoly esszé-e, amit a vizsgázó írt, vagy olyan kötetlen és hevenyészett szöveg, amit esetleg egy folyosói beszélgetésben mondana. Megvan-e az *arányosság és a tagolás* a szövegben, átlátható-e? Végül: a *terjedelem!* Ne legyen se túl hosszú, se túl rövid! Itt a jellegzetes hibák: széteső írásmű, zavaros gondolatmenet, nem halad meghatározható irányba; az író „elvész” a dolgozatban. Hiányzó vagy álbevezetés/álbefejezés; a főbb szerkezeti részek nem különülnek el egymástól.

A harmadik értékelési szempont a **nyelvi megformáltság**. Mik tartoznak ide? A nyelvi *norma betartása*, a *hangnem*, a *stílus*. Azután: a *mondat- és szövegalkotás*. Végül: a *szókincs*. Mi lehet itt a hiba? – csak részben felel meg a témának, a komoly vizs-

gahelyzetnek; stílusa, modora színtelen, igénytelen (pl. egyszerű mondatok túlsúlya) vagy éppenséggel túlzóan dagályos; sok a nyelvtani-helyesírási hiba, szókincse szegényes, gyakori benne a tartalmi jelle-
gű szótévesztés.

Mindez talán ijesztően hangzik, de ha becsülettel készül egy középiskolás az érettségire, mindezek a veszélyek nem fenyegetik. Az országos statisztikák szerint a tanulók túlnyomó többsége nagyon is eredményesen küzd meg az érettségi vizsga nehézségeivel.

A novellaelemzés szempontjai

Háttér	– életrajzi – történelmi – irodalmi – motívumok
Történet lényege	– hely, idő – esemény – okok, okozatok
Szerkezet	– szakaszok – indítás, zárás – fordulat, tetőpont – fő jellemek, – mellékszereplők
Szereplők	– társadalmi réteg – közvetlen jellemzés: tettei, beszédük, társak által
Elbeszélő	– az elbeszélő jelenléte – tárgyilagos/mindentudó – imitált/közvetlen beszédmód – viszonyulása (együttérző, gúnyos, ironikus, érzelmes)
Műfaj	– van csattanó vagy nincs – elbeszélés vagy novella
Stílus	– képi kifejezőeszközök – alakzatok
Üzenet	– erkölcsi, világnézeti – személyes

Az érvelő esszé szempontjai

Bevezetés	– a téma értelmezése – a téma fontossága – az adott idézet kapcsolódása – érvek, ellenérvek aránya
Érvek	– logikai – tapasztalati – szociológiai – erkölcsi
Példák	– irodalom – zene – film

A verselemzés szempontjai

Háttér	– életrajzi – történelmi – irodalmi – motívumok
Szerkezet	– szakaszok – indítás, zárás, keret – ismétlődés, variáció
Lírai én	– közvetlen megnyilvánulás – személyesség – egybeesik-e szerző személyével – viszonyulásának jellege (együttérző, gúnyos, ironikus, érzelmes)
Műfaj	– klasszikus műfajiság (dal, óda, himnusz, stb.) – átmeneti vagy meghatározhatatlan műfaj
Képi kifejező- eszközök	– hasonlat – metafora, metonímia – allegória, szimbólum – szinesztézia – megszemélyesítés
Alakzatok	– felkiáltás, megszólítás, kérdés – ellentét, párhuzam, fokozás, ismétlés, túlzás – paradoxon
Üzenet	– erkölcsi, világnézeti – személyes

Az értékelés szempontjai

Tartalmi kifejtettség	– témataartás – állítások jellege – tárgyszerűség
Megszerkesztettség	– műfaji megfelelés – arányosság – tagoltság, terjedelem
Nyelvi megformáltság	– norma, helyesírás – hangnem, stílus – mondatalkotás, szókincs

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötete: *A megszenvedett éden* (Költők, esszéírók, elbeszélők, 2010), *Igézet és Magyarázat* (tanulmányok, 2012).

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1966-ban végzett a helyi Képzőművészeti Egyetemen, majd 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári UTUNK irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben Budapestre költözött. Fiával, Árkossy Zsolttal közösen jelent meg *KÉPírás (A csend ösvényein)* című album kiadónk gondozásában.

Bartusz-Dobosi László (1971, Siófok) író, tanár. Pécsen él, az Irodalmi Páholy című folyóirat alapítója, és 2010-ig főszerkesztője. Faludi Ferenc ösztöndíjas (2001), Bertha Bulcsu-díjas (2010). Legutóbbi kötetei: *Aki hitét veszti, elmerül* (2011).

Bornemissza Ádám (1971, Budapest) könnyűipari mérnökként végzett 1994-ben. Jelenleg a Kortárs olvasószerkesztője és webmestere. Főként zenei recenziókat és dalszövegeket ír, bluesdalokat fordít, énekel, és pengetős hangszereken játszik.

Czigány György (1931, Budapest) költő. Legutóbbi könyvei: *Hála – 101 vers; Ahol mindörökké nyár van – portrékötet Czigány Györgyről; „Kallitkám is madár” – Czigány György költészete – Németh István Péter esszékötete*. Többek között József Attila-, Pulitzer életmű-, Stephanus-, Prima Primitissima-díjas.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistájaként dolgozott, utóbb a Nagytás főszerkesztőjeként. Legutóbbi kötetei: *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Debreczeny György (1958, Budapest) költő. Volt hírlapkezelő, idegelméneológus, sajtóklub ügyeletes. 2003-ban végzett az ELTE TFK könyvtár-informatika szakán. Jelenleg a Deák Ferenc Középiskolai Kollégium könyvtárosa. Kötetei: *ellentéppárhuzamok* (1982), *elodázható elégiák* (1989).

Dobozi Eszter (1956, Cegléd) költő, a Kecskeméti Művészetoktatási Intézmények igazgatója, a Forrás szerkesztője tagja. Többek közt Pilinszky- (1992), Kölcsény- (2000), Arany János- (2004) és József Attila-díjas (2010) és a Magyar Érdemrend Lovagkereszt (2012) kitüntetettje. Legutóbbi kötetei: *Túl a rákbarakkon – Angelika naplójából* (regény, 2008), *Sánta Kata* (regény, 2011).

Dvorszky Hedvig (1942, Balatonfüred) művészettörténész. Volt könyvszerkesztő, tanított a Magyar Iparművészeti Egyetemen. Tíz évig főszerkesztője volt az Iparművészet című folyóiratnak, 2003 óta a Magyar Katolikus Rádió kulturális szerkesztőségének munkatársa. Ferenczy Noémi-díjas (2000).

Ferenczi (Fischer) László (1937) a Modern Magyar Irodalmi Osztály tudományos tanácsadója, az MTA doktora. A Miskolci Egyetemen oktat, az Irodalomtudomány társszerkesztője. Főbb kutatási területei az európai felvilágosodás és a belga irodalom. Legutóbbi kötete: *„Csak a máé a rettenet” (Politikum és költészet kapcsolatai)* (1999).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Benedek Elek* (monográfia, 2006).

Ijjas Tamás (1978, Budapest) költő. Egy ideig szerkesztője volt a Széphalom Könyvműhelynek. Mozgó Világ-nívódíjas. Kötete: *Fejedelmi többes* (2008).

Jókai Anna (1932, Budapest) író. Többek között Kossuth- (1994), Magyar Örökség- (1998), Prima Primitissima közönség- (2004), Stephanus-díjas (2006) és a Magyar Érdemrend nagykeresztje (2012) kitüntetettje. Legutóbbi kötetei: *Elbeszéltem I–II* (összegyűjtött novellák, 2007), *Jákob latorjája* (regény, 2008), *Éhes élet* (2012).

Kontra Ferenc (1958, Darázs) író. A szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett 1982-ben. Az újvidéki Magyar Szó irodalmi mellékletét, a Kilátót szerkeszti. Munkáit több nyelvre lefordították. Többek között Szirmai- (1992) és Artisjus-díjas (1995). Legutóbbi kötetei: *Farkasok órája* (regény, 2003), *Wien a sinen túl* (regény, 2006), *Drávazögi kereszt* (II. kiadás, 2008).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. Az MTA Történettudományi Intézetnek főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas és a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetettje. Legutóbbi kötetei: *„Egy a lengyel a magyarral”* (történelmi esszé, 2008), *Edward Stachura: Szerkeletárma avagy emberek a téli erdőn* (fordítás, 2012), *Csoda a Viszturnál és a Balti-tengernél. A XX. századi lengyel történelem sorsfordulói* (tanulmány, 2012).

Lázár Balázs (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 2000-ben jelent meg első verseskötete *Szárny angyal nélkül* címmel. Mórincz Zsigmond-ösztöndíjas (2007). Legutóbbi kötetei: *emlékrestaurátor* (2009), *szívucca* (2012).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtákará. Többek közt József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetei: *Holdének és más versek gyerekeknek* (2007), *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (Új versek, 2010).

Történelmi drámapályázat

A Székesfehérvár ünnepi éve 1938 – Székesfehérvár ünnepi éve 2013 eseménysorozata, a 75 éves jubileum alkalmából a Székesfehérvári Vörösmarty Színház és a Vörösmarty Társaság nyílt drámapályázatot hirdet a

Szent királyi család (Szent István, Szent Imre, Gizella királyné)

élet történetét bemutató történelmi színpadi mű elkészítésére.

A pályázatra kizárólag nyomtatásban, sem elektronikus formában meg nem jelent, színpadon be nem mutatott, korábbi drámapályázatokon díjat nem nyert, előadási vagy közlési joggal más intézménynél nem rendelkező magyar nyelvű színdarab nyújtható be. Ezen feltételeknek a pályázat elbírálási határidejéig folyamatosan fenn kell állniuk. Egy szerző (vagy szerzői társulás) egy művel indulhat.

A pályaműveket egy – írógéppel írt vagy számítógéppel nyomtatott – példányban kérjük „Vörösmarty drámapályázat” megjelöléssel a Székesfehérvári Vörösmarty Színház postacímére (8000 Székesfehérvár, Fő utca 8.), kizárólag postai úton elküldeni. A pályázat jelíges, ezért a szerző nevét és címét külön lezárt borítékban a nyomtatott példányhoz kérjük mellékelni. Névvél, azonosítható szerzővel megjelölt pályamunkákat a zsűrinek nem áll módjában elbírálni.

A pályázatok postai beérkezésének határideje: 2013. március 05.

A színházi és irodalmi élet neves képviselőiből álló bírálóbizottság a következő pályadíjakat ítéli oda:

I. díj: nettó 1.500.000 Ft

II. díj: nettó 900.000 Ft

III. díj: nettó 600.000 Ft

A zsűri fenntartja annak jogát, hogy első díjat nem oszt ki, továbbá indokolt esetben a további pályadíjakat több pályázó között is megoszthatja.

Az ünnepélyes eredményhirdetésre 2013. március 27-én, a Dráma Világnapján a Székesfehérvári Vörösmarty Színházban kerül sor. A díjnyertes pályaművet a Vörösmarty Színház a Székesfehérvár ünnepi év 1938 hivatalos programjaként még a 2012/13-as színi évadban színre viszi. A tárgyévre a győztes dráma bemutatásának kizárólagos joga a Székesfehérvári Vörösmarty Színházat illeti. A második és harmadik díjat nyert alkotásokat a Vörösmarty Társaság leközi a folyóiratában.

A pályamunkák kéziratát nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

Székesfehérvár, 2012. szeptember 28.

Vörösmarty Társaság és a Székesfehérvári Vörösmarty Színház igazgatósága

